

Intern Rapport

Archeologisch onderzoek langs de Kortewaaagstraat te Menen
(2006-2007) (plangebied Menen-Oost-Uitbreiding)

Terreinwerk: Wouter Dhaeze & Arne Verbrugge

Rapportage: Wouter Dhaeze & Arne Verbrugge,

m.m.v. Ansje Cools (VIOE), Annelies Corselis, Peter Cosyns (VUB-MARI),
Parsival Delrue (UGent), Kristof Haneca (UGent/VIOE), Jean-Luc Putman
(Ename Expertisecentrum), Marc Soenen, Johan Van Laecke (VIOE),
Matthijs van Nie & Franky Wyffels (VIOE)

Wetenschappelijke begeleiding en eindredactie: Marc Dewilde (VIOE)

Archeologisch onderzoek langs de Kortewaagstraat te Menen
(2006-2007) (plangebied Menen-Oost-Uitbreiding)

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
1.1 VERANTWOORDING VAN HET ONDERZOEK	4
1.2 OPBOUW VAN HET RAPPORT	4
1.3 DOELSTELLING	5
1.4 DANKWOORD	5
2 Topografische situering	6
3 Het onderzoek	8
3.1 INDICATIES VOOR ARCHEOLOGISCHE RESTEN	8
3.2 PROEFSLEUVENONDERZOEK	10
3.2.1 <i>De eerste campagne</i>	10
3.2.2 <i>De tweede campagne</i>	10
3.3 HET ARCHEOLOGISCHE ONDERZOEK	13
3.3.1 <i>Onderzoeksstrategie, fasering en samenvatting van de voornaamste structuren</i>	13
3.3.2 <i>Lijst van structuren</i>	15
4 De fysiografie	17
4.1 GEOLOGIE	18
4.2 RELIËF EN LANDSCHAP	18
4.3 HYDROGRAFIE	18
4.4 BODEM	18
4.5 RELATIE BODEM-BEWONING EN BODEMGBRUIK	20
4.5.1 <i>Prehistorie</i>	20
4.5.2 <i>Romeinse periode</i>	20
5 Prehistorie	21
5.1 INLEIDING	21
5.2 LITHISCH MATERIAAL (Jean-Luc Putman & Marc Soenen)	22
5.2.1 <i>Analyse van het materiaal</i>	22
5.2.2 <i>Besluit</i>	22
5.3 EEN KUIL UIT HET MIDDEN-NEOLITHICUM (MICHELBERG-CULTUUR)	23
5.3.1 <i>Lokalisatie</i>	23
5.3.2 <i>Beschrijving</i>	23
5.3.3 <i>Het aardewerk</i>	23
5.3.4 <i>Discussie</i>	23
6 Romeinse periode	25
6.1 DE VERSCHILLENDE VINDPLAATSEN	25
6.2 RUIMTELIJKE ORGANISATIE VAN DE NEDERZETTING LANGS DE KORTEWAAGSTRAAT	25
6.3 DE ROMEINSE WEG	27
6.4 HET OOSTELIJKE ERF	29
6.4.1 <i>Inleiding</i>	29
6.4.2 <i>Structuren</i>	30
6.4.2.1 Grachten 2 en 4 en toegangspoort 3	30
6.4.2.2 Greppel 5	31
6.4.2.3 Kuilen 6 t.e.m. 21	31
6.4.2.4 Palenrij 22	32
6.4.3 <i>Chronologie</i>	32
6.4.4 <i>Discussie</i>	32
6.5 HET NOORDELIJKE ERF	35
6.5.1 <i>Inleiding</i>	35
6.5.2 <i>Structuren</i>	36
6.5.2.1 Grachten	36
6.5.2.2 Greppels	38
6.5.2.3 Paalgaten en paalkuilen van gebouwen	46
6.5.2.4 Waterkuil 43	48
6.5.2.5 Waterput 44	50
a. Onderzoek en relatie met poel 46	50

b. Aanlegtrechter	50
c. Constructie van de bekisting	50
d. Opgave	54
e. Datering	55
f. Dendrochronologisch onderzoek	55
g. Het gerecupereerde constructiehout	55
1. Beschrijving	55
2. Discussie	59
h. Houten gebruiksvoorwerpen	60
6.5.2.6 Poelen 45 en 46	60
6.5.2.7 Kuilen 47, 48 en 49	60
6.6 HET ZUIDELIJKE ERF	63
6.6.1 <i>Inleiding</i>	63
6.6.2 <i>Structuren</i>	63
6.6.2.1 Omheininggrachten	63
6.6.2.2 Greppels	65
6.6.2.3 Gebouwen en bijhorende bewoningssporen	67
a. Gebouw 68 en palenrij 81	67
b. Gebouw 69, palenclusters 75 t.e.m. 78, poel 72 en kuil 82	68
c. Gebouw 70 en cluster 79	71
6.6.2.4 Clusters van paalsporen en kuilen	72
a. Cluster 80	72
b. Palencluster 83	73
c. Cluster 84	73
d. Palenrij 85	73
6.6.2.5 Waterput 71	75
a. Het onderzoek	75
b. De aanlegtrechter	75
c. Constructie van de bekisting	75
d. Gebruik en opgave van de waterput	79
e. Ontmanteling van de waterput	80
f. Opvulling van de depressie	80
g. Chronologie	80
6.6.3 <i>Smederij en bronsgieterij</i>	81
6.6.3.1 <i>Inleiding</i>	81
6.6.3.2 <i>Beschrijving structuren met smidse-afval</i>	81
a. Afvalkuil 73	81
b. Afvalkuil 74	81
c. Zuidelijk uiteinde van westelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg (WP13 – S52)	82
6.6.3.3 <i>Voorlopig verslag van de slakken gevonden te Menen (Parsival Delrue & Matthijs van Nie)</i>	83
a. Algemene inleiding	83
b. Slakken Menen	83
c. Toekomstig onderzoek	85
d. Aantal basisreferenties	85
6.6.3.4 <i>Datering</i>	87
6.6.3.5 <i>Beschrijving van de vondsten</i>	87
a. Smeltkroezen	87
b. IJzeren objecten	88
c. Aardewerk	88
6.6.4 <i>Rituele deposities?</i>	90
6.7 HET GRAFVELD EN ANDERE GRAVEN	93
6.7.1 <i>Inleiding</i>	93
6.7.2 <i>Ruimtelijke verspreiding</i>	93
6.7.3 <i>Typologie en morfologie</i>	94
6.7.4 <i>Oriëntatie</i>	95

6.7.5 Grafgiften	96
6.7.6 Ritus	97
6.7.7 Chronologie	97
6.7.8 Bespreking en inventarisatie van het grafveld, de drie clusters en de geïsoleerde graven	97
6.7.8.1 Grafveld	97
6.7.8.2 Geïsoleerd graf 13	102
6.7.8.3 Cluster 1	103
6.7.8.4 Geïsoleerd graf 16	104
6.7.8.5 Geïsoleerd graf 17	105
6.7.8.6 Cluster 2	105
6.7.8.7 Geïsoleerd graf 20	107
6.7.8.8 Cluster 3	107
6.8 DE VONDSTEN	119
6.8.1 Het aardewerk	119
6.8.2 De vuurbokken	121
6.8.3 Het glas (tussentijds rapport) (Peter Cosyns)	125
6.8.3.1 Inleiding	125
6.8.3.2 Glasvondsten per context (selectie)	126
6.8.3.3 Conclusie	127
6.8.3.4 Bibliografie	127
6.8.4 Het metaal	128
6.8.5 De natuursteen	129
6.8.6 Het keramische bouw materiaal	130
6.9 SYNTHESE	131
7 Middeleeuwen	134
7.1. VROEGE MIDDELEEUWEN	134
7.2. VOLLE MIDDELEEUWEN	135
8 Eerste Wereldoorlog	138
Bibliografie	141

1 Inleiding

1.1 VERANTWOORDING VAN HET ONDERZOEK

Het voor u liggend basisrapport is gewijd aan de archeologische opgravingen in het bedrijventerrein Menen-Oost-Uitbreiding. Dit bedrijventerrein dat momenteel in volle aanbouw is, vormt de noordelijke en noordwestelijke uitbreiding van het bedrijventerrein Menen-Oost. De te bebouwen zone wordt begrensd door de A19 in het noorden, de Bruggestraat in het westen, de N32 in het oosten en de Kromme Beek in het zuiden. Deze zone situeert zich op ongeveer anderhalve kilometer ten noorden van het centrum van Menen en op ongeveer 2 km van de Leie. Het plangebied heeft een oppervlakte van 21,2 ha. De bouwheer van het project is de West-Vlaamse Intercommunale (WVI).

In november 2005 verrichte het Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Vlaanderen (toen nog Afdeling Monumenten en Landschappen), in samenwerking met het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), verkennend archeologisch onderzoek in de vorm van proefsleuven. Uit deze verkenning bleek dat het plangebied een hoge archeologische waarde bezat. Het Agentschap raadde aan om voorafgaand aan de werkzaamheden in het bedrijventerrein archeologische noodopgravingen uit te voeren. Het WVI verklaarde zich akkoord en was tevens bereid om in te staan voor de grootste kosten van het project (personeelskosten, kraankosten en werkingsbudget) en dit voor een periode van anderhalf jaar. Het grootste deel van deze periode werd besteed aan het eigenlijke veldwerk, een kleiner deel was voorzien voor de uitwerking ervan.

De opgravingen vingen aan op 3 april 2006 en liepen door tot 26 juni 2007. Ze werden geleid door Wouter Dhaeze en Arne Verbrugge. Filiep Lagae, opgraver bij het VIOE - buitendienst West-Vlaanderen, hielp ons bij het veldwerk. Wanneer nodig, werden bijkomende opgravers van het VIOE ingeschakeld (Jean-Luc Tommeleyn, Manuel Albrecht, Norbert Clarysse, Raf Plaisir, Dieter Rasschaert en Serge Wackenier). Ook studenten en vrijwilligers staken regelmatig een handje toe. De topografische opmetingen werden verricht door Johan Van Laecke (VIOE). Franky Wyffels (VIOE) verzorgde het transport van het klein materiaal en adviseerde ons met het opgraven van de waterputten. De opgravingen werden wetenschappelijk begeleid door Marc Dewilde (VIOE). Het kraanwerk werd verricht door RTS bvba.

Het onderzoek leverde structuren en vondsten op van een kleine inheems-Romeinse nederzetting bestaande uit meerdere erven en een grafveld. Daarnaast werd een kleine volmiddeleeuwse site met artisanale functie en Duitse loopgraven uit de Eerste Wereldoorlog onderzocht. Van belang zijn ook een kuil uit het neolithicum (Michelsberg-cultuur) en talrijke werktuigen en afslagen in silex uit het mesolithicum en neolithicum. Tot de opmerkelijkste vondsten behoort een Karolingische fibula.

1.2 OPBOUW VAN HET RAPPORT

Na een inleiding en een hoofdstuk over de topografische situering wordt ingegaan op drie aspecten van het onderzoek: de archeologische indicaties, het proefsleuvenonderzoek en de organisatie en de fasering van het archeologische onderzoek. In het vierde hoofdstuk komen de landschappelijke elementen aan bod. De andere hoofdstukken zijn gewijd aan de voorlopige resultaten van het onderzoek, waarbij een opsplitsing is gemaakt per periode. Achtereenvolgens komen de prehistorie, de Romeinse periode, de middeleeuwen en de Eerste Wereldoorlog aan bod.

1.3 DOELSTELLING

De nadruk van het archeologische onderzoek lag op de Romeinse periode. Enerzijds leverde deze periode veruit de meeste structuren en vondsten op. Anderzijds was deze periode ook vanuit wetenschappelijk oogpunt de belangrijkste, want ze is van groot belang voor de uitbreiding van onze kennis van de inheems-Romeinse bewoning in de zandleemstreek. Wat de Romeinse periode betreft, wordt in dit rapport voornamelijk stilgestaan bij de bespreking van de voornaamste structuren van de nederzetting. Door tijdsgebrek konden de mobilia als aardewerk, metaal en natuursteen slechts even onderzocht worden. Het aardewerk wordt bijvoorbeeld enkel besproken wanneer nuttig voor de chronologie en de fasering. Ook de andere groepen worden meestal slechts in enkele alinea's uitgelegd. Wel uitgebreid vervat in dit rapport, zijn de vuurbokken, het glas en het smidse-afval. Het aardewerk, metaal en natuursteen zullen in de toekomst verder uitgewerkt worden. In dit rapport zit ook nog geen of weinig informatie vervat over het natuurwetenschappelijk onderzoek. Vanaf 2008 zullen de natuurwetenschappers van het VIOE verschillende aspecten hiervan onderzoeken, zoals pollen, zaden en vruchten, insectenresten, verbrand dierlijk en menselijk bot en verbrand hout. Dit onderzoek zal veel informatie kunnen verschaffen over enerzijds het uitzicht van het landschap in en rondom de nederzetting en anderzijds de grafrituelen.

Het grootste deel van het rapport zal dan ook over de Romeinse periode gaan. De andere periodes worden beknopt weergegeven in de vorm van een résumé.

1.4 DANKWOORD

We staan er op nog iedereen te bedanken die op een of andere manier betrokken was bij de opgravingen.

Vooreerst Ann De Meyer en David Loeys van het WVI: als afgevaardigden van de bouwheer zorgden zij voor een goede opvolging van de werken. Zij zorgden ervoor dat de samenwerking tussen de bouwheer, de aannemers en de archeologen vlekkeloos verliep.

Een woord van dank ook voor Sam De Decker, Nancy Lemay en Sofie Vanhoutte die verantwoordelijk waren voor de eerste campagne van het proefsleuvenonderzoek.

De Stad Menen leverde een extra werfkeet en stelde een vergaderlokaal ter beschikking.

Ook De Heemkundige Kring Menen leverde een belangrijke bijdrage aan het onderzoek. Marc Pyncket verschaftte ons talrijk kaartmateriaal en artikels over de geschiedenis en archeologie van Menen. Hij was ook de drijvende kracht achter de Open Monumentendag 2006. Albert Koopman, die bovenop zijn activiteiten in de Heemkundige Kring Menen ook actief is in de Archeologische Stichting voor Zuid-West-Vlaanderen, kwam ons vaak bij de opgravingen helpen. Ook Werner Van Breda en Paul Vanderveken staken regelmatig een handje toe. Zonder deze vier heren was het resultaat niet geweest zoals het nu is.

Een woord van dank ook voor de archeologen die de opgravingen kwamen bezoeken en ons met hun kennis een eind vooruit hielpen. In de eerste plaats was dit Marc Dewilde (VIOE), die de wetenschappelijke begeleiding van de opgravingen op zich nam. Johan Deschieter (PAM Velzeke) gaf ons dankzij zijn grondige kennis van het (zand)leemgebied zeer bruikbaar advies. Marnix Pieters (VIOE) hielp ons met de bodemkundige interpretatie en voor de interpretatie van de windvallen kregen wij hulp van Roger Langohr (UGent). Als specialist van inheems-Romeinse nederzettingen in Noord-Frankrijk bracht Pascal Quérel (INRAP) ons veel bij over het nederzettingsonderzoek. Franky Wyffels en Birger Stichelbaut verschaften ons informatie over de Duitse loopgraven.

Wij willen ook de archeologen Liselot Claeyls, Cateline Clement, Annelies Corselis, Griet De Doncker, Matthias Gobbin, Bert Heyvaert, Roos Jackson, Sigrid Klinkenborg, Liesbeth Messiaen, Lien Urmel en Jef Vansweevelt bedanken voor hun medewerking.

Wij kregen ook hulp van talrijke studenten van de universiteiten van Gent, Leuven en Namen: Hans Blanchaert, Annelies De Roek, Saraï Desauw, Gilles De Vuyst, Elie Du

Rang, Dries Herreman, Gianna Hubert, Tina Kellner, Annelies Maenhout, Evertjan Mercier, Bert Mestdag, Gertjan Plets, Stijn Van Cauwenbergh, Liselot Vandamme, Muriël Verboven, Pakize Ercoşkun, Katrien Hoet, Petra Verlinden en Valerie Delfosse.

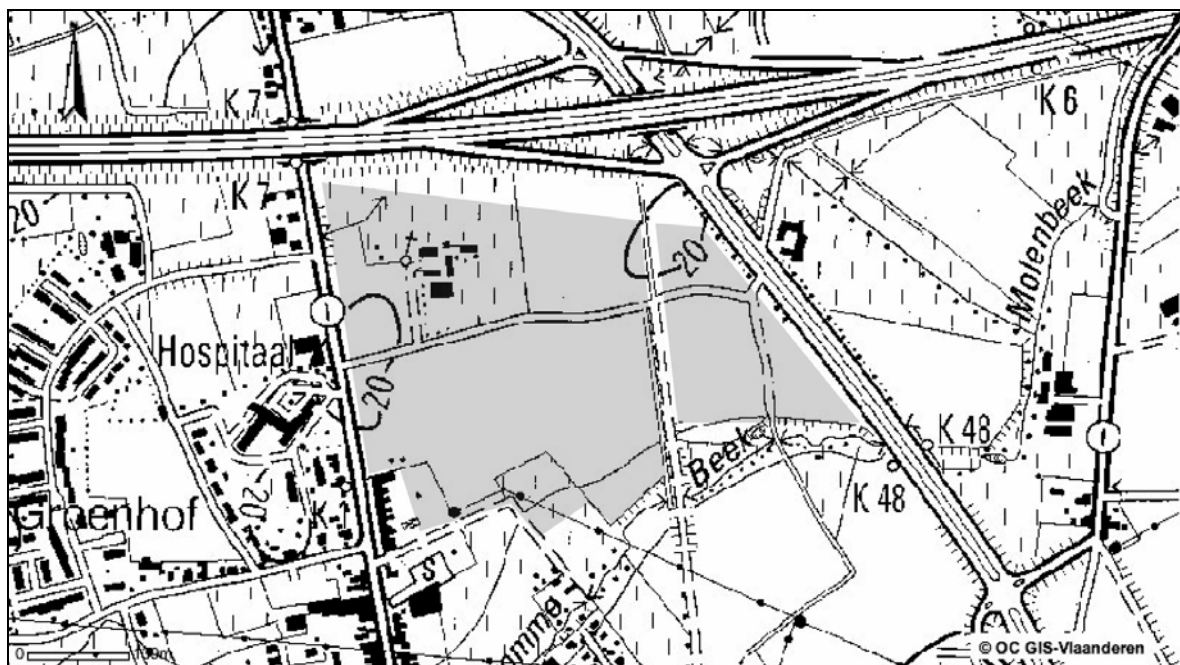
And last but not least, de opgravers van het VIOE – Buitendienst West-Vlaanderen.

We zijn ook erkentelijkheid verschuldigd aan iedereen die aan het rapport heeft meegewerkt. Ansje Cools (VIOE) lichtte de ijzeren voorwerpen door m.b.v. X-ray. Annelies Corselis hielp ons mee met de identificatie van de ijzeren voorwerpen. Peter Cosyns (VUB-MARI) bestudeerde het glas gevonden op de opgravingen. Parsival Delrue (UGent) en Matthijs van Nie namen het onderzoek van het smidse-afval op zich. Franky Wyffels (VIOE) en Nele Iserbyt tekenden een deel van de mobilia. Johan Van Laecke (VIOE) maakte enkele situeringskaarten. Jean-Luc Putman en Marc Soenen schreven een kort rapport over de silex.

2 Topografische situering

Het archeologische onderzoek vond plaats in de zone omsloten door de A19 in het noorden, de Bruggestraat in het westen, de N32 in het oosten en de Kromme Beek in het zuiden. Deze zone komt overeen met het plangebied van het bedrijventerrein Menen-Oost-Uitbreiding dat zo'n 21,2 ha beslaat (fig. 2.1).

Deze zone wordt in tweeën gesplitst door het zuidelijke tracé van de Kortewaagstraat¹. Deze weg die min of meer parallel loopt met de A19, verbindt de N32 met de Bruggestraat. Aan weerskanten van de Kortewaagstraat werden sporen aangetroffen. De inheems-Romeinse nederzetting die er werd opgegraven duiden we aan met de naam 'Menen-Kortewaagstraat'. In het nieuwe industrieterrein wordt de Kortewaagstraat vervangen door een nieuwe verkeersas die het bedrijventerrein Menen-Oost verbindt met de Bruggestraat.

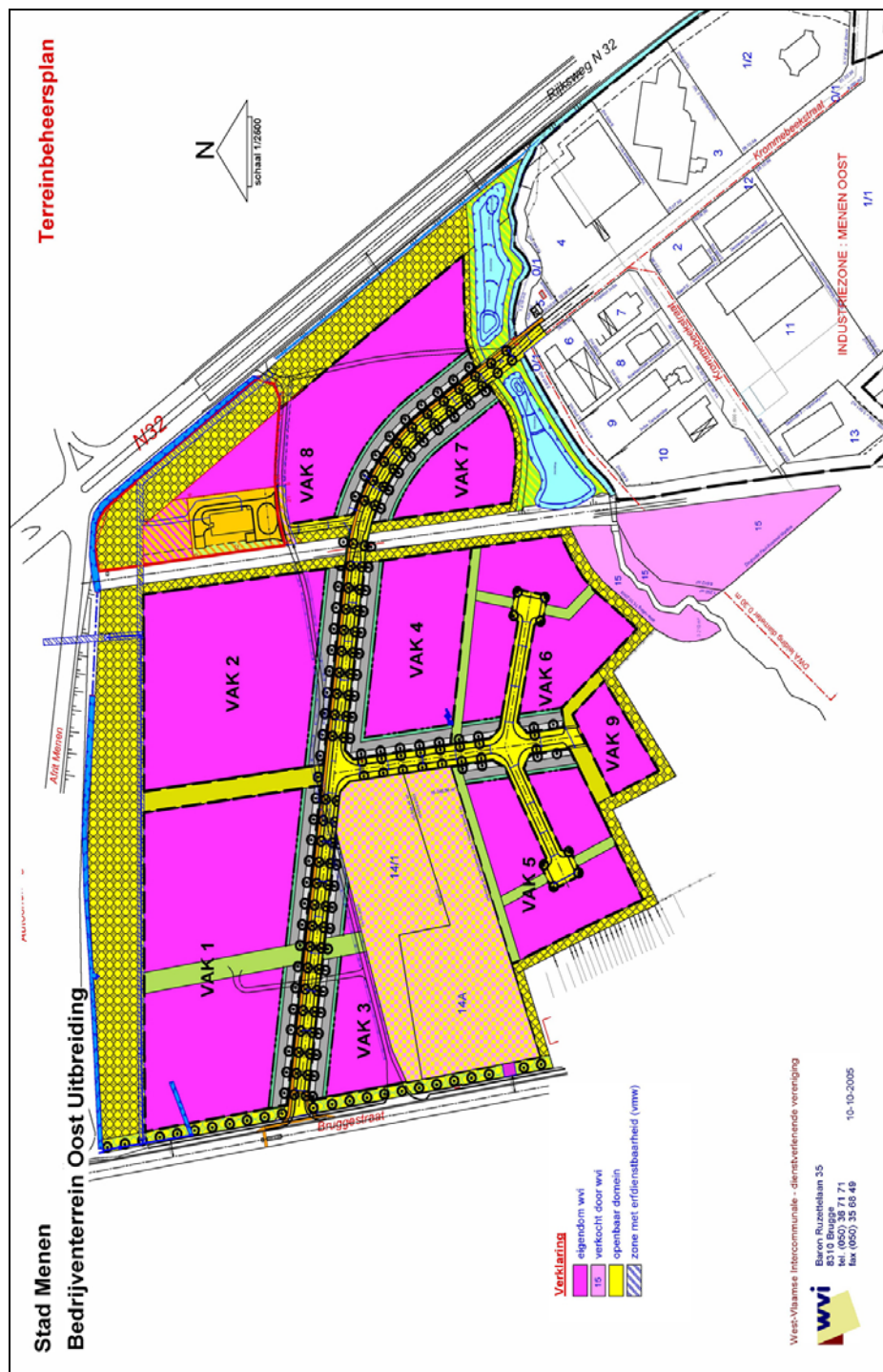

Fig. 2.1. Topografische kaart (situatie voor de aanleg van het bedrijventerrein). De grijze zones komen overeen met het plangebied Menen-Oost-Uitbreiding.

¹ Het noordelijke deel van de Kortewaagstraat loopt ten noorden van de A19.

In het oostelijke deel van het gebied bevindt zich de oude spoorwegberm van de reeds lang opgegeven spoorlijn Menen-Roeselare. Deze heeft een noord-zuid oriëntatie. Dit groene element blijft behouden in het nieuwe bedrijventerrein. Opvallend is dat de Romeinse weg (*infra*) eenzelfde verloop kende als de berm van de spoorlijn.

De inheems-Romeinse nederzetting bevond zich op percelen sectie B, nrs. 212R, 212S, 213A, 216A en 227D, het grafveld in vak 9 op perceel sectie B, nr. 228D, de site uit de volle middeleeuwen op perceel sectie B, nr. 208B en de Duitse loopgraven op perceel sectie B, nrs. 227D en 228D.

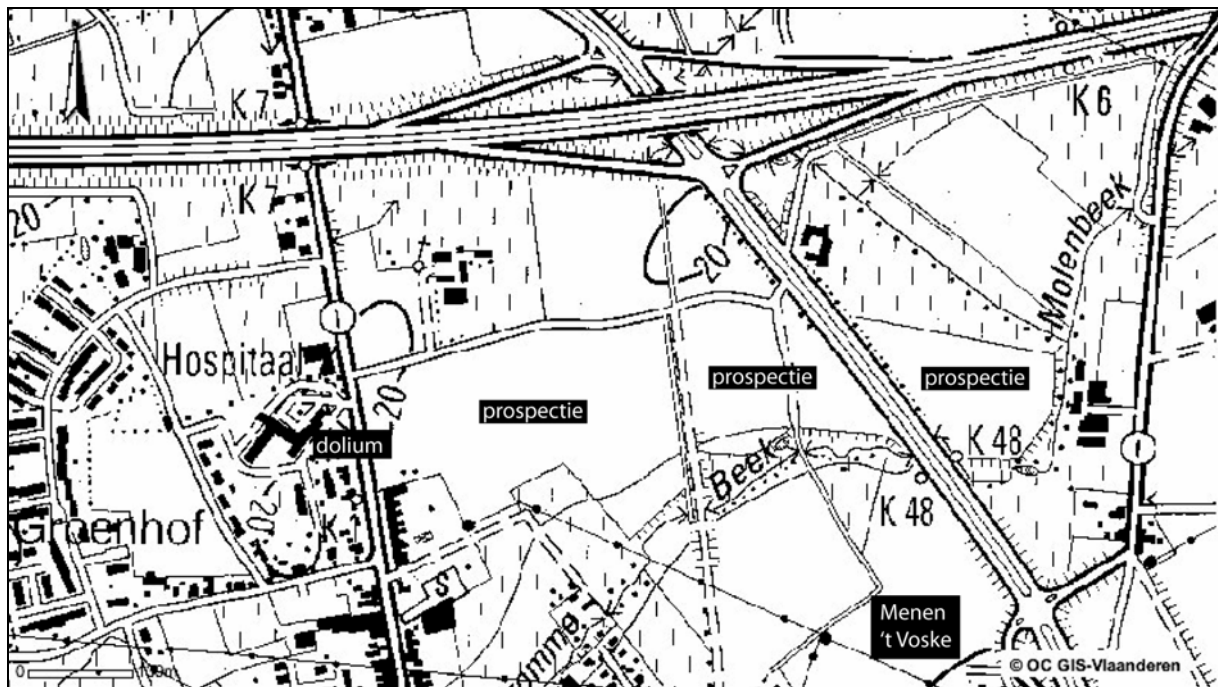
Fig. 2.2. *Terreinsbeheersplan.*

3 Het onderzoek

3.1 INDICATIES VOOR ARCHEOLOGISCHE RESTEN

Toevalsvondsten, een noodopgraving vlakbij en veldverkenningen hadden reeds geruime tijd duidelijk gemaakt dat het plangebied een hoge archeologische waarde bezat.

Bij de bouw van het Medisch Instituut langs de Bruggestraat werd in 1962 tijdens het uitgraven van een kelder de helft van een dolium aangetroffen (perceel sectie A, nr. 163s2)². Verdere informatie hierover ontbreekt, zodat we dus niet weten in welke context dit dolium werd gevonden en evenmin of ze tijdens de graafwerken volledig was. De vindplaats van deze vondst is echter wel interessant. Ze ligt aan de overkant van de Bruggestraat, precies op de plaats waar de voormalige Kortewaagstraat uitkomt. Het ziekenhuis bevindt zich op een droge zandleemrug, op ongeveer 350 m ten westen van de inheems-Romeinse nederzetting Menen-Kortewaagstraat. In de onmiddellijke omgeving van het Medisch Instituut heeft M. Dejonckheere tijdens prospecties in het jaar 1993, op perceel sectie B, nr. 149 c, ook nog vijf Romeinse scherven aangetroffen³.

Fig. 3.1. Kaart met indicatie van de nederzetting Menen 't Voske, de vindplaats van het dolium en de door A. Koopman geprospecteerde zones.

M. Dejonckheere ontdekte bewoningssporen uit de Romeinse periode op het te bouwen bedrijventerrein Menen-Oost (percelen sectie B, nrs. 285 en 297)⁴. Dit was in juli 1994, tijdens het opvolgen van de weg- en rioleringswerken. In de literatuur is deze site gekend onder de naam 'Menen 't Voske'. Samen met J. Deschieter ondernam M. Dejonckheere een kortstondige noodopgraving. In de wegkoffer van de hoofdweg van het industrieterrein ontdekten zij een waterput, een aantal grachten en greppels, kuilen en paalkuilen. Deze structuren werden geïnterpreteerd als elementen van een inheems-

² Vierin 1987, 89; Deschieter 1994, 19. Ph. Despriet is er evenwel niet van overtuigd dat het dolium van ter plaatse is. Hij vermoedt dat dit dolium afkomstig zou zijn van de *vicus* van Harelbeke.

³ Dejonckheere 1993. Hij vond er ondermeer een scherf Centraal-Gallische terra sigillata.

⁴ Deschieter 1994; Deschieter & Dejonckheere 1997.

Romeinse nederzetting. De belangrijkste sporen zijn drie op een rij gelegen revolvertasvormige paalkuilen, een greppel/gracht die een rechte hoek maakt, een waterput en twee parallel lopende grachten⁵. Het vondstenmateriaal bestond uit aardewerk, verbrande brokken huttenleem, 15-tal ijzeren nageltjes, fragmenten van maalstenen in arkose, een weefgewicht, fragmenten van vuurbokken en een glasparel. Het aardewerk, dat bestond uit terra rubra, terra nigra, kruikwaar, een groot percentage handgevormd aardewerk en een kleiner percentage gewoon reducerend aardewerk, liet de onderzoekers toe de site te dateren in het derde kwart van de eerste eeuw⁶.

Wat structuren en vondsten betreft, sluit de site Menen 't Voske perfect aan bij de structuren van de eerste fase van de nederzetting Menen-Kortewaagstraat. Naar analogie met de structuren van de site Menen-Kortewaagstraat, kan nu gesteld worden dat de twee parallelle grachten die in vlak III van de site Menen 't Voske werden gevonden, als afwateringsgrachten van een weg kunnen geïnterpreteerd worden – een interpretatie die trouwens al door J. Deschieter werd geopperd. Deze weg sloot misschien zelfs aan op de weg die doorheen de site Menen-Kortewaagstraat liep (*infra*).

Vanaf het jaar 1996 prospecteerde Albert Koopman op geregelde tijdstippen de gronden langs weerskanten van de Kortewaagstraat⁷. Tijdens deze veldverkenningen werden belangrijke hoeveelheden artefacten en afslagen in vuursteen aangetroffen. Ook scherven uit de Romeinse en post-middeleeuwse periode werden er gevonden.

Te vermelden is ook nog de door de recente werkzaamheden verdwenen hoeve 'Te Roo Poorte' (kadaster: perceel sectie B, nr. 154H). Deze hoeve bevond zich op ongeveer 100 m van de Bruggestraat. De oudste vermelding dateert uit het begin van de zeventiende eeuw. Het betreft een zogenaamde hoeve met walgracht. De drie oost-west lopende proefsleuven in vak 1 hadden als doel te bepalen of hoeve 'Te Roo Poorte' al dan niet voorzien was van een gracht aan de oostzijde van de boerderij. Tijdens dit onderzoek werd geen gracht aangetroffen. Deze hoeve werd door Ph. Despriet aan een kort bouwhistorisch onderzoek onderworpen.

Fig. 3.2. Luchtfoto van het centrale en oostelijke deel van het plangebied Menen-Oost-Uitbreiding. Op de foto zijn de proefsleuven van de eerste campagne te herkennen (foto B. Stichelbaut, © UGent).

⁵ Deschieter 1994, 7-9.

⁶ Deschieter 1994, 10-20.

⁷ Vindplaats 86, 79 en 77.

3.2 PROEFSLEUVENONDERZOEK

3.2.1 *De eerste campagne*⁸

Om de archeologische waarde van het plangebied Menen-Oost-Uitbreiding te evalueren werden in november 2005 30 proefsleuven getrokken. Deze werden uitgevoerd door S. De Decker en N. Lemay (R-O Vlaanderen, afdeling onroerend erfgoed) en door S. Vanhoutte (VIOE). Tijdens deze eerste campagne werd ongeveer 50% van het areaal gedekt. In vak 1 werden drie proefsleuven getrokken, in vak 2 elf proefsleuven, in vak 4 en in vak 6 zeven proefsleuven, in vak 7 vier proefsleuven en in vak 8 zes proefsleuven⁹.

Enkele zones konden niet worden onderzocht. Omwille van stabiliteitsproblemen werden in de zone van de wegkoffers geen sleuven gegraven. Het noordelijke deel van vak 1 werd niet onderzocht vanwege de aanwezigheid van een zeer natte depressie. Vak 3 kon niet worden gesondeerd doordat er reeds een bedrijfsgebouw was ingeplant en doordat de oostelijke helft van dit vak reeds door de WVI was verkocht. Ook in het midden van vak 8 kon geen sondering meer worden verricht. Daar was tijdens het verkennend archeologisch onderzoek reeds een werf gestart (BV Verkyndere Polishing). Door tijdsdruk konden vakken 5 en 9 in november 2006 niet gesondeerd worden. Deze zones werden op een later tijdstip gesondeerd (hoofdstuk 3.2.2).

De proefsleuven werden in een regelmatig grid met een onderlinge afstand van 15 m getrokken. De proefsleuven hadden een breedte die varieerde van 1,80 tot 2 m, afhankelijk van de breedte van de kraanbak. De diepte van deze sleuven varieerde van 50 tot 80 cm afhankelijk van het bodemprofiel en de leesbaarheid van de sporen. De sporen werden op millimeterpapier geschetst, beschreven en waar nodig gefotografeerd.

Wat waren de resultaten van dit proefsleuvenonderzoek? Het verkennend onderzoek uitgevoerd in november 2006 lokaliseerde twee sites (fig. 3.3: 1 en 2).

Site 1 ter hoogte van vakken 4, 6 en 7, de zone onmiddellijk ten westen van de oude spoorwegberm en ten zuiden van de Kortewaagstraat. In de proefsleuven werd een grote concentratie aan paalkuilen, grachten, greppels en kuilen uit de Romeinse tijd aangetroffen. Er werd een grote hoeveelheid aardewerk, dakpanfragmenten en fragmenten van maalstenen in tefriet ingezameld. Deze site werd toen gedateerd in de 2de – 3de eeuw n.Chr. De totale grootte werd geraamd op 1,5 tot 2 hectare. Site 1 komt overeen met het zuidelijke tracé van de Romeinse weg en het zuidelijke en oostelijke erf van de inheems-Romeinse nederzetting.

In vak 2, dit is ten westen van de oude spoorwegberm en ten noorden van de Kortewaagstraat, werden een aantal archeologische sporen uit de Romeinse tijd, waaronder bewoningsporen en een Gallo-Romeins brandrestengraf, aangetroffen. Deze zone werd aangeduid als site 2. De onderzoekers merkten op dat de concentratie aan sporen veel lager was dan op site 1. Zij interpreteerden de sporen dan ook als perifere structuren aan de rand van een nederzetting. De totale oppervlakte van site 2 werd geschat op iets minder dan 1 ha. Site 2 komt overeen met het zogenaamde noordelijke erf van de inheems-Romeinse nederzetting.

3.2.2 *De tweede campagne*

Het team dat instond voor het opgravingswerk liet een reeks van 16 bijkomende proefsleuven trekken, meer bepaald vier ter hoogte van de wegkoffer van weg B¹⁰ (11/10/2006), zeven in vak 5 (12-13/10/2006) en vijf in vak 9 (4-5/01/2007).

⁸ Voor dit hoofdstuk werd deels gebruik gemaakt van de nota opgesteld door S. De Decker: 'Verkennd archeologisch onderzoek ambachtelijke zone Menen-Oost (november 2005)'.

⁹ Het terrein wordt op het terreinbeheersplan van de bouwheer in een 9-tal vakken verdeeld (fig. 2.2).

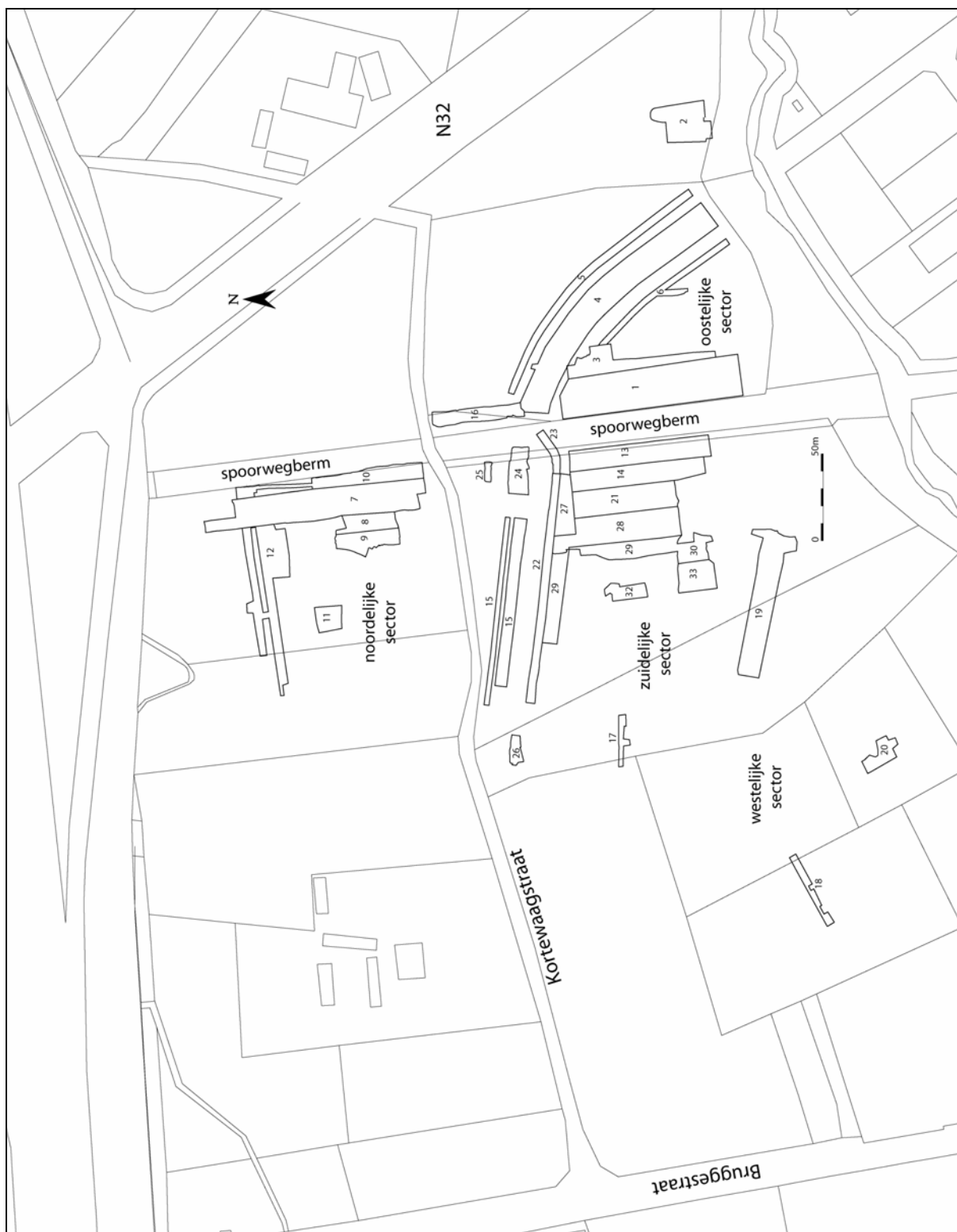
¹⁰ Weg B is de zijweg die haaks staat op de hoofdweg die het bedrijventerrein in tweeën splitst.

In de vier proefsleuven ter hoogte van weg B werden in hoofdzaak omheiningsgrachten uit te Romeinse en post-middeleeuwse periode aangetroffen. In de proefsleuven van vak 5 werden een aantal oude omheiningsgrachten uit de IJzertijd of de Romeinse periode en ook een aantal moderne grachten aangetroffen. De belangrijkste vondst in deze zone was een Duitse loopgraaf uit WOI (fig. 3.3: 3). In de proefsleuven van vak 9 werden een deel van een tweede loopgraaf en twee Gallo-Romeinse brandrestengraven aangetroffen (fig. 3.3: 4 en 5).

Fig. 3.3. Kaart met lokalisatie van de proefsleuven (1st en 2de campagne). De cijfers staan voor de sites die tijdens het proefsleuvenonderzoek werden aangetroffen (1 en 2: inheems-Romeinse nederzetting; 3 en 4: Duitse loopgraven uit WOI; 5: grafveldje uit de Romeinse periode).

Fig. 3.5. Kaart met lokalisatie van de *werkputten*.

3.3 HET ARCHEOLOGISCHE ONDERZOEK

3.3.1 *Onderzoeksstrategie, fasering en samenvatting van de voornaamste structuren*

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksstrategie, de fasering en een korte samenvatting van de voornaamste structuren besproken. Het eigenlijke onderzoek komt in de volgende hoofdstukken aan bod.

De planning van de opgravingen diende afgestemd te worden op planning van de aannemer (firma Verheye). Het archeologische team startte de opgravingen op 3 april 2006, de aannemer begon aan de werken op 31 mei 2006. De samenwerking tussen het archeologische team en de aannemers en diverse onderaannemers verliep vrij vlot. Hoewel de firma RTS het kraanwerk deed voor het archeologische team, kon af en toe ook beroep gedaan worden op de vrijwillige hulp van de kraanmachinisten van firma Verheye. De fasering van het onderzoek wordt uiteengezet in tabel 3.1.

Het gehele plangebied werd in vier sectoren ingedeeld (fig. 3.5). De oostelijke sector is de zone ten zuiden van de Kortewaagstraat en ten oosten van de oude spoorwegberm. Deze omvatten werkputten 1 t.e.m. 6 en 16. De noordelijke sector is de zone ten noorden van de Kortewaagstraat en ten westen van de oude spoorwegberm. Deze omvatten werkputten 7 t.e.m. 12. De zuidelijke sector is gelegen ten zuiden van de Kortewaagstraat en ten westen van de oude spoorwegberm. Deze omvat werkputten 13 t.e.m. 16, 18 en 19 en 31 t.e.m. 33. De werkputten in het zuidwestelijk deel van het plangebied werden aangeduid als westelijke sector. Deze omvat werkputten 17, 18 en 20.

Voor de benaming van de drie erven van de inheems-Romeinse nederzetting werd de oriëntatie van de sectoren overgenomen. Het noordelijke erf van de inheems-Romeinse nederzetting bevindt zich in de noordelijke sector, enz.

Doordat de werf zou opgestart worden in het oostelijk deel van het plangebied, werd ook daar gestart met het archeologische onderzoek. Er werden eerst twee vlakdekkende werkputten aangelegd parallel met de oude spoorwegberm (WP1 en 3). In deze zone werden bewoningsporen van een inheems-Romeinse nederzetting en de zuidelijke helft van een Romeins grafveld aangesneden.

In de zuidoostelijke hoek van het terrein werd een kijkvenster geopend rond een houtskoolrijke kuil die was aangesneden tijdens het proefsleuvenonderzoek. In een zone van ongeveer 25 op 25 m werden sporen van een volmiddeleeuwse site met een artisanale functie aangesneden (WP2). Naast onderzoek in enkele machinaal afgegraven werkputten (WP1-3) werden ook de weg- en rioleringskoffers opgevolgd (WP4-6). Daar werden o.m. het noordelijke deel van het grafveld en een noord-zuid georiënteerde omheininggracht uit de Romeinse periode aangesneden. Een viertal maanden na het afwerken van de archeologische werkzaamheden in de oostelijke sector werden ook archeologische werkzaamheden verricht tijdens het graven van de wegkoffer van de weg die de hoofdweg van het bedrijventerrein Menen-Oost-Uitbreiding met het gebouw van de Vlaamse Watermaatschappij verbindt. Daar werden de twee meest noordelijke graven van het Romeinse grafveld aangesneden en werden de gesloopte funderingsresten van een oud stationgebouw gedocumenteerd (WP16).

Omdat door tijdsgebrek gedurende het verkennend archeologisch onderzoek van 2005 geen tijd was geweest om de sporen van site 2 te schetsen en te beschrijven, besloot het archeologische team tot een herevaluatie van de proefsleuven. Doordat de bodem van de proefsleuven helemaal begroeid waren, werd voornamelijk gekeken naar de vondsten in de aardhopen. Op basis van de gegevens werd de positie van een eerste werkput bepaald. WP7 werd aangelegd op de plaats waar de meeste vondsten van de aardhopen langs de proefsleuven waren gevonden en waar dus ook de meeste Romeinse sporen

werden verwacht. Na het machinaal afgraven van deze werkput bleek dat men midden in een zone met bewoningssporen zat. Na verloop van tijd werd het onderzoek zowel in oostelijke richting als in westelijke richting uitgebreid. In oostelijke richting werden resten van een Romeinse weg (WP10) aangetroffen, in westelijke richting bijkomende bewoningssporen (WP8 en 9). Door de noord-zuid lopende omheiningsgracht te volgen, werden in het noordelijk deel nog een groot aantal bijkomende west-oost georiënteerde omheiningsgrachten aangesneden (WP12). Rond het brandrestengraf dat tijdens het verkennend onderzoek werd aangesneden, werd tijdens het archeologische onderzoek een kijkvenster van ca. 10 op 10 m geopend (WP11). Daar werden geen bijkomende brandrestengraven aangetroffen. De noordelijke sector werd in hoofdzaak van juni tot september 2006 onderzocht. Omwille van technische en praktische redenen werden de waterput en de waterkuil die in deze sector aangetroffen waren, pas op het einde van de opgravingscampagne onderzocht.

fase	sector	aard	korte beschrijving archeologisch structuren	werkput(ten)	periode
1	O	vlakdekkend	grafveld en oostelijke erf inheems-Romeinse nederzetting	1 en 3	april-mei 2006
2	O	vlakdekkend	volmiddeleeuws site	2	mei 2006
3	O	begeleiding weg- en rioleringskoffers 1ste fase	grafveld en oostelijk erf van inheems-Romeinse nederzetting	4, 5 en 6	juni 2006
4	N	vlakdekkend	noordelijk tracé Romeinse weg en noordelijk erf inheems-Romeinse nederzetting	7 t.e.m. 12	juni-september 2006
5	Z	vlakdekkend	zuidelijk tracé Romeinse weg en zuidelijk erf inheems-Romeinse nederzetting	13 en 14	september-november 2006
6	W	proefsleuven en vlakdekkend	omheiningsgrachten uit Romeinse periode en post-middeleeuwse periode en loopgraaf WO I	17 en 18	oktober 2006
7	Z	begeleiding weg- en rioleringskoffers 2de fase	graven en omheiningsgrachten uit Romeinse periode	15	november 2006
8	O	begeleiding wegkoffer tussen gebouw VWM en hoofdweg bedrijventerrein	twee graven uit Romeinse periode en restanten oud stationsgebouw	16	november 2006
9	Z	vlakdekkend		19	januari 2007
10	W	proefsleuven en vlakdekkend	drie Gallo-Romeinse brandrestengraven	20	januari 2007
11	Z	vlakdekkend	zuidelijk erf inheems-Romeinse nederzetting	21, 27 t.e.m. 33	januari-juni 2007
12	Z	begeleiding weg- en rioleringskoffers 2de fase (vervolg)	midden tracé Romeinse weg en noordelijk deel van zuidelijk erf inheems-Romeinse nederzetting	22 t.e.m. 26	januari 2007
13	N		waterput zuidelijk erf inheems-Romeinse nederzetting		april-mei 2007
14	Z		waterput noordelijke erf inheems-Romeinse nederzetting		mei-juni 2007

Tabel 3.1. *De fasering van het archeologische onderzoek.*

Vanaf september 2006 tot het einde van de opgravingen in juni 2007 werden er voornamelijk in de zuidelijke en westelijke sector opgravingen en observaties verricht.

Naast de begeleiding van de weg- en rioleringskoffers van fase 2 (WP15, 22, 23, 24, 25 en 26), werd vlakdekkend opgegraven. Een eerste werkput werd aangelegd onmiddellijk ten westen en parallel met de oude spoorwegberm (WP13). De andere werkputten werden parallel t.o.v. WP13 aangelegd (WP14, 21, 28, 29, 30, 32 en 33). In de zone tussen de weg- en rioleringskoffers en de noord-zuid georiënteerde werkputten werden nog twee werkputten getrokken (WP27 en 29).

In de zuidelijke sector werd het zuidelijke erf van de inheems-Romeinse nederzetting aangesneden, alsook het zuidelijke tracé van de Romeinse weg en de zone gelegen tussen de zuidelijke omheiningsgrachten van het noordelijke erf en de noordelijke omheiningsgrachten van het zuidelijke erf.

3.3.2 Lijst van structuren

In tabel 3.2 wordt de lijst van de structuren weergegeven. Met structuur bedoelen één of meer sporen die een betekenisvolle eenheid uitmaken. Zo krijgen een groep paalsporen die deel uitmaakt van eenzelfde gebouw de benaming 'gebouw', gevolgd door een nummer. De graven zijn genummerd van 1 t.e.m. 23. Voor alle andere structuren wordt opnieuw gestart met 1. In de tekst in hiernavolgende hoofdstukken wordt meestal verwezen naar de structuren. Dit systeem werd enkel toegepast voor de sporen uit de Romeinse periode. Voor de sporen uit de andere periodes wordt verwezen naar de spoornummers in de werkputten.

nr.	aard	periode	sector	werkput - spoornummers
1	graf	Rom.	O	WP1-S15
2	graf	Rom.	O	WP4-S1
3	graf	Rom.	O	WP4-S7
4	graf	Rom.	O	WP5-S2 en 2bis
5	graf	Rom.	O	WP3-S6
6	graf	Rom.	O	WP4-S6
7	graf	Rom.	O	WP3-S1
8	graf	Rom.	O	WP3-S4
9	graf	Rom.	O	WP3-S5
10	graf	Rom.	O	WP3-S3
11	graf	Rom.	O	WP3-S2
12	graf	Rom.	O	WP16-S8 en 8bis
13	graf	Rom.	O	WP1-S7
14	graf	Rom.	N	WP12-S6
15	graf	Rom.	N	WP12-S7
16	graf	Rom.	N	WP11-S1
17	graf	Rom.	N	WP10-S16
18	graf	Rom.	Z	WP15-S2
19	graf	Rom.	Z	WP15-S3
20	graf	Rom.	Z	WP15-S5
21	graf	Rom.	W	WP20-S1
22	graf	Rom.	W	WP20-S2
23	graf	Rom.	W	WP20-S3
24	verstoord graf	Rom.	O	WP16-S2 en 3
				WP13-S1 en 2/ WP14-S2, 83 en 84/ WP22-S15, 16, 17, 51/ WP23-S1/ WP24-S3 en 10/ WP25-S3 en 5/ WP10-S4(?)/ WP7-1 en 242(?)
1	weg	Rom.	W, N	
2	gracht	Rom.	O	WP1-S13/ WP3-S8/ WP4-S4
3	toegangspoort	Rom.	O	WP4-S22 en 24

4	gracht	Rom.	O	WP4-S5/WP5-S5/WP6-S9a
5	greppel	Rom.	O	WP1-S37
6	kuil	Rom.	O	WP3 - S7
7	kuil	Rom.	O	WP1-S1
8	kuil	Rom.	O	WP1-S152
9	kuil	Rom.	O	WP1-S138
10	kuil	Rom.	O	WP1-S60
11	kuil	Rom.	O	WP1-S76 en 143
12	kuil	Rom.	O	WP1-S9
13	kuil	Rom.	O	WP1-S212
14	kuil	Rom.	O	WP1-S214
15	kuil	Rom.	O	WP1-S172
16	kuil	Rom.	O	WP1-S53
17	kuil	Rom.	O	WP1-S39
18	kuil	Rom.	O	WP1-S46
19	kuil	Rom.	O	WP1-S52
20	kuil	Rom.	O	WP1-S5
21	kuil	Rom.	O	WP1-S219
22	palenrij	Rom.	O	WP1-S58, 170 en 215
23	gracht	Rom.	N	WP7-S1/WP10-S49 en 50/WP7-S34/WP12-S1
24	gracht	Rom.	N	WP7-S242/WP10-S242
25	gracht	Rom.	N	WP10-S4
26	gracht	Rom.	N	WP12-S8
27	gracht	Rom.	N	WP12-S10
28	gracht	Rom.	N	WP12-S9
29	gracht	Rom.	N	WP7-S48/WP12-S8
30	gracht	Rom.	N	WP7-S1
31	gracht	Rom.	N	WP15-S8/WP26-S1
32	gracht	Rom.	N	WP15-S7/WP26-S2
33	gracht	Rom.	N	WP26-S6
34	greppel	Rom.	N	WP10-S4bis en 11
35	greppel	Rom.	N	WP10-S2, 3 en 13
36	greppel	Rom.	N	WP10-S47
37	greppel	Rom.	N	WP7-S2/WP8-S16
38	greppel	Rom.	N	WP9-S3, 33 en 34
39	palencluster	Rom.	N	WP7-S154, 156, 158-160, 173, 174, 243-245/WP8-S11, 32, 35-39
40	palenrij	Rom.	N	WP7-S103 en 135
41	palenrij	Rom.	N	WP7-S200, 201 en 208
42	palencluster	Rom.	N	WP7-S214-220 en 239
43	waterkuil	Rom.	N	WP7-S155
44	waterput	Rom.	N	WP9-S44
45	poel	Rom.	N	WP7-S3
46	poel	Rom.	N	WP8-S26/WP9-S3
47	kuil	Rom.	N	WP7-S240
48	kuil	Rom.	N	WP8-S14
49	silo	Rom.	N	WP10-S48
50	palencluster	Rom.	N	WP7-S38-44
51	greppel	Rom.	tussen N en Z	WP15-S4
52	gracht	Rom.	Z	WP27-S43/WP28-S3
53	gracht	Rom.	Z	WP27-S42
54	gracht	Rom.	Z	WP28-S3/WP30-S14 en 20
55	gracht	Rom.	Z	WP28-S9/WP30-S2
56	gracht	Rom.	Z	WP30-S1

57	gracht	Rom.	Z	WP14-S134/WP21-S9/WP28-S33
58	gracht	Rom.	Z	WP28-S39
59	gracht	Rom.	Z	WP21-S60/WP28-S27
60	greppel	Rom.	Z	WP13-S35
61	greppel	Rom.	Z	WP13-S14/WP14-S82 en 85
62	greppel	Rom.	Z	WP24-S2
63	greppel	Rom.	Z	WP13-S7
64	greppel	Rom.	Z	WP21-S176 en 221
65	greppel	Rom.	Z	WP28-S30
66	greppel	Rom.	Z	WP14-S60/WP21-S94
67	greppel	Rom.	Z	WP14-S149/WP21-S4 en 19
68	gebouw	Rom.	Z	WP14-S109, 111, 169, 116, 120, 121, 125, 176, 133, 185 en 110
69	gebouw	Rom.	Z	WP22-S39 en 41/WP27-82, 84 (en 87?)
70	gebouw	Rom.	Z	WP21-S 75, 177, 181, 188, 202, 207 en 210/WP27-S80, 81, 83, 27, 24, 23, 62, 63 en 64
71	waterput	Rom.	Z	WP21-S200A
72	poel	Rom.	Z	WP22-S29 en 30
73	afvalkuil	Rom.	Z	WP13-S3
74	afvalkuil	Rom.	Z	WP13-S4/WP14-S95
75	palencluster	Rom.	Z	WP22-S32, 36, 38, 85/WP27-S19, 20, 25 en 85
76	palencluster	Rom.	Z	WP27-S4-6, 9, 10, 104 en 105
77	palencluster	Rom.	Z	WP22-S24, 26 en 27
78	cluster	Rom.	Z	WP27-S56-60 en 97-98
79	cluster	Rom.	Z	WP21-S195A, 195B, 198A, 201 en 234
80	cluster	Rom.	Z	WP21-S158, 161, 230, 231, 233, 234
81	palenrij	Rom.	Z	WP14-S170, 184, 182-183, 130 en 174
82	kuil	Rom.	Z	WP27-S11
83	palencluster	Rom.	Z	WP14-S35-40, 43-45, 48-49, 143, 160-161
84	cluster	Rom.	Z	WP21-S72, 77, 78, 78A, 79, 83, 84, 89, 92, 95 en 107
85	palenrij	Rom.	Z	WP28-S4, 5 en 6
86	kuil	Rom.	Z	WP14-S56
87	kuil	Rom.	Z	WP14-S59
88	(paal)kuil	Rom.	Z	WP14-S186
89	kuil	Rom.	Z	WP21-S31

Tabel 3.2. *Structurenlijst.*

4 De fysiografie

Achtereenvolgens wordt in dit hoofdstuk de geologie, het reliëf en het landschap, de hydrografie, de bodem en de relatie bodem-bewoning in de prehistorie en in de Romeinse periode behandeld. Per deelhoofdstuk wordt eerst de algemene situatie in het gebied geschetst, waarna op het niveau van het plangebied wordt gekeken. Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op vakliteratuur¹¹. Bij de determinatie van de windvallen heeft het archeologische team wel dankbaar gebruik kunnen maken van de expertise van M. Pieters (VIOE) en R. Langohr (UGent).

¹¹ Informatie in hoofdzaak geput uit P. Hubert & J.P. Honnay 1695: Verklarende tekst bij kaartblad MENEN 96 E, Centrum voor Bodemkartering en uit H. Demolder, G. De Knijf & D. Paelinckx 2000: Biologische Waarderingskaart, kaartbladen 27-28-36. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 14, 21-23. Voor de bodemkundige aspecten werd ook Amerycks, Verheyde & Vermeire 1995 en de cursus 'Bodemkunde voor archeologen' van R. Langohr geconsulteerd.

4.1 GEOLOGIE

De formaties die van invloed zijn voor de bodemgesteldheid van het gebied bestaan uit tertiaire en kwartaire afzettingen. De tertiaire afzettingen, die enkel als substraat voorkomen, dateren uit het Eoceen. Het betreffen kleiige en zandige mariene sedimenten van het Ieperiaan. De Ieperiaanse klei is in dit gebied ongeveer 100 meter dik. De sterke erosie gedurende de ijstijden bepaalde in grote mate het huidige reliëf. Tijdens het Kwartair, meer bepaald tijdens de Weichsel-ijstijd werd de Ieperiaan kleilaag bedekt met pleistocene niveo-eolische afzettingen (löss) en niveo-fluviale, zandige lagen (lokale dekzanden).

4.2 RELIËF EN LANDSCHAP

Het gebied, waarin het plangebied zich bevindt, behoort tot de Vlakte van de Leie. Dit gebied, dat gemiddeld 20 m boven de zeespiegel ligt, wordt gekenmerkt door een vrij vlak landschap met enkele west-oost georiënteerde, langgerekte ruggen en vlakke depressies.

Het centrale deel van het plangebied wordt gevormd door een dergelijke west-oost georiënteerde rug. In het zuidelijke deel van het plangebied helt deze rug af naar de vallei van de Krommebeek. Het hoogteverschil tussen de Krommebeek en het hoogste punt van deze rug bedraagt ca. 4,5 m. Het noordelijke deel van het plangebied wordt gevormd door een vlakke, zeer natte depressie.

4.3 HYDROGRAFIE

Het gebied van Menen behoort tot het bekken van de Leie. In de winter en bij te snelle aanvoer van water uit Noord-Frankrijk, wordt de vallei gedeeltelijk of helemaal geïnundeerd door de Leie en haar zijbeken.

Het plangebied wordt langs de zuidkant afgeboord door de Krommebeek. Deze beek is een zijbeek van de Geluwebeek die in de Leie uitmondt. Het verval van deze en andere beken is niet overal voldoende om een goede en snelle afwatering te bekomen. Daarbij komt dat in de Vlakte van de Leie talrijke depressies liggen, die door de aanwezigheid van lokale dekzandruggen nagenoeg afgesloten zijn of waarvan de ontwatering langs natuurlijke weg talrijke moeilijkheden oplevert. Deze depressies lijden dan ook in de winter en in het voorjaar aan wateroverlast. Dit hebben we ook duidelijk waargenomen in het noordelijke deel van het plangebied. Ten gevolgen van de hoge en fluctuerende grondwatertafel vertoonden zo goed als alle archeologische sporen gley verschijnselen.

4.4 BODEM (fig. 4.1 en 2)

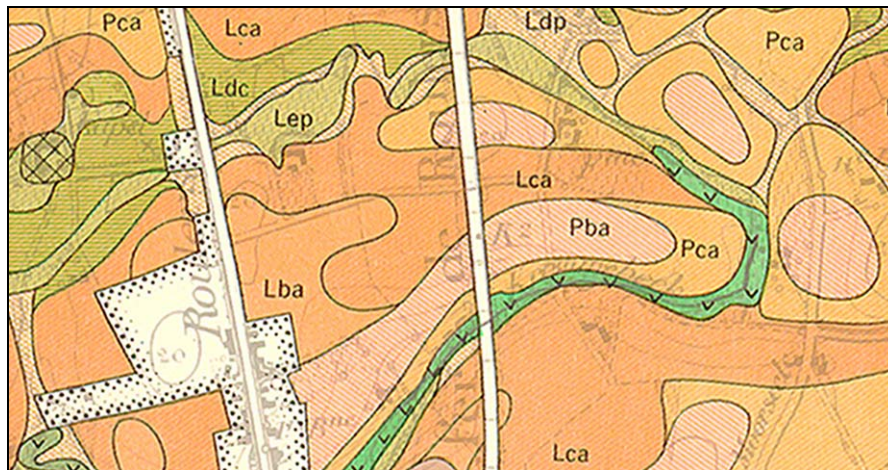
De geografische streek waarin Menen zich bevindt, wordt Zandlemig Vlaanderen genoemd. In deze streek treft men in hoofdzaak zandleemgronden aan. In het plangebied worden zowel licht zandleemgronden (P) als zandleemgronden (L) aangetroffen.

De zone met de licht zandleemgronden komt overeen met de rug die parallel met de Krommebeek loopt. Het betreft meer bepaald droge en zwak gleyige, lichte zandleemgronden met textuur B horizont (Pba, Pca).

Het grootste deel van de gronden van het plangebied wordt ingenomen door zandleemgronden. Het zijn in hoofdzaak droge en matig droge/zwak gleyige zandleemgronden met textuur B horizont (Lba, Lca).

In de noordwestelijke hoek van het plangebied – ter hoogte van de depressie – treft men zeer sterk gleyige zandleemgronden zonder profielontwikkeling aan (Lep).

Fig. 4.1. Uittreksel uit bodemkaart 'kaartblad MENEN 96E'. Voor de legendes zie hoofdstuk 4.4.

Fig. 4.2. Vereenvoudigde bodemkaart opgesteld a.d.h.v. de draineringsklasse (bron: Agiv). Legende: bleekgeel: droge zandleem, donkergeel: vochtige zandleem, oranje: natte zandleem, donkerpaars: zware klei.

De ploeglaag was op de meeste plaatsen slechts ongeveer 30 cm dik (Ap1). Eronder bevond zich meestal een oude ploeglaag (Ap2) die in dikte varieerde van 20 tot 30 cm. Op de flank die uitkijkt op de Krommebeek ontbreekt deze oude ploeglaag van zodra het relief onder de 19 m hoogtelijn zakt.

Overal werd een hoge graad van bioturbatie door mollen vastgesteld, met een sterke concentratie tot een diepte van 50/60 cm, maar op enkele plaatsen toch tot 1 m onder het maaiveld. In sommige zones was tot 50 % van de grond door mollengangen verstoord. Dit betekende dat sommige paalgaten bijna volledig door mollen waren omgewoeld, wat de leesbaarheid ernstig belemmerde. Dit betekende eveneens dat de werkputten gewoonlijk tot op een diepte van 50 cm onder het maaiveld moesten worden afgegraven. Enkel vanaf deze diepte waren de archeologische sporen duidelijk van elkaar te onderscheiden. De eerder geringe dikte van de ploeglaag alsook het grote percentage

aan oude en recente mollengangen gaf aan dat deze gronden vaak als weiland werden gebruikt.

De bodem wordt op de meeste plaatsen gekenmerkt door een textuur B-horizont. Deze is gewoonlijk bruingrijs van kleur en is zandlemig. Ter hoogte van de dekzandrug heeft de ondergrond een veel hogere zandfractie. Dit uit zich niet enkel bij de voeltest, maar deze zone wordt ook gekenmerkt door het voorkomen van talrijke horizontaal gepositioneerde fijne witzandige lensjes. Op een groot deel van de gronden is de B-horizont matig tot sterk gleyig. Deze gevlekte bodem bestaat uit bleke vlekken en bruine tot bruinzwarte vlekken (mangaan en ijzer). Deze gley wijst op een sterk verzadigde ondergrond, deels te verklaren door het pakket Ieperaanklei die nauwelijks of weinig water doorlaat. De bruine vlekken wijzen op oxidatie, de grijze vlekken op reductie. Gleyverschijnselen kenmerken dus een laag die afwisselend nat (zuurstofarm) en droog (zuurstofrijk) is.

Opvallend is de zeer hoge concentratie aan windvallen. Per 100m² werd minstens één windval waargenomen, soms zelfs twee of drie. Een deel ervan hebben een typische hoefijzervorm en een zeer bleke, witzandige vulling. Deze hebben de grootste diameter en zijn vermoedelijk ook de oudste. Een ander type windvallen zijn ovaalvormig in grondplan en hebben een grijze tot bleekgrijze, homogene vulling. Een deel van deze laatste werden gecoupeerd om het al dan niet natuurlijk karakter ervan te bepalen. Het typische asymmetrische profiel wees ontegensprekelijk in de richting van windvallen.

In de oudere windvallen werden regelmatig objecten in silex (voornamelijk afslagen, soms een werktuig) uit het mesolithicum en midden, laat en finaal neolithicum aangetroffen. Uit het feit dat deze windvallen gesneden worden door Romeinse sporen, kunnen we opmaken dat ze ouder zijn dan het Romeinse tijdvak. In de recentere windvallen werden naast objecten in silex, ook af en toe sterk gefragmenteerde, brokjes handgevormd aardewerk (vermoedelijk uit de Romeinse periode) aangetroffen. Een dergelijk type windval verstoorde één van de graven van het Romeinse grafveld (WP16-S2 en 3). Een belangrijk deel van de windvallen vertoonde een kleine houtskoolrijke kern. Deze houtskool wijst op het gebruik van het in brand steken van stronken.

4.5 RELATIE BODEM-BEWONING EN BODEMGBRUIK

4.5.1 *Prehistorie*

Uit de veldverkenningen van A. Koopman bleek dat er een relatie was tussen de verspreiding van de silex-artefacten en het soort bodem. Alle silex-artefacten werden aangetroffen op de langgerekte, droge zandleemrug die parallel loopt met de vallei van de Krommebeek. Dit beeld werd door het archeologische onderzoek bevestigd. De mensen waarvan de werktuigen afkomstig waren, namelijk de jager-verzamelaars uit het mesolithicum en de boeren uit het neolithicum, vestigden zich dus bij voorkeur op de droogste gronden, langs het water.

4.5.2 *Romeinse periode*

De erven waren ingeplant op matig droge tot zwak gleyige zandleemgronden. Dit komt min of meer overeen met het centrale deel van het plangebied. Bij de inplanting van de nederzetting langs de Kortewaagstraat heeft men de wooneenheden bewust niet op de natste en de droogste gronden ingeplant. De natste gronden, in het noordwestelijke deel van het plangebied, waren te nat voor bewoning. De droogste gronden – de droge lichtzandleemrug – werden vermoedelijk voorbehouden voor akkertjes.

Over het bodemgebruik in de Romeinse periode zijn er voorlopig nog geen data voorhanden. Voor de laatste drie eeuwen is er echter wel informatie beschikbaar. Uit de studie van de Ferrariskaart (18de eeuw) kan afgeleid worden dat de meeste gronden als

akkergrond werden gebruikt en dat er bij de Leie en langs de beekvalleien natte weiden voorkwamen. De boomgaarden treffen we aan in de nabijheid van de hofsteden terwijl bossen slechts voorkwamen ten noorden van de stad rondom de Kezelberg¹². Dat blijkt ook uit de beschrijvingen van de diverse percelen in het landboek van 'Menen Buiten 1680-1696'¹³.

Met enige voorzichtigheid kunnen deze gegevens deels naar de Romeinse periode geëxtrapoleerd worden. Zo is het waarschijnlijk dat de gronden met draineringsklasse b (goede drainering) of c (matige drainering) gebruikt werden voor akkerbouw. In tegenstelling tot de Leemstreek zal deze landbouw veeleer kleinschalig en minder intensief geweest zijn. Ze zal zeker niet voor grote overschotten gezorgd hebben. Een directe aanwijzing is het afwezig zijn van villa's.

Langs de beekvalleien en in de natte depressies zullen er veeleer weilanden geweest zijn. Voor het plangebied betekent dit dat men in de noordwestelijke zone en in de vallei van de Krommebeek dieren liet grazen. Welke dieren dat waren, is door het ontbreken van botmateriaal niet geweten. Behalve enkele verbrande fragmentjes werd er tijdens de opgravingen geen dierenbot aangetroffen. Het onverbrande bot is door de jaren heen in de bodem vergaan. Toch kunnen we ervan uitgaan dat er runderen, schapen en varkens werden geteeld. Er zijn een aantal indirecte aanwijzingen dat schapenteelt een belangrijk deel innam. Zo is schapenteelt in de Leie-vallei al een eeuwenoud gebruik. Of men ook verder van de Leie weg schapen liet grazen, is moeilijker te zeggen. Een tweede aanwijzing voor schapenteelt zijn de vuurbokken, waarvan er twee met ramsbokken voorzien waren. Het aanwenden van dit type vuurbokken zou er op kunnen wijzen dat schapenteelt belangrijk was voor de inheems-Romeinse bevolking ter plaatse.

In en rond de inheems-Romeinse nederzetting stonden ongetwijfeld bomen of groepjes van bomen. In de waterput van het noordelijke erf zijn grote hoeveelheden bladeren, takken en twijgen en vruchten van eik en hazelaar aangetroffen. Kleine groepjes bomen zullen wellicht ook in de beekvallei gegroeid hebben. Hier denken we in de eerste plaats aan es. Kleine bosjes kwamen ongetwijfeld ook in de omgeving voor en in de eerste plaats waar het tertiair substraat dicht aan de oppervlakte komt, zoals b.v. op de Kezelberg, die op 2 km ten NNO van de inheems-Romeinse nederzetting is gesitueerd. Toekomstig onderzoek van de pollen zal meer informatie verschaffen over het landschap ter plaatse.

Naast graan en vee werden ook groenten en fruit geteeld. In de vulling van de waterput in het noordelijke erf werden talrijke perzikpitten gevonden die wijzen op de teelt en de consumptie van perziken.

5 Prehistorie

5.1 INLEIDING

De eerste periode die van belang is voor het plangebied Menen-Oost-Uitbreiding, is de prehistorie en meer bepaald het mesolithicum en het midden- tot laat- en finaal neolithicum.

Veldprospecties uitgevoerd door A. Koopman in de zone ten zuiden van de Kortewaagstraat leverden in totaal 413 vuurstenen artefacten op (vindplaatsen 77, 49 en 86). Wat het aantal silex-artefacten betreft, is dit zelfs de rijkste van alle vindplaatsen op het grondgebied Menen. Uit het verspreidingspatroon van de silex-artefacten bleek dat de silex zich concentreerde op de langgerekte, droge zandleemrug die parallel loopt met de vallei van de Krommebeek.

Tijdens de opgravingen vonden we 210 silex-artefacten. Deze werden voornamelijk in windvallen maar ook in jongere sporen (Romeins tot WOI) aangetroffen. Deze stukken

---

¹² Pyncket 1986.

¹³ Schriftelijke mededeling M. Pyncket.

worden besproken in hoofdstuk 5.2. Het verspreidingspatroon van de gevonden silex komt trouwens overeen met dat van de silex die A. Koopman had aangetroffen tijdens prospecties.

Geheel onverwacht kwam ook een kuil uit het midden-neolithicum aan het licht. Deze bevatte een aantal houtskoolrijke lenzen met een groot aantal scherven van een pot en een beker die kunnen toegeschreven worden aan de Michelsbergcultuur. Deze kuil en bijhorende vondsten worden in detail in hoofdstuk 5.3 besproken.

5.2 LITHISCH MATERIAAL (Jean-Luc Putman & Marc Soenen)

5.2.1 Analyse van het materiaal

-aantal silex-artefacten: 210

-aantal artefacten met retouche: 63

4 kernen, waarvan 2 kernen voor microklingen

-onderverdeling herkenbare 'werktuigen' (totaal: 33)

klopper	0	boor/bek	2
spits (meso)	1	getand	2
driehoek (meso)	1	verbrijzelde boord(en)	2
gepolijst	3	pijlpunt	1
schrabber	11	pijlsnede	0
mes	7	inkeping	1
slagbijltje	0	afknotting	0
steker	2	geweersilex	0

	patina	niet geretoucheerd	geretoucheerd
aantal klingen: 12	0	7	5
aantal microklingen: 17	2 (à3)	11	6

-silexsoorten: De verscheidenheid aan silexsoorten wijst op diverse herkomstbronnen. Er werd plaatselijke silex (uit de kwartaire lagen) gebruikt, maar ook gepolijste artefacten die verwijzen naar mijncentra. Van de oudere silexsoorten blijft de herkomst onbekend. Er zijn enkele aanwijzingen van een zeer beperkte aanwezigheid van Spiennes-silex. Silex van Grand-Pressigny blijkt niet voor te komen.

5.2.2 Besluit

Naast meer betrouwbare aanwijzingen voor een mesolithische aanwezigheid, kan de overgrote meerderheid der artefacten in het neolithicum gesitueerd worden. Het beperkte vondstenmateriaal biedt weinig houvast voor een opsplitsing in midden- tot laat- en finaal neolithicum. De toewijzing van vondsten aan de daartoe in aanmerking komende culturen blijft daarenboven, enkel op basis van het lithisch materiaal, voor het laat- en finaal neolithicum in het algemeen zeer moeilijk. Vroege bronstijd en zelfs nog latere perioden zijn voor een kleiner aantal artefacten niet uit te sluiten¹⁴.

¹⁴ De besluiten zijn vrij gelijklopend met deze uit de collectie lithisch materiaal van Ph. Despriet (studie van J.-L. Putman en M. Soenen).

5.3 EEN KUIL UIT HET MIDDEN-NEOLITHICIUM (MICHELSBERG-CULTUUR)

5.3.1 Lokalisatie

In WP31 werd in het grondplan een grote kuil herkend, die bij nader onderzoek uit het midden-neolithicum dateert (kuil 9: WP31-S11). Deze structuur bevond zich vlakbij de zuidwestelijke hoek van het zuidelijke erf van de inheems-Romeinse nederzetting. Die plaats ligt aan de noordrand van de droge zandleemrug die parallel loopt met de Krommebeek. Andere structuren uit het neolithicum werden niet aangetroffen. Wel werden in het westelijke deel van het plangebied grachten met een zeer bleke, soms bijna witte, vulling waargenomen. Of deze grachten uit het neolithicum zijn, is voorlopig onbekend. C14-analyse van de houtskoolbrokjes die erin gevonden werden, zou uitsluitel kunnen bieden. Doordat ze sterker zijn uitgeloozd dan de Romeinse sporen, zijn ze hoe dan ook ouder. Het is niet verwonderlijk dat er geen andere sporen werden aangetroffen. Ook op andere sites uit het neolithicum bleven vaak alleen maar de diepere structuren, zoals omheininggrachten en kuilen, bewaard en zijn de meer ondiepe structuren, zoals paalgaten van gebouwen, weggeërodeerd of weggeploegd.

5.3.2 Beschrijving (fig. 5.1, 2 en 3)

De kuil heeft een homogene, bruinigrijze vulling met bleekgrijze vlekken. De vulling bevat sporadisch fragmentjes houtskool. De diameter van het spoor bedraagt ongeveer 3,65 m en is ca. 1,35m diep. In coupe vertoont het spoor een trechtervormige kuil met een afgeronde bodem (fig. 5.1 en 2). In de vulling tekenen zich drie donkere, humeuze, houtskoolrijke lenzen af (b, c en d). Van de onderste humeuze band werd een monster genomen. De onderste twee humeuze lenzen (lagen c en e) bevatten naast brokken houtskool ook een groot aantal scherven van een handgevormde beker en pot. In de vulling werden ook twee silex-afslagen met retouches aangetroffen.

5.3.3 Het aardewerk

Het aardewerk kan tot twee individuen herleid worden die karakteristiek zijn voor de Michelsberg-cultuur¹⁵. Beide zijn verschaald met fragmenten silex en organisch materiaal (fig. 5.4).

1. De rand van een flesvormige pot. Zwarte kern en rode wanden. Gevonden in laag c. Deze zogenaamde flesvormige potten zijn brede voorraadpotten met een sterk uitstaande hals. Vaak zijn ze voorzien van 2 of 3 doorboorde oren op de maximale buikdiameter. Hier betreft het nagenoeg de volledige rand met een deel van de wand. De diameter van de rand bedraagt ca. 5 cm.
2. De rand van een tulpvormige beker. Zwart baksel. Gevonden in laag e. Dit type is een open vorm met een hoge uitstaande hals. Enkel een klein stuk van de rand en een deel van de wand zijn bewaard. Diameter onbepaalbaar. Zwartkleurig baksel.

5.3.4 Discussie

De Michelsberg-cultuur (MK) (ca. 5350-4700 BP) kent een ruim verspreidingsgebied over grote delen van Centraal- en West-Europa. Karakteristiek voor deze periode is de wijde verbreiding van monumentale aarden wallen, de opkomst van vuursteenmijnbouw, het ontbreken van formele begraafplaatsen en de schaarste aan huisplattegronden. Binnen het gebied zijn verscheidene regionale groepen te onderscheiden. De site van Menen behoort tot de Noord-Franse/Belgische groep gekenmerkt door het frequent

---

¹⁵ De datering werd bevestigd door Prof. Dr. Ph. Crombé (UGent).

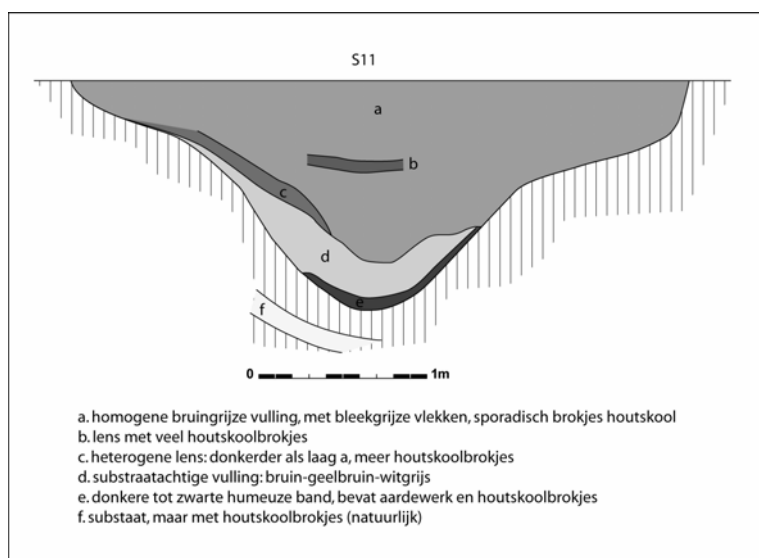

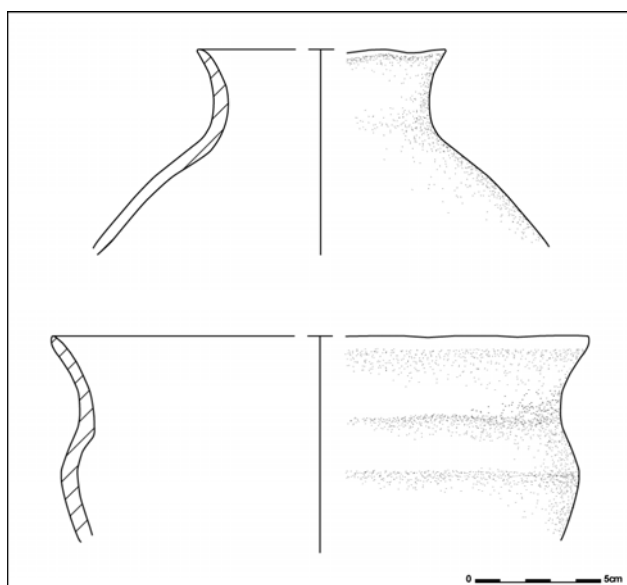
Fig. 5.1. Coupe op kuil WP31-S11.

Fig. 5.2. De kuil tijdens het opgraven. Zicht op de humeuze band (laag c).

Fig. 5.3. O-profiel van kuil WP31-S11.

Fig. 5.4. Flesvormige pot en tulpvormige beker van de Michelsberg-cultuur.

gebruik van gebroken vuursteen en plantaardig materiaal om het aardewerk te verschralen.¹⁶

Voor de interpretatie van kuil WP31-S11 is er weinig vergelijkingsmateriaal voorhanden. We sluiten de mogelijkheid van een waterkuil niet uit.

Een aantal gekende Michelsberg-sites in de omgeving zijn Spiere - *De Hel*¹⁷, Neufvilles - *Le Gué du Plantin*¹⁸ en Thieusies - *Ferme de l'Hoste*¹⁹. Kenmerkend voor deze sites is een grote omheiningsgracht, een enkele keer voorzien van een palissade. Op de meeste van deze sites werden relatief weinig sporen aangetroffen. Dit is ook het geval voor de nabijgelegen site van Spiere. Op deze site werd een enclosure gevonden, waarbinnen een aantal mogelijke paalkuilen werden aangetroffen. Een gebouwplattegrond was niet te herkennen. Daarnaast werden ook een aantal diepere en grote kuilen aangetroffen, met onderling dezelfde donkergrijsbruine vulling. Maar door het schaarse vondstenmateriaal in de kuilen blijft het onzeker of ze al dan niet met een omheiningsgracht kunnen worden geassocieerd. Mogelijk is de kuil uit WP31 vergelijkbaar met de grote kuilen binnen de enclosure van Spiere.

6 Romeinse periode

6.1 DE VERSCHILLENDE VINDPLAATSEN

De meerderheid van de sporen uit de Romeinse tijd is toe te schrijven aan een kleine inheems-Romeinse nederzetting bestaande uit enkele erven, een grafveld en bijhorende akkers. De site bevindt zich in het centrale deel van het plangebied Menen-Oost-Uitbreiding. De grootste concentratie aan sporen en vondsten bevond zich onmiddellijk ten westen van de oude spoorwegberm van de spoorlijn Menen-Roeselare, meer bepaald in de eerste 55 m. Daar bevonden zich minstens twee erven. Ten westen van het zuidelijke erf bevonden zich vermoedelijk akkertjes die door omheiningsgrachten waren afgebakend. Onmiddellijk ten oosten van de oude spoorwegberm bevond zich een klein grafveld met 12 graven en een derde erf.

Ook in het zuidwestelijke deel van het plangebied, meer bepaald in vakken 5 en 9, werden sporen uit de Romeinse periode aangetroffen. Het gaat om enkele grachten en een klein grafveld bestaande uit drie brandrestengraven. Gezien de grote afstand tussen de nederzetting langs de Kortewaagstraat en het grafveld (ca. 150 m) is het mogelijk dat dit grafveld en ook de grachten die in vak 5 werden aangetroffen, deel uitmaakten van een andere Romeinse nederzetting.

Beide sites dateren uit de periode van ca. 50 tot ca. 160/170 n.Chr.

6.2 RUIMTELIJKE ORGANISATIE VAN DE NEDERZETTING LANGS DE KORTEWAAGSTRAAT

De inheems-Romeinse nederzetting langs de Kortewaagstraat vertoont een duidelijke ruimtelijke organisatie. De centrale as door de nederzetting wordt gevormd door een lokale Romeinse weg, een *diverticulum*. Deze weg loopt vanuit zuidoostelijke richting en heeft in de opgravingsputten een noord-zuid oriëntatie. Via deze weg kon men wellicht de inheems-Romeinse nederzetting Menen 't Voske bereiken²⁰. Deze site, waarvan in 1994 sporen aan het licht kwamen, bevond zich namelijk op slechts enkele honderden meters ten ZZO van de nederzetting langs de Kortewaagstraat.

Onmiddellijk ten westen van de weg bevonden zich de twee erven met omheiningsgrachten die haaks stonden op de Romeinse weg ('het noordelijke' en 'het zuidelijke erf').

¹⁶ Schreurs 2005.

¹⁷ Vanmontfort *et. al.* 2001/2002.

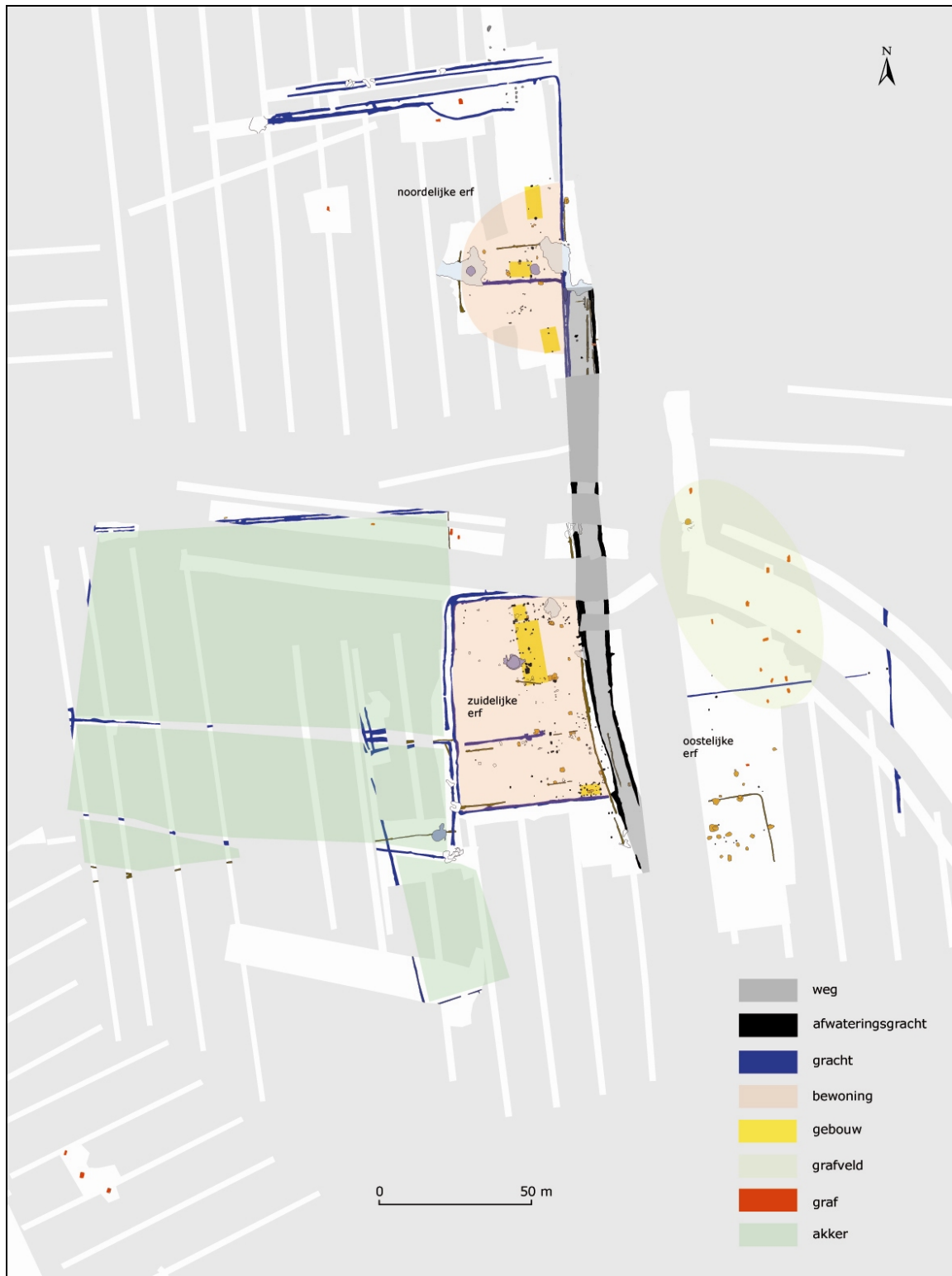
¹⁸ De Heinzelin, Haesaerts & De Laet 1977.

¹⁹ Vermeersch & Walter 1980.

²⁰ Deschietter 1994.

Uit het vondstenmateriaal konden we afleiden dat de erven op hetzelfde ogenblik als de weg werden aangelegd, vermoedelijk tijdens de regeringsperiode van keizer Claudius. Achter deze twee woonerven strekten zich de akkertjes uit.

Aan de andere kant van de Romeinse weg lag een klein Romeins grafveld. Ten zuiden van dit grafveld werd ook een zone met bewoningssporen aangetroffen. Deze zone, aangeduid als 'het oostelijke erf', had waarschijnlijk een artisanale functie.

Fig. 6.2.1. Allesporenkaart van de inheems-Romeinse nederzetting.

6.3 DE ROMEINSE WEG

Doorheen de nederzetting liep een landelijke weg, een *diverticulum*. Deze weg werd aangesneden in WP13, 14, 22, 23, 24, 25 en 10. Deze weg kwam binnen in de zuid-oostelijke hoek van WP 13, maakte een flauwe bocht om vervolgens een noord-zuid oriëntatie aan te houden tot in WP10. Deze weg vormde de centrale N-Z as van de nederzetting. Van deze zandweg bleven enkel de aan weerszijden gelegen afwateringsgrachten bewaard. Deze afwateringsgrachten waren gemiddeld 1 m breed en 1 m diep. Ze tekenden zich af als brede grijze sporen met hoge mangaanconcentraties aan de randen. In veel grachtsecties is de kern donkerder dan de randen. In doorsnede zijn deze grachten U-vormig of trogvormig. De weg heeft –grachten inbegrepen– een breedte die varieert van 6,50 tot 9,50 m. Het wegdek zelf met eventuele karrensporen, werd niet teruggevonden. Vermoedelijk was deze weg onverhard. Waarschijnlijk werden karrensporen en verzakkingen met puin opgevuld.

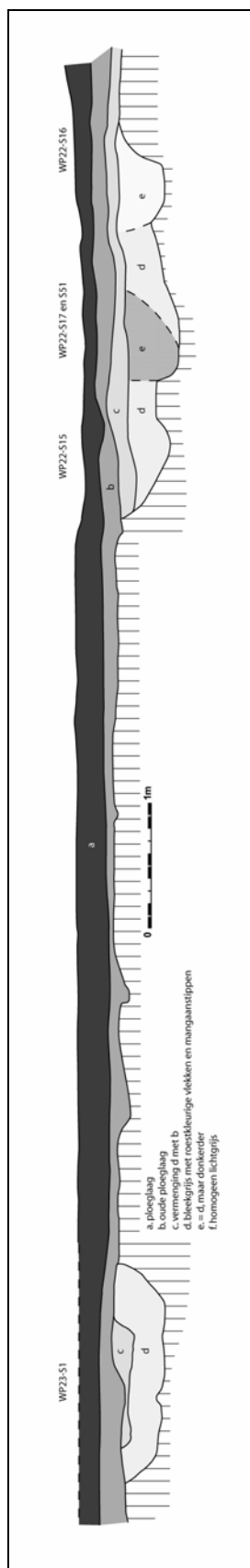
Wat structuur en afmetingen betreft, sluit de weg van Menen-Kortewaagstraat goed aan bij wegtracés gevonden in en rond inheems-Romeinse nederzettingen in Zandig Vlaanderen²¹.

Wat interpretatie betreft, stelt het zuidelijke tracé van de weg, het stuk weg dat in de zuidelijke sector loopt, weinig moeilijkheden. Wel is er een ontubbeling van de westelijke afwateringsgracht vanaf het midden van de het zuidelijke erf tot de noordelijke hoek van dit erf. Dat in die zone de westelijke afwateringsgracht werd heraangelegd, was niet enkel duidelijk in de verschillende vlakken, maar ook op het profiel van de zuidwand van WP22 en 23 (fig. 6.3.2).

Fig. 6.3.1. Afwateringsgrachten van de Romeinse weg in WP13 en 14.

²¹ Vermeulen 1992, 158-162; Vermeulen & Hageman 2001.

Fig. 6.3.2. Profieltekening van de Romeinse weg (=weg 1) ter hoogte van de zuidwand van WP23 en 24.

We vermoeden dat deze weg doorliep in de noordelijke sector. Absolute zekerheid hebben we echter niet. De interpretatie van de sporen is niet eenduidig. Er is vooreerst een dubbele omheiningsgracht met een noord-zuid verloop (=grachten 23 en 24). Parallel, op een afstand van 7,75 m, loopt een andere gracht die ook meerdere malen is heraangelegd (=gracht 25). Doordat deze grachten in het verlengde liggen van de afwateringsgrachten van de Romeinse weg in de zuidelijke sector, is het zeer aannemelijk dat hier de weg in noordelijke richting verder liep. Het lijkt er op dat gracht 23 fungeerde als omheiningsgracht van het noordelijke erf en grachten 24 en 25 als afwateringsgrachten van de Romeinse weg²².

Deze weg werd vermoedelijk rond het midden van de eerste eeuw aangelegd. De afwateringsgrachten lijken goed te zijn onderhouden geweest tijdens de eerste fase van de nederzetting (Ic), want in de opvulling van de gracht werden slechts enkele scherfjes uit deze periode aangetroffen. Wel talrijk vervat in de opvulling van de afwateringsgrachten is materiaal gaande van de Flavische periode tot en met het midden van de tweede eeuw n.Chr. Uit het aardewerkspectrum kan afgeleid worden dat er geleidelijk aan steeds meer nederzettingsafval in de grachten terechtkwam. Zo is het Flavische materiaal minder vertegenwoordigd dan het materiaal uit het eerste kwart van de tweede eeuw, dat op zijn beurt minder vertegenwoordigd is als dat uit het tweede kwart van de tweede eeuw. Ook talrijke andere structuren bevatten grote hoeveelheden materiaal uit het tweede kwart van de tweede eeuw. Op dit moment was er een belangrijke occupatie in de nederzetting. Zo werden ook in die periode de waterputten in de noordelijke en zuidelijke erven aangelegd. Dat de weg in die periode in onbruik geraakte, blijkt ook uit het gegeven dat er, rond het midden van de tweede eeuw, een afvalkuil met smidseafval in het midden van de weg werd aangelegd. Belangrijk te vermelden is ook dat op een gegeven ogenblik in de opvulling van de oostelijke afwateringsgracht een brandrestengraf werd aangelegd (graf 17).

Tijdens de opgravingen werd maar een onderdeel van de Romeinse weg opgegraven. Haar verloop kennen we alleen in de werkputten.

In zuidelijke richting kruiste deze weg vermoedelijke de Krommebeek om in de richting van de inheems-Romeinse nederzetting Menen 't Voske te lopen. Maar dit is slechts een hypothese. Twee west-oost georiënteerde grachten op deze site werden als afwateringsgrachten van een Romeinse weg geïnterpreteerd²³. De grachten waren spitsvormig en oorspronkelijk tussen 1,2 en 1,5 m breed en 1,3 m diep. Deze grachten liepen min of meer parallel met elkaar en de afstand tussen de binnenzijdes van de grachten varieerde van 5 tot 7,5 m.

Hoe de weg in noordelijke richting verder liep kan niet meer achterhaald worden.

Tenslotte dient nog gewezen te worden op de vlakbij gelegen Bruggestraat. Er zijn een aantal aanwijzingen dat deze weg zou teruggaan op een Romeinse weg. Onmiddellijk ten westen van de Bruggestraat, tussen Menen en Dadizele, werden in het landschap relictten van een andere oude weg aangetroffen. Uit toevalsvondsten, werfcontroles en uit veldverkenningen blijkt bovendien dat de Bruggestraat aan beide kanten geflankeerd wordt door talrijke sites met Romeinse vondsten.

6.4 HET OOSTELIJKE ERF

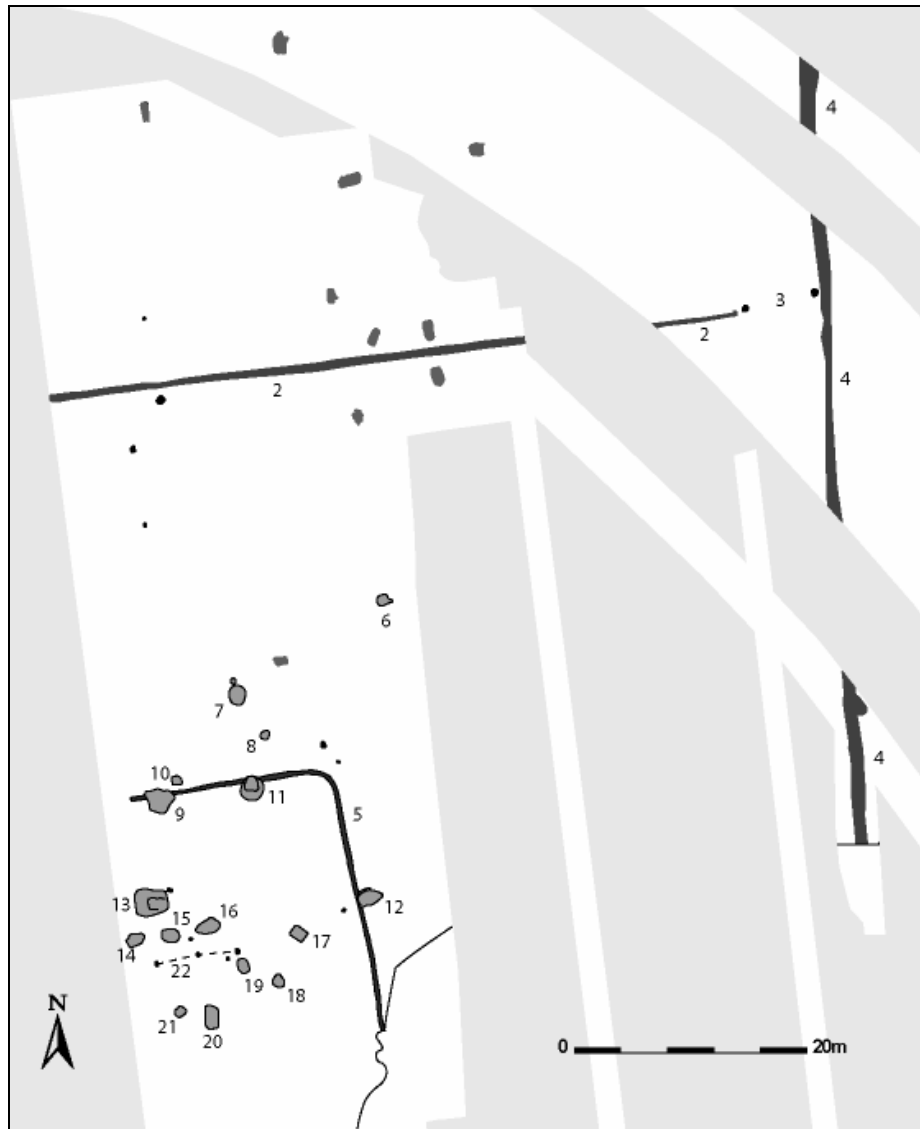
6.4.1 Inleiding

Met het 'oostelijke erf' wordt de zone bedoeld die zich ten zuiden van het Romeinse grafveld en ten oosten van de Romeinse weg uitstrekt. Het werd aangesneden in WP1, 3, 4, 5 en 6. Deze zone wordt in het noorden afgebakend door gracht 2, in het oosten door

²² Voor de situering van de sporen in de noordelijke sector die kunnen toegewezen worden aan de weg, zie fig. 6.5.1.

²³ Deschieter 1994, 8 en 9 en fig. 5.

gracht 4. In het centrum werden een brandrestengraf, een greppel en een 15-tal kuilen en een 10-tal paalgaten opgegraven.

Fig. 6.4.1. *Algemeen grondplan van het oostelijke erf.*

6.4.2 Structuren (fig. 6.4.1 en 2)

6.4.2.1 Grachten en toegangspoort

Gracht 2, aangesneden in werkputten 1, 3 en 4, heeft een oost-west oriëntatie. Net onder de gebioturbeerde laag is deze gracht 70 cm breed. Op grondplan 1 (ca. 55 cm onder het maaiveld) is hij nog ongeveer 50 cm breed. Na een afstand van ca. 56 m houdt deze gracht op, 7,3 m van gracht 4, waarmee hij in haaks verband stond.

Gracht 4, aangesneden in werkputten 4, 5 en 6, heeft een noord-zuid oriëntatie en kon over een afstand van ca. 53,5 m gevolgd worden. In het zuiden loopt deze gracht over in een sterk gleyige zone. Gracht 4 is aanzienlijk breder en dieper dan gracht 2. Deze twee grachten kunnen als omheiningsgrachten worden geïnterpreteerd.

Tussen het eindpunt van de gracht 2 en gracht 4 bevinden zich twee zware paalkuilen met elk een diameter van 50 cm en een diepte van 45 cm. Deze paalkuilen meten van centrum tot centrum 6,10 m. Doordat deze paalkuilen in het verlengde van gracht 2 liggen, vermoeden we dat ze deel uitmaakten van een eenvoudige toegangspoort.

6.4.2.2 Greppel 5

Greppel 5 bevindt zich in de zuidelijke helft van werkput 1, meer bepaald op 34 m ten zuiden van gracht 2. Deze begint op 2,50 m van het westelijke profiel van werkput 1. Na een verloop van 15 m buigt ze af naar het zuiden en loopt nog ca. 21,5 m door, waarna ze in de gleyige bodem overloopt en vanaf daar niet meer wordt herkend. Op het eerste grondplan is deze greppel 35 cm breed en is ze bewaard gebleven tot een diepte van 42 cm. Het profiel van deze greppel is op sommige plaatsen v-vormig, op andere plaatsen u-vormig. In de grijze opvulling ervan werden, behalve enkele scherven aardewerk, wat smeedslakken aangetroffen, maar toch is het onduidelijk welke functie deze greppel had. Een afwateringsgreppel, een omheiningsgracht of een standgreppel, waarin een houten scherm was geplaatst, behoren tot de mogelijkheden.

In de nederzetting Menen 't Voske werd een gelijkaardige greppel aangetroffen²⁴. Zoals greppel 5 maakt de greppel er een rechte hoek. Met een breedte van 0,6 m is de greppel in Menen 't Voske wel bijna twee keer zo breed.

6.4.2.3 Kuilen 6 t.e.m. 21

Er werden een 15-tal kuilen aangesneden. Kuil 12 is de meest oostelijk gelegen kuil. Ze meet 2,40 m bij 1,48 m en is bewaard gebleven tot een diepte van 32 cm. De leem onderaan de kuil is rood verbrand. De kuil zelf bestaat uit een opeenvolging van houtskoolrijke lenzen (haardresten). De verbranding toont aan dat er in deze kuil vuur werd gestookt.

Ook kuilen 7, 9 en 11 worden gekenmerkt door de aanwezigheid van haardresten. Kuil 7 meet 166 bij 130 cm en is 34 cm diep; kuil 11 meet 184 bij 116 cm en is 46 cm diep; kuil 9 heeft een diameter van 220 cm maar bleef slechts bewaard tot een diepte van 10 cm. Deze kuilen hebben schuine wanden en een licht concave tot vlakke bodem. In grondplan zijn ze ovaalvormig. De opvulling bestaat uit een donkergrijze zandleemvulling met wat middelgrote brokken houtskool en fragmenten aardewerk, dakpan, maalsteen, glas en smeedslakken. In de onderste vulling van deze kuilen lagen bovendien grote brokken verse leem. Op de bodem van kuil 7 bevonden zich talrijke houtskoolrijke lensjes. Kuilen 9, 11 en 12 snijden greppel 5.

In het centrum van de zone omsloten door greppel 5 bevindt zich een cluster kuilen (kuilen 13 t.e.m. 21). Behalve drie kuilen die in elkaars verlengde liggen (kuilen 14, 15 en 16), is er geen duidelijk patroon te herkennen. Er werd een grote variatie aan afmetingen, vormen en opvulling vastgesteld. Een deel van de kuilen heeft een bleekgrijze zandleem opvulling, een ander deel is donkergrijs. De kuilen hebben schuine of rechte wanden, vlakke of concave bodems. De meeste kuilen zijn niet erg diep. Uitzondering is kuil 20 die tot een diepte van 70 cm onder vlak 1 bewaard is gebleven. Deze afgeronde, rechthoekige kuil van 200 bij 120 cm, heeft onderaan een donkergrijze vulling met grote brokken houtskool, met erboven een pakket verbrande leem, dat op zijn beurt wordt afgedekt door een grijze homogene vulling.

---

²⁴ Deschieter 1994, 8.

6.4.2.4 Palenrij 22

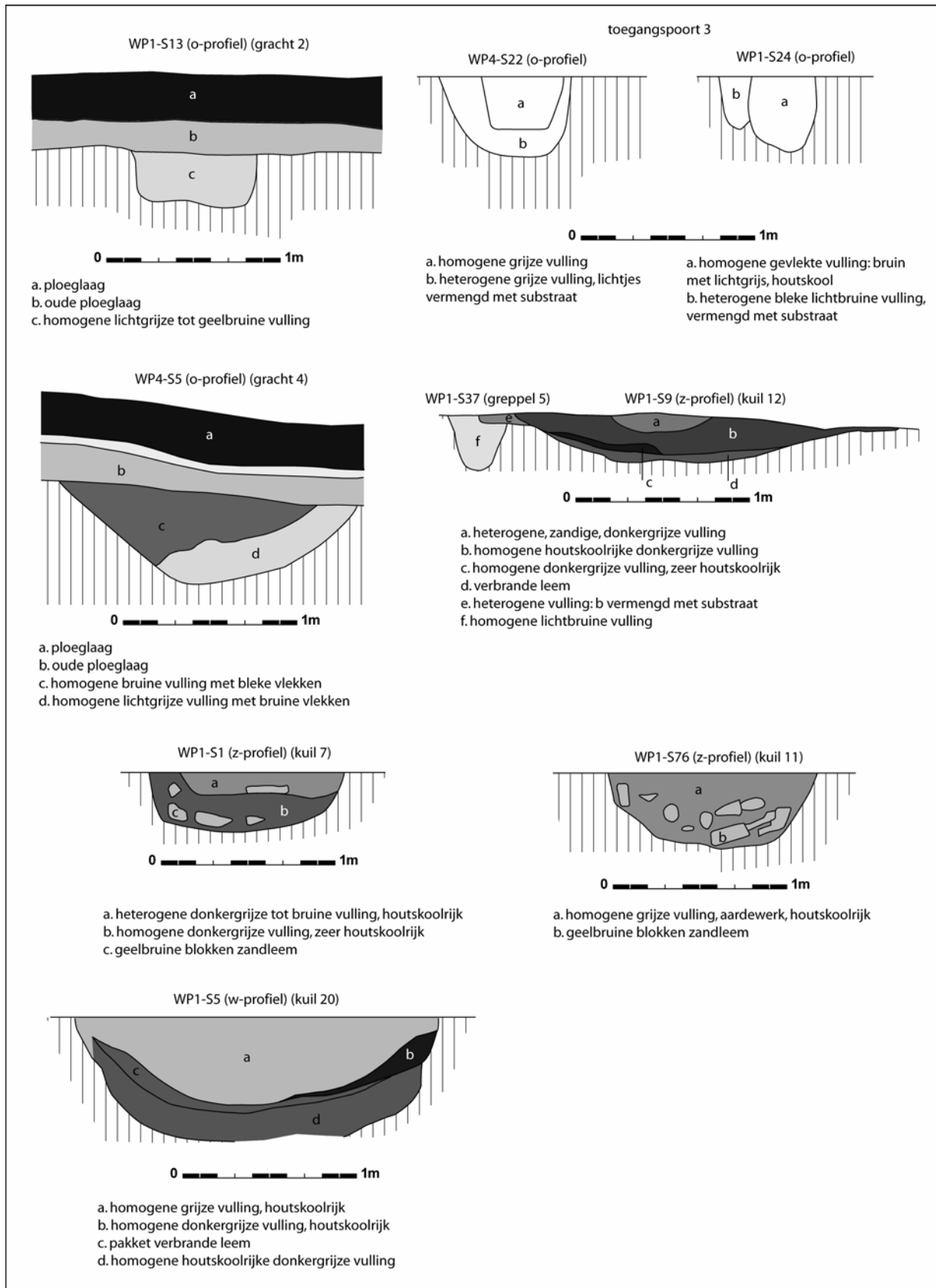
Ten zuiden van kuilen 14, 15 en 16 bevindt zich een rij van drie paalgaten. De onderlinge afstanden bedragen 3,6 m en 3,40 m. Ze zijn rechthoekig in grondplan met zijdes tot 45 cm. De diepte van de bodem varieert. Vermoedelijk was hier een afdak ingeplant.

6.4.3 *Chronologie*

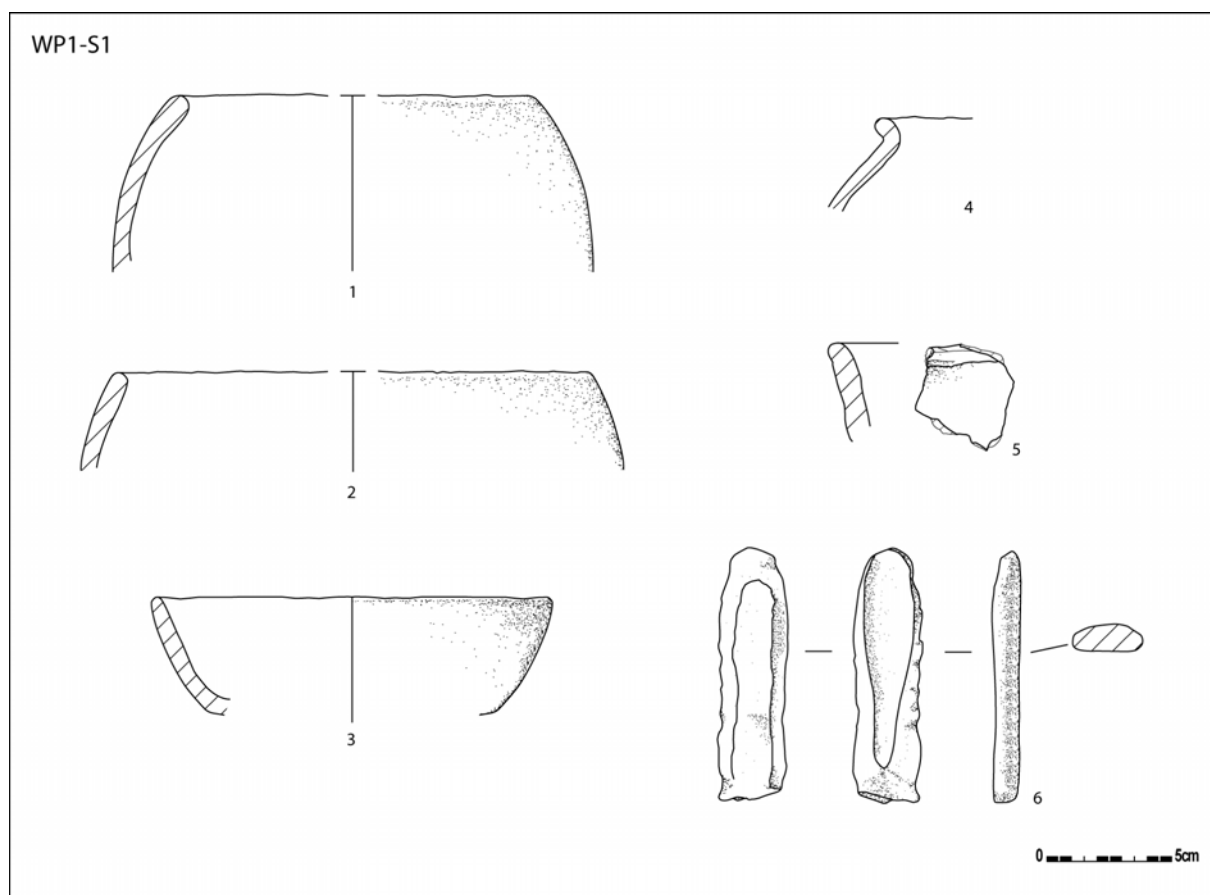
De Romeinse sporen horen thuis in de eerste en tweede eeuw n.Chr. Slechts een deel van de sporen kan ofwel tot de eerste eeuw ofwel tot de tweede eeuw gedateerd worden. De omheiningsgrachten en greppel 5 stammen vermoedelijk uit de aanvangsfase van de nederzetting, dus rond het midden van de eerste eeuw. Kuil 7 en de kuilen die greppel 5 snijden, kunnen op basis van het aardewerk in de tweede helft van de eerste eeuw worden geplaatst (fig. 6.4.3 en 4). Het in onbruik raken van de kuilen in het centrum van de omgreppelde zone, is te plaatsen in de tweede eeuw.

6.4.4 *Discussie*

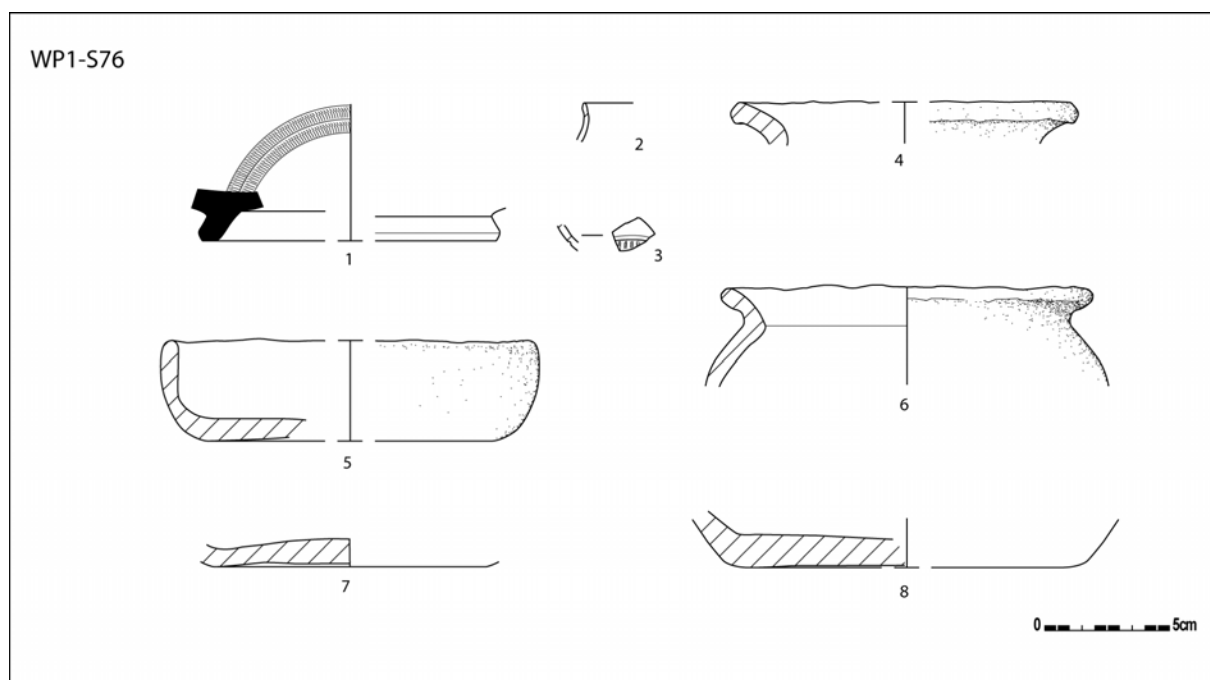
Het zogenaamde oostelijke erf is één van de minst begrepen zones van de nederzetting. Het ontbreken van duidelijke gebouwsporen sluit een woonfunctie uit. Waarschijnlijk maakten de aangetroffen sporen deel uit van een artisanale zone.

Fig. 6.4.2. Coupetekeningen van gracht 2, toegangspoort 3, gracht 4, greppel 5, kuil 12 en kuilen 7, 11 en 20.

Fig. 6.4.3. *Vondsten uit kuil 7.*

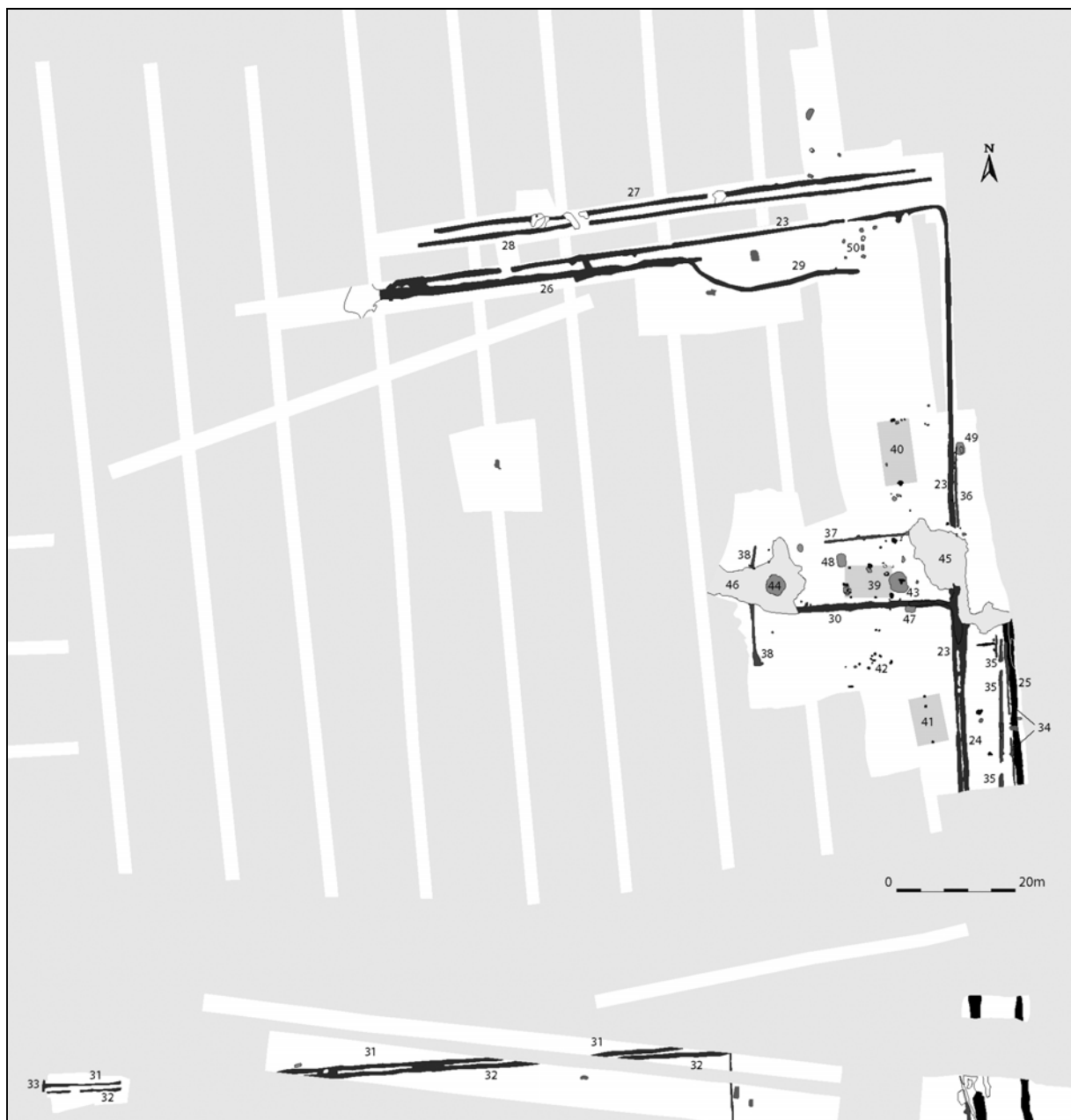
Fig. 6.4.4. *Vondsten uit kuil 11.*

6.5 HET NOORDELIJKE ERF

6.5.1 Inleiding

Met het 'noordelijke erf' wordt het enclos aangeduid ten noordwesten van de Romeinse weg. Deze zone wordt in de eerste plaats gekenmerkt door talrijke omheiningsgrachten. De totale oppervlakte binnenin die grachten bedraagt 2,4 ha. De meerderheid van de sporen werd aangetroffen langs de oostelijke rand van het enclos en dan voornamelijk in het centrale deel van de oostelijke zijde. De zone met een concentratie aan sporen neemt slechts 1/9 van het totale enclos in beslag. Dat er in die zone activiteiten plaatsvonden, blijkt ontegensprekelijk uit het talrijke nederzettingsafval dat in de structuren werd aangetroffen. Het centrale en westelijke deel van het enclos was vermoedelijk akker- en weiland. (fig. 6.5.1)

Fig. 6.5.1. Algemeen grondplan van het noordelijke erf.

6.5.2 Structuren

6.5.2.1 Grachten

Het enclos werd langs drie zijdes afgezoomd door enkelvoudige of dubbele grachten. Deze grachten die de functie van omheiningsgracht hadden, stonden haaks op ofwel parallel met de Romeinse weg.

De oostelijke gracht 23 was noord-zuid georiënteerd. Ter hoogte van de zone met bewoningssporen was deze gracht onderbroken om toegang te verschaffen. In het zuid-oostelijk deel van WP7 en in WP10 ligt, parallel met gracht 23, en op een afstand van slechts 25 cm omheiningsgracht 24. Deze grachten werden tegelijkertijd aangelegd. Vermoedelijk fungeerde gracht 24 niet alleen als omheiningsgracht maar ook als westelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg. Ter hoogte van de sporenconcentratie buigt omheiningsgracht 23 in een rechte hoek naar het westen, waar hij na 30 m stopt (gracht 30) (fig. 6.5.2).

Fig. 6.5.2. Gracht 30. De rand en de bodem hebben een bleekgrijze kleur. De kern is donkergrijs met een blauwige schijn (nazakking). Zicht vanuit het oosten.

In het noordelijke deel werden vier grachten aangesneden (26, 27, 28 en 29). Eén van deze vier is het verdere verloop van de oostelijke omheiningsgracht. Na zo'n 94,30 m loopt dit spoor dood in een sterk gleyige zone. Parallel met deze gracht loopt een tweede gracht. Op ongeveer 40 m voor de hoek maakt deze gracht een bocht rondom een brandrestengraf (graf 14). De twee meest noordelijke grachten zijn twee rechte stroken van 82,85 en 87,80 m lang. In het westen verdwijnen ze in de gley. In het oostelijk deel stoppen ze ter hoogte van de hoek zonder af te buigen. Deze grachten zorgden voor bijkomende afwatering van de noordelijke zijde van het noordelijke erf.

De zuidelijke zijde van het noordelijke erf werd afgezoomd door een dubbele gracht (31 en 33). De oostelijke uiteindes van deze twee omheiningsgrachten buigen af in noordelijke en zuidelijke richting, op ongeveer 157 m van de Romeinse weg.

Merkwaardig is wel dat gracht 33 werd aangetroffen ten zuiden van de Kortewaagstraat, maar dat in de proefsleuven ten noorden van de Kortewaagstraat geen enkel spoor van een westelijke omheiningsgracht werd aangesneden. Nochtans was het in de Romeinse tijd de regel om erven en akkers langs vier zijdes af te sluiten. Een mogelijke

verklaring is dat deze gracht ten gevolge van het sterk gleyige karakter van de bodem niet meer leesbaar is.

In de opvulling van gracht 30 werd een zeer grote hoeveelheid nederzettingsafval aangetroffen. Naast fragmenten van een vuurbok met gestileerde runderkop²⁵, fragmenten van maalstenen en wetstenen, en geoxideerde fragmenten ijzer²⁶ werd een grote hoeveelheid aardewerk aangetroffen (fig. 6.5.3 t.e.m. 6.5.10). Dit aardewerk is weinig gefragmenteerd en kan gedateerd worden van de pre-Flavische periode tot en met het midden/derde kwart van de tweede eeuw²⁷.

6.5.2.2 Greppels

Behalve grachten, treffen we in het noordelijke erf ook een aantal greppels aan. Gracht 25 werd langs haar westelijke zijde afgeboord door twee standgreppels. Greppel 34 bevindt zich op 35 cm van de gracht, greppel 35 begint op 2,40 m van de gracht om vervolgens geleidelijk aan de gracht tot heel dicht te naderen. De eerste greppel is 22 cm breed, de tweede gemiddeld 60 cm breed. Beiden hebben een ondiep, trogvormig profiel. De tweede greppel is op twee plaatsen onderbroken. De onderbrekingen bedragen 175 cm, respectievelijk 140 cm. Als we van de veronderstelling vertrekken dat de gracht deel uitmaakte van een Romeinse weg, dan wijzen deze standgreppels erop dat de weg op een bepaald ogenblik in onbruik is geraakt.

Greppel 36 bevond zich langs de oostelijke rand van gracht 24. Ze is 20,95 m lang, gemiddeld 40 cm breed en trogvormig. De positionering is vreemd. Een standgreppel langs de andere zijde van de omheiningsgracht zou logischer geweest zijn.

Binnenin het erf werden verder nog twee greppels aangetroffen. Greppel 38 staat haaks op gracht 30, greppel 37 loopt er parallel mee op een afstand van 10 m. In deze door greppels en gracht omsloten zone van 320 m² werden een waterkuil, een waterput, twee poelen en een reeks kuilen en paalgaten opgegraven (*infra*). De greppels zijn 40 à 50 cm breed en ondiep bewaard. Greppel 38 heeft een verbreed uiteinde. De verbreding aan een van de uiteindes van greppels is ook typisch voor de greppels aangetroffen in het zuidelijke erf (*infra*).

---

²⁵ Zie 6.8.2.

²⁶ O.m. nagels, een plaatje en een doorboord object.

²⁷ Een globaal overzicht van het Romeinse aardewerk op de site wordt besproken in hoofdstuk 6.8.1.

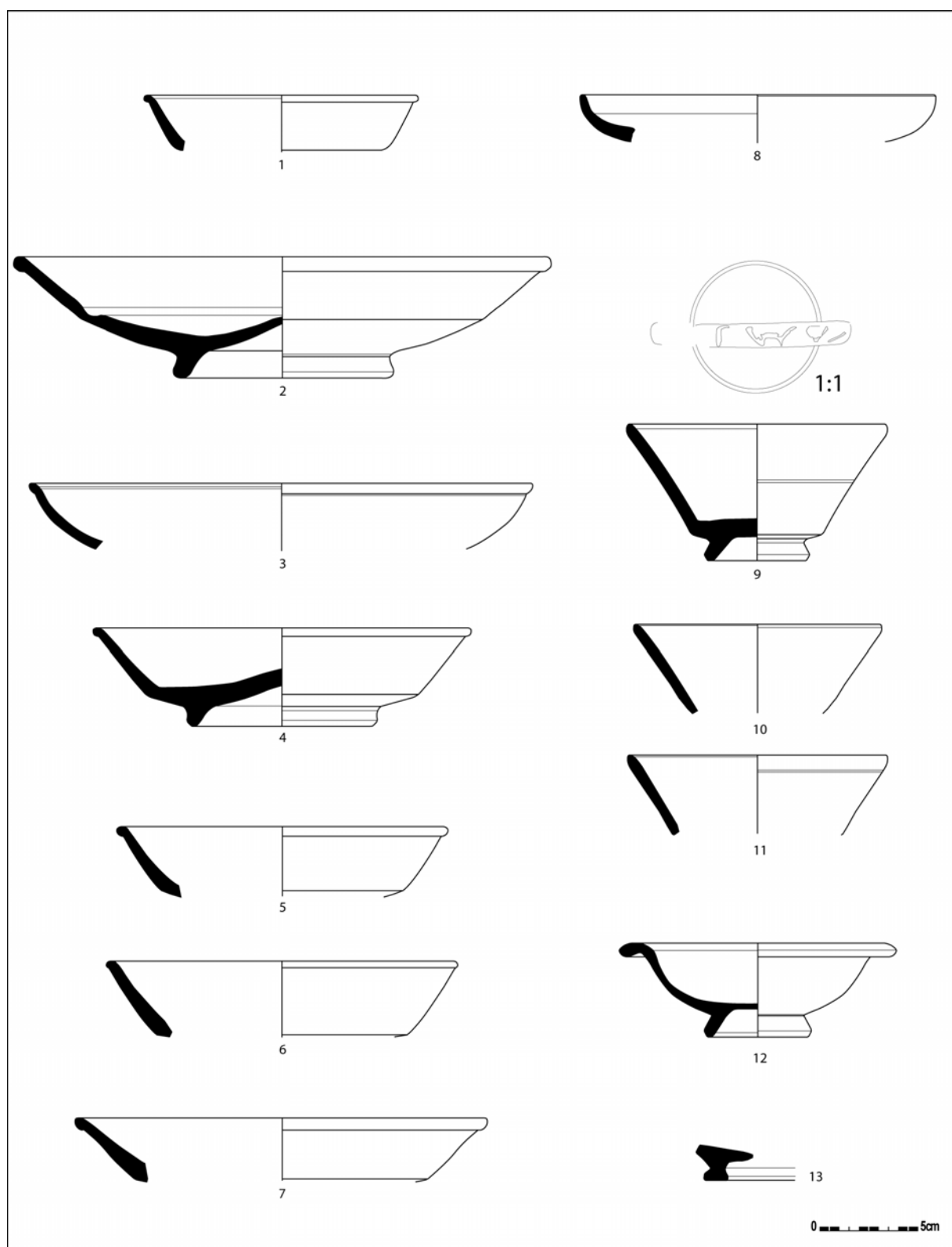
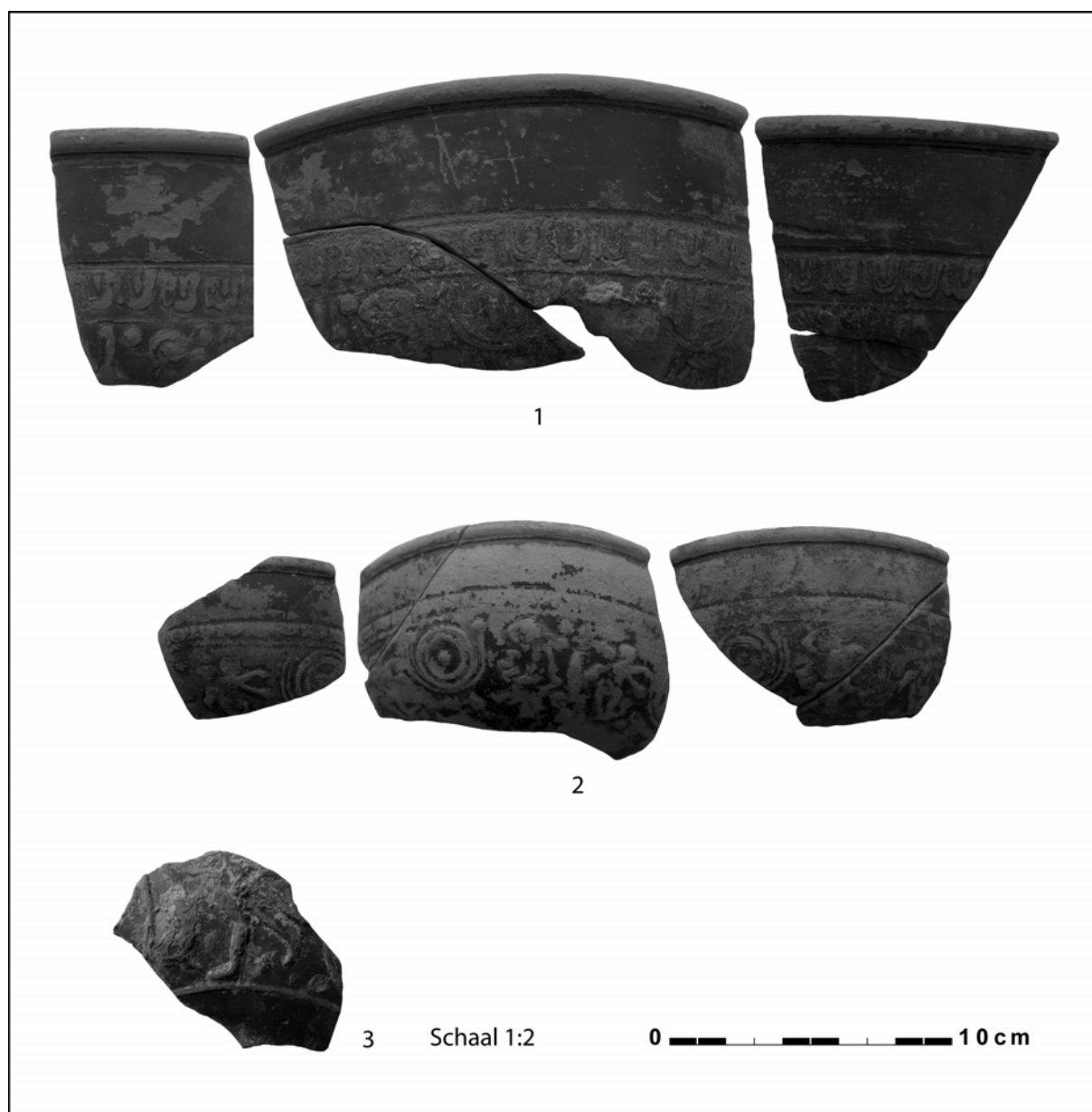
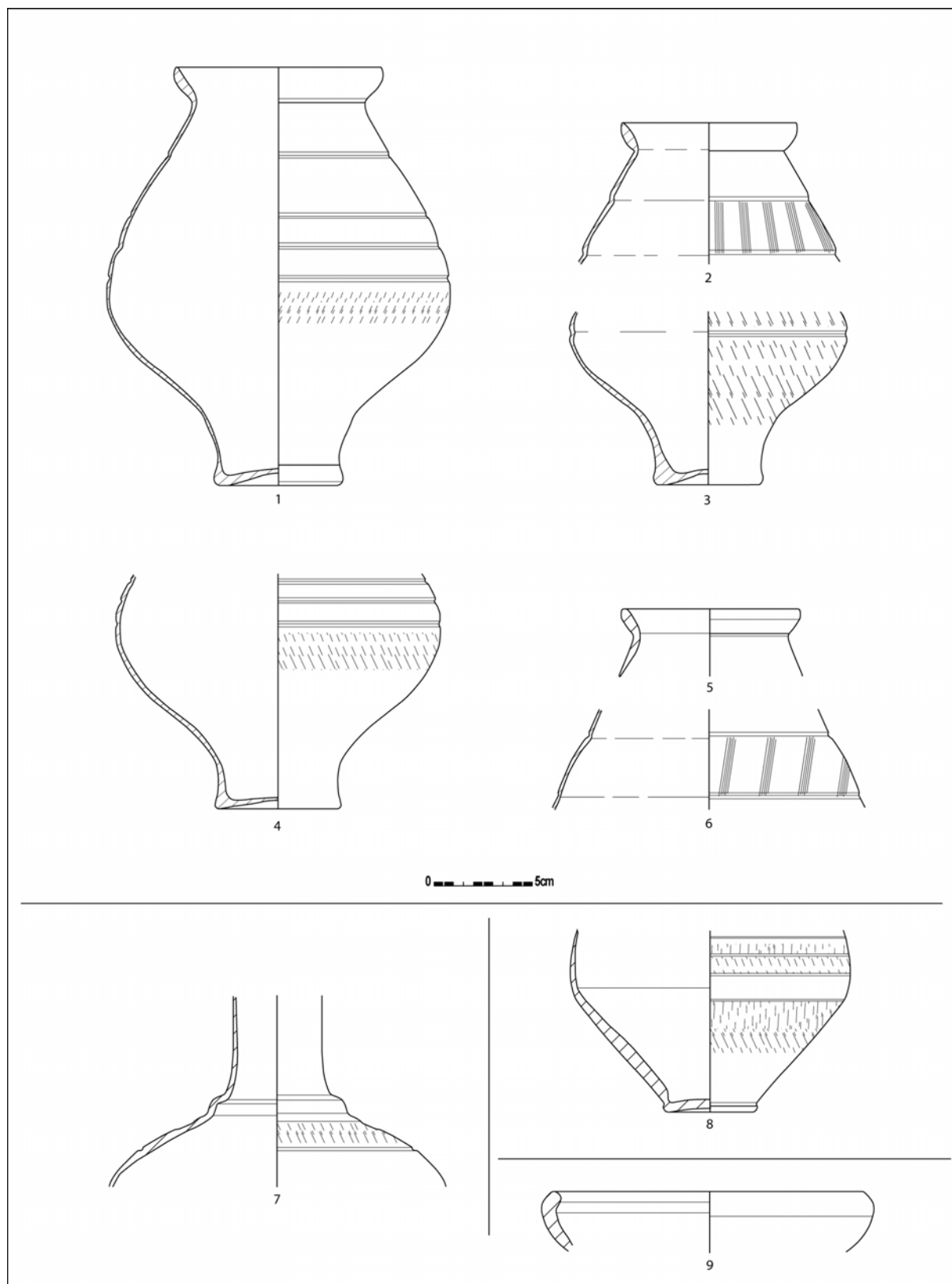

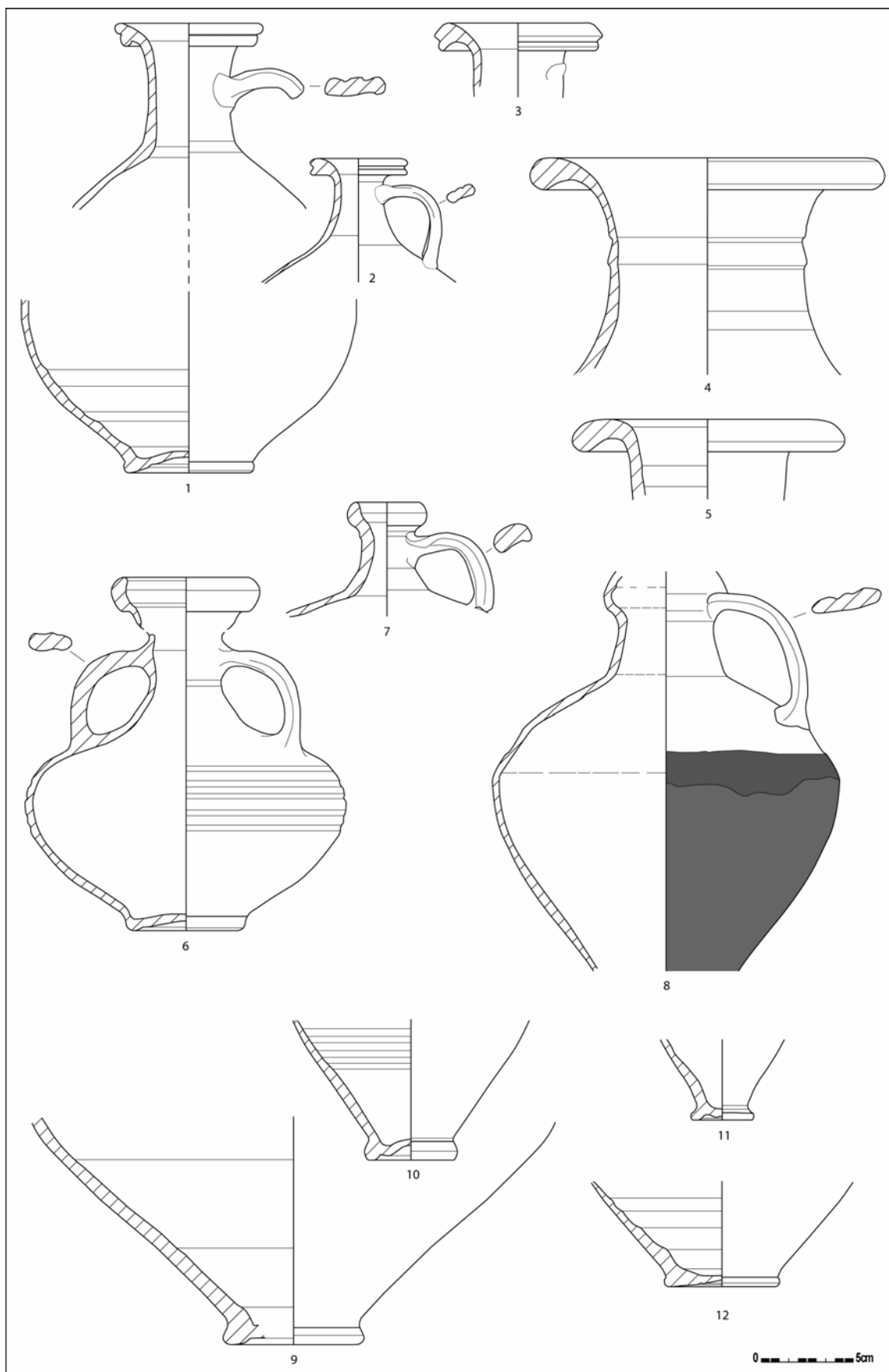
Fig. 6.5.3. Aardewerk uit gracht 30: onversierde *terra sigillata*.

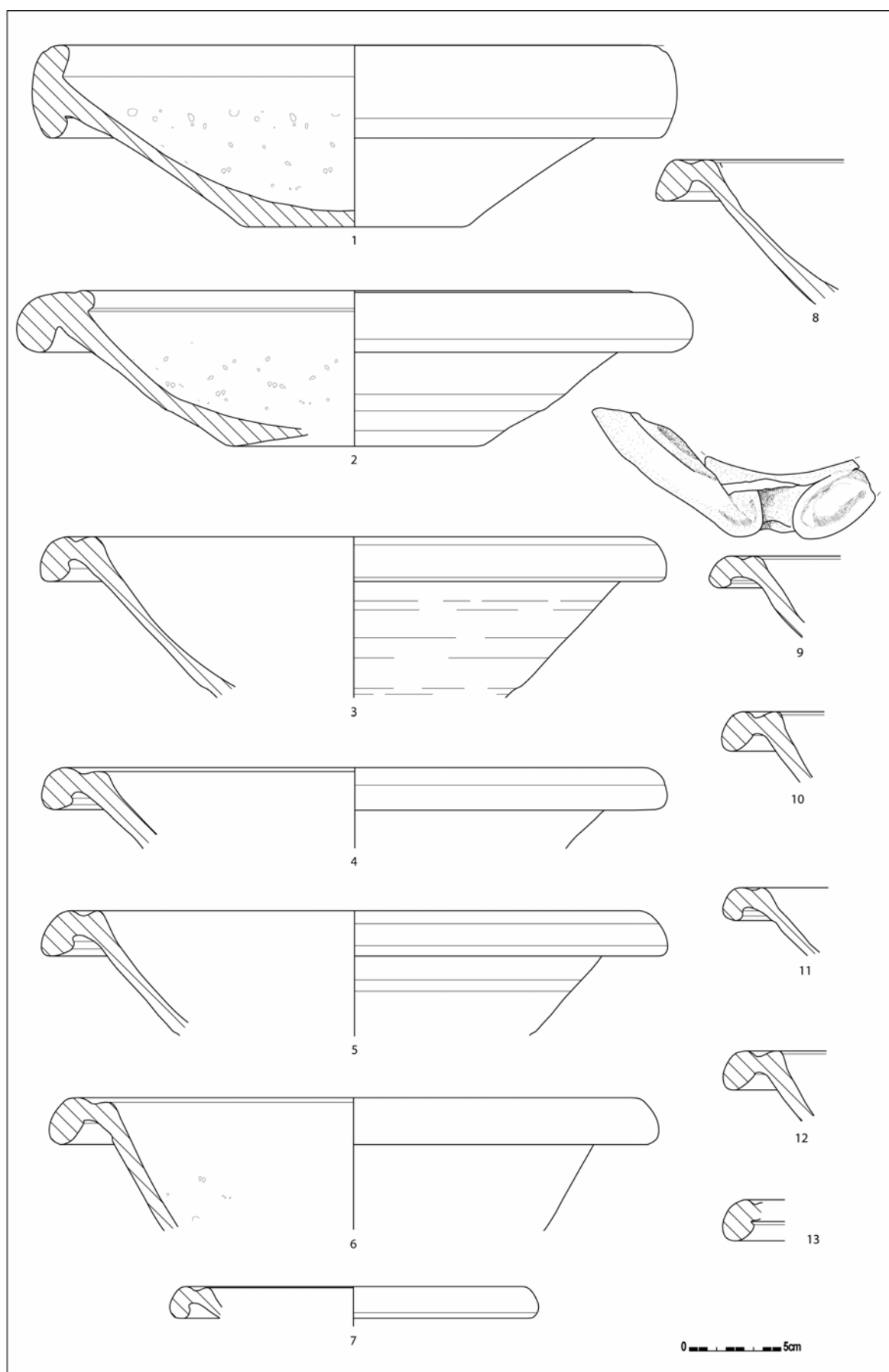
Fig. 6.5.4. Aardewerk uit gracht 30: versierde terra sigillata.

Fig. 6.5.5. Aardewerk uit gracht 30: terra rubra (1-6), terra nigra (7), gevernist aardewerk (8) en gewoon oxiderend aardewerk (9).

Fig. 6.5.6. Aardewerk uit gracht 30: kruiken en kruikamforen.

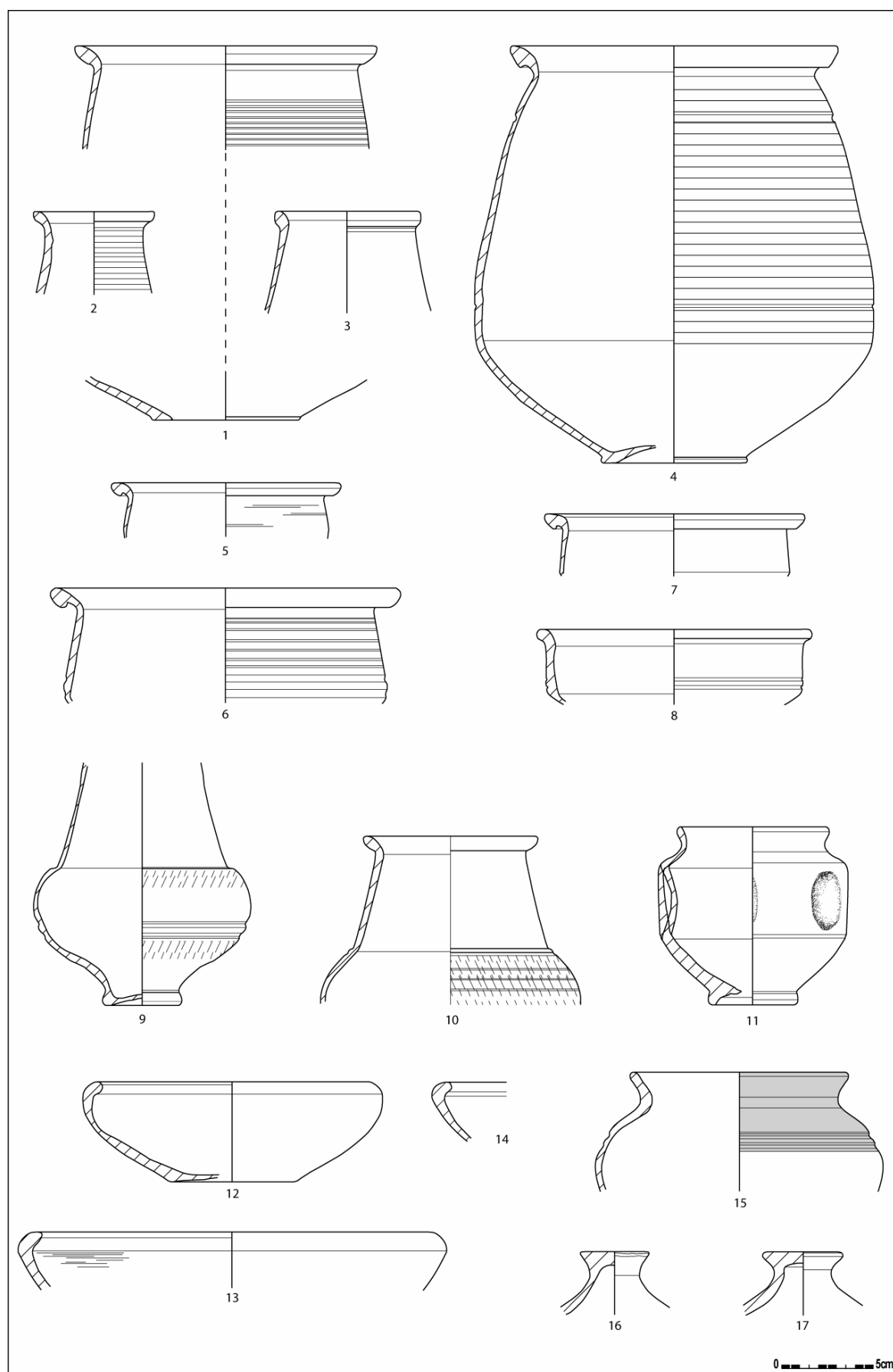

Fig. 6.5.7. Aardewerk uit gracht 30: mortaria.

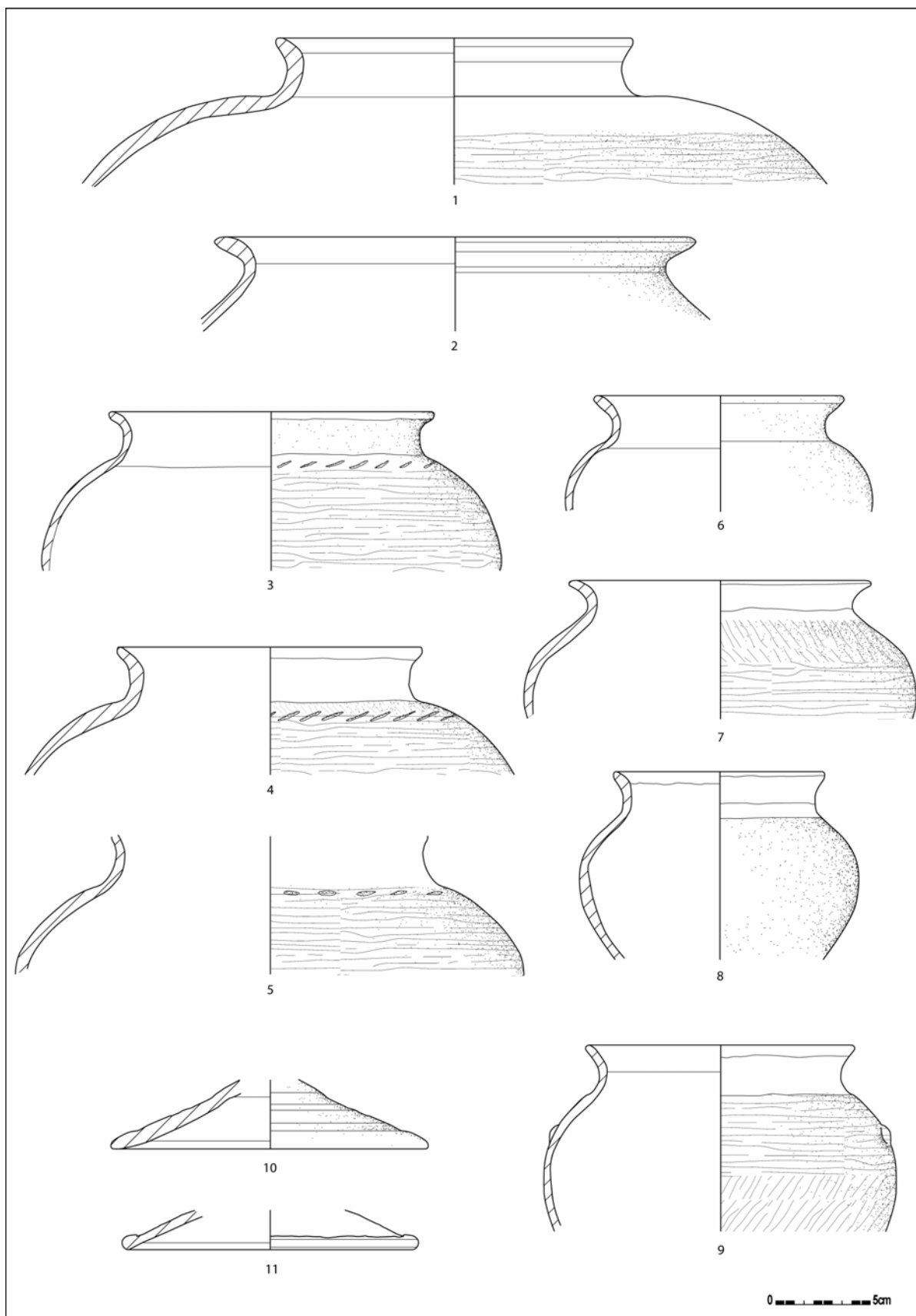

Fig. 6.5.8. Aardewerk uit gracht 30: *dolia*. Rechtsonder: het door Paulus Florizoone gerestaureerd *dolium* (= *dolium* nr. 1).

Fig. 6.5.9. Aardewerk uit gracht 30: gewoon en fijn reducerend aardewerk.

Fig. 6.5.10. Aardewerk uit gracht 30: handgevormd aardewerk.

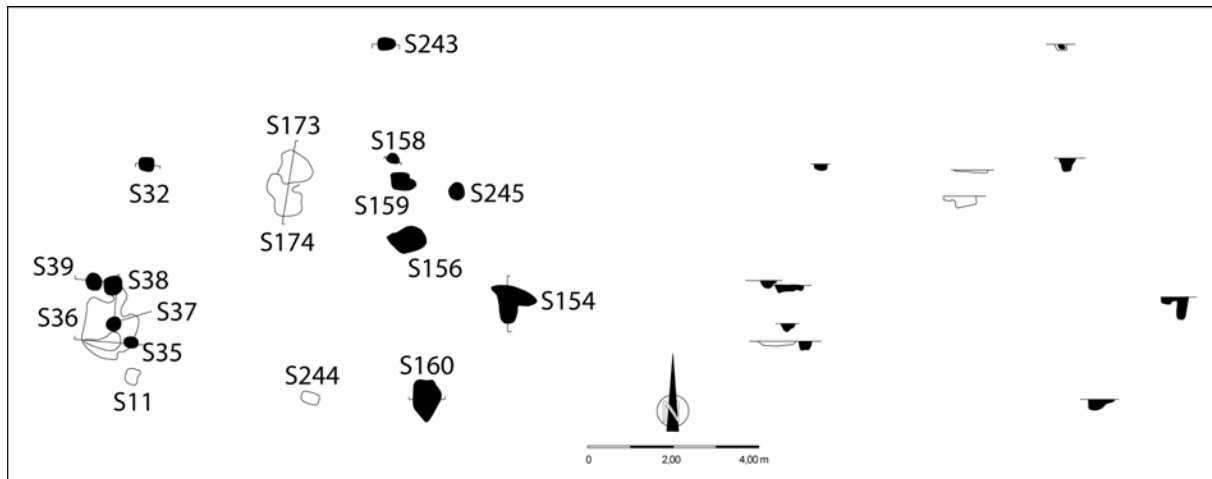

Fig. 6.5.11. Zone met bewoningssporen.

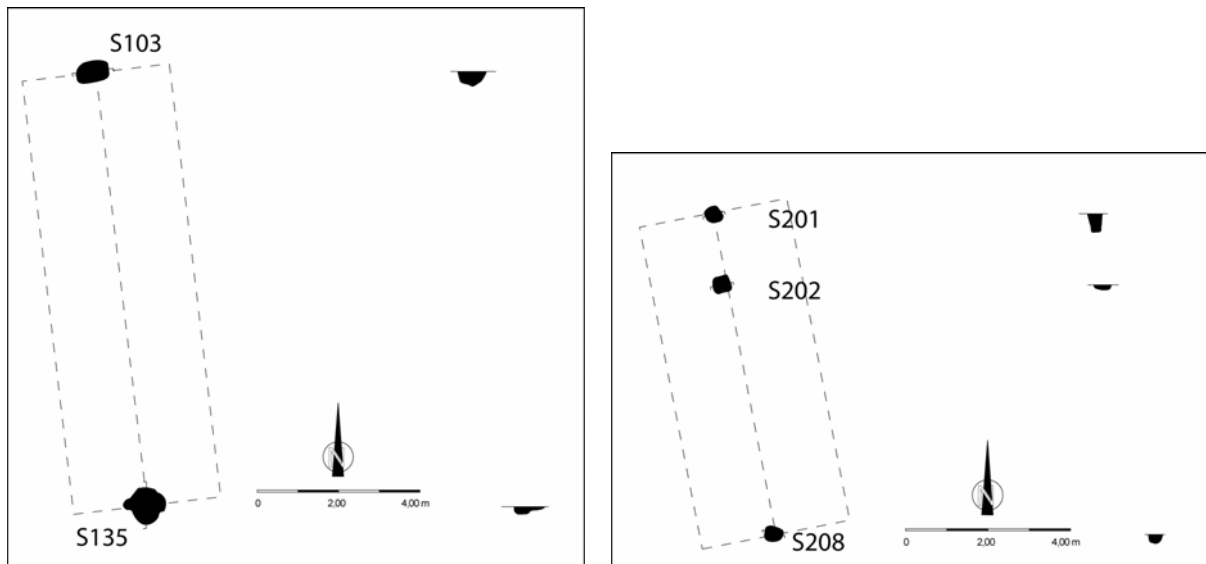
6.5.2.3 Paalgaten en paalkuilen van gebouwen

In het noordelijke erf werden er maar een betrekkelijk klein aantal sporen van gebouwen aangetroffen. Palencluster 39 en palenrijen 40 en 41 kunnen restanten van gebouwen zijn geweest.

In de rechthoekige zone omschreven door omheininggracht 30 en standgreppels 37 en 38 werden een 20-tal paalgaten en kleine kuilen aangetroffen (zone van 10 op 32 m) (palencluster 39) (fig. 6.5.12). Het is niet uigesloten dat een aantal van die sporen, meer bepaald de paalgaten WP8-S11, 32, 35-39/WP7-S154, 156, 158, 159 en 160, deel uitmaakten van een rechthoekig gebouwtje van ca. 7 op 5 m, met een west-oost oriëntatie. De paalgaten hebben een homogene donkergrijze vulling. Behalve S243 in WP7 zijn de palen in de paalgaten niet meer te herkennen. De bewaarde dieptes van de paalgaten varieert van 16 tot 30 cm. In de zuidwestelijke hoek van de palencluster maken de paalgaten een getrapte uitsprong naar buiten. Aan de noordelijke zijde werd een structuur bestaande uit twee ondiepe kuilen aangesneden (WP7-S173 en 174). De opvulling wordt gekenmerkt door brokjes houtskool en verbrande leem.

Fig. 6.5.12. *Grondplannen en coupes van palencluster 39.*

Fig. 6.5.13. *Grondplannen en coupes van palenrij 40 (links).*

Fig. 6.5.14. *Grondplannen en coupes van palenrij 41 (rechts).*

Behalve een mogelijk gebouwtje in de centrale zone, werd ten noorden en ten zuiden ervan drie rijen bestaande uit twee of drie paalkuilen aangetroffen. Palenrij 40 (fig. 6.5.13) bestaat uit twee paalkuilen die - gemeten van kern tot kern - 10,75 m van elkaar liggen. S135 heeft een revolvertasvormig profiel en een grijze vulling met een weinig houtskoolpartikels. S103 heeft een blekere vulling en bevat geen houtskoolpartikels.

Palenrij 41 bestaat uit drie paalkuilen (fig. 6.5.14). De afstand tussen de twee buitenste bedraagt 8 m. De noordelijke paalkuil heeft een bewaarde diepte van 44 cm, de zuidelijke paalkuil 22 cm. 175 cm ten zuiden bevindt zich een derde paalkuil die een diepte heeft van slechts 10 cm. De vulling van deze paalkuilen bestaat uit bleekgrijze zandleem.

Deze twee palenrijen kunnen de nokpalen van een Gallo-Romeinse boerderij van het Alphen-Ekeren type zijn geweest. Dit type boerderij was een tweeschepig huis met een centrale nokpalenrij. Doordat bij dit type de nokpalen dieper gefundeerd zijn dan de wandpalen, zijn dit vaak de enige palen die worden aangetroffen. In Belgisch Limburg

werd hetzelfde fenomeen vastgesteld²⁸. Dit type huis was wijd verspreid in de Vlaamse Zandstreek, in de Belgische en Nederlandse Kempen en in het Nederlands rivierengebied ten zuiden van de Rijn²⁹. Te noteren is dat de as van de palenrij afwijkt van de oriëntatie van de oostelijke omheiningsgracht. Terwijl laatstgenoemde een N-Z oriëntatie heeft, hebben de twee palenrijen een NNW-ZZO oriëntatie.

Tenslotte dienen we nog palencluster 42 te vermelden. Deze cluster bevindt zich ten zuiden van omheiningsgracht 30 en ten noordwesten van palenrij 41. In deze cluster kon geen duidelijke samenhang ontdekt worden.

6.5.2.4 Waterkuil 43

Waterkuil 43 (WP7-S154) bevindt zich onmiddellijk ten oosten van palencluster 39. Op vlak 2 (74 cm onder het maaiveld) neemt dit spoor een onregelmatige cirkelvorm aan met een diameter van ca. 3,20 m. Deze waterkuil kende twee fasen (fig. 6.5.15).

In een eerste fase werd gegraven tot een diepte van 250 cm onder het maaiveld. Deze waterkuil heeft schuine wanden en een bodem met een breedte van ca. 50 cm. De bodem (laag k) bestaat uit een grijze opvulling doorspekt met fijne houtskoolrijke humeuze lenzen en fijne, witzandige lenzen. De rest van de vulling bestaat uit bleekgrijze tot beige zandleempakketten waarin duidelijk de actie van een fluctuerende grondwater-tafel in te herkennen is (lagen e,f, en m). Op de bodem (lagen h en k) werd een grote hoeveelheid scherven aangetroffen (fig. 6.5.16): een randscherf van een Zuid-Gallische Drag. 35; scherven van drie terra rubra-bekers; de bodems van drie terra nigra-bekers; scherven van twee dolia; scherven van een kookpot in gewoon reducerend aardewerk met een naar buiten gebogen rand voorzien van een dekselgeul en golflijnversiering op de schouder; een randscherf van een handgevormde kookpot met naar buiten gebogen rand en twee bodemscherven van twee handgevormde kookpotten. Op basis van dit materiaal kunnen we de opvulling in de Flavische periode plaatsen.

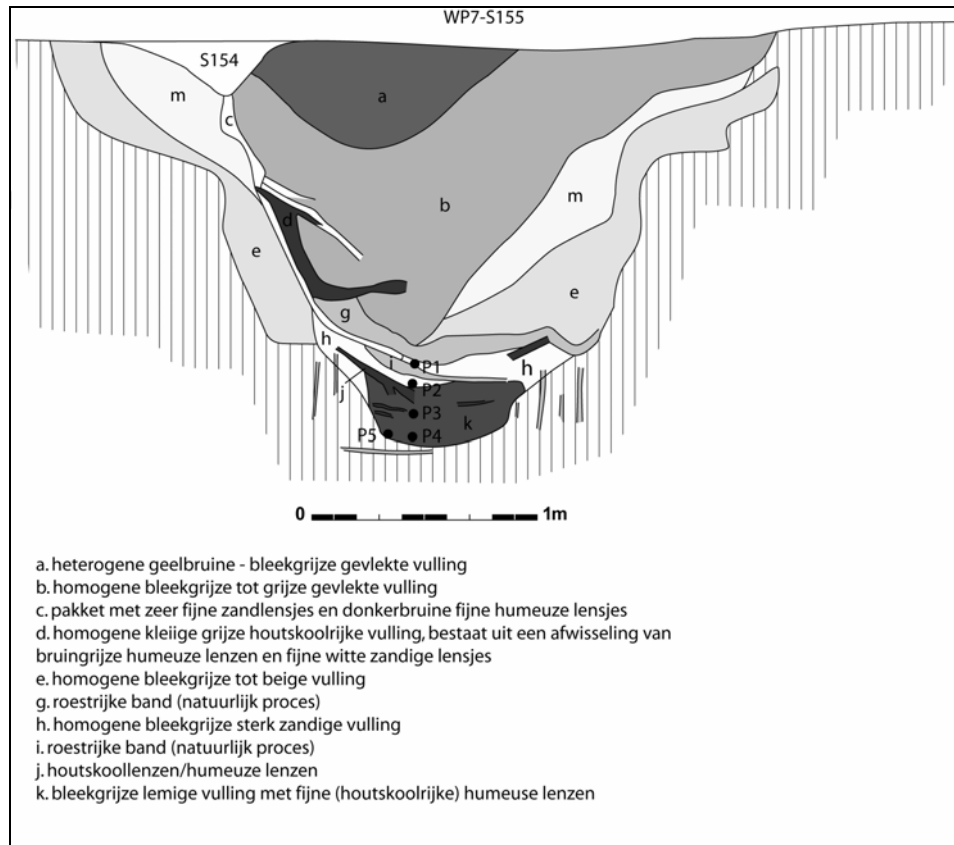
In een tweede fase werd de waterkuil heruitgegraven, deze keer tot op een diepte van ongeveer 215 cm onder het maaiveld. Deze tweede waterkuil was bovenaan minder breed dan de eerste waterkuil. Op vlak 2 had ze een diameter van een tweetal meter. De bodem van de tweede waterkuil was ook iets spitsier. De lagen b, c en d vormen de opvulling van deze tweede waterkuil. De samenstelling van lagen c en d is typisch voor waterkuilen. In de opvulling werden een 15-tal sterk gefragmenteerde scherven aangetroffen. Door het gebrek aan diagnostisch materiaal is het niet uit te maken of de opvulling van deze kuil in de Flavische dan wel in de tweede eeuw plaatsvond.

Nog later werd een kuil (laag a) gegraven en werd een paalkuil aangelegd (S154).

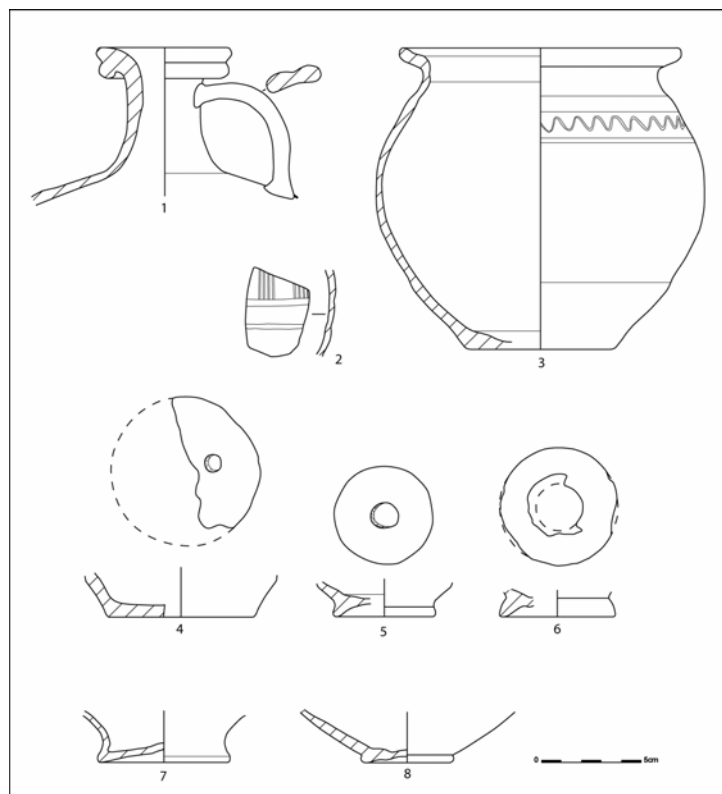
---

²⁸ Mondelinge mededeling A. Vanderhoeven.

²⁹ Vermeulen 1992, 199.

Fig. 6.5.15. *Coupe van waterkuil 43.*

Fig. 6.5.16. *Aardewerk gevonden in lagen h en k van waterkuil 43.*

6.5.2.5 Waterput 44

a. Onderzoek en relatie met poel 46

Waterput 44 bevindt zich in het westelijke deel van de zone begrensd door gracht 30 en de greppels 37 en 38. Deze waterput werd aangetroffen tijdens het onderzoek van poel 46 (zie 6.5.2.6). De poel lijkt zich gevormd te hebben na de ontmanteling/opgave van de waterput.

b. Aanlegtrechter

De aanlegtrechter van de waterput zelf werd enkel op een tweede niveau herkend. Daar tekende zich een mooi rond spoor af. Uit het profiel kon afgeleid worden dat de aanlegtrechter ter hoogte van het eerste niveau, dat zich op ongeveer 50 cm onder het maaiveld bevond, een breedte had van ca. 8,40 m. De bodem van de kuil bevond zich op een diepte van 3,70 m onder het maaiveld. De onderkant van deze aanlegtrechter was opvallend breed (fig. 6.5.17).

c. Constructie van de bekisting

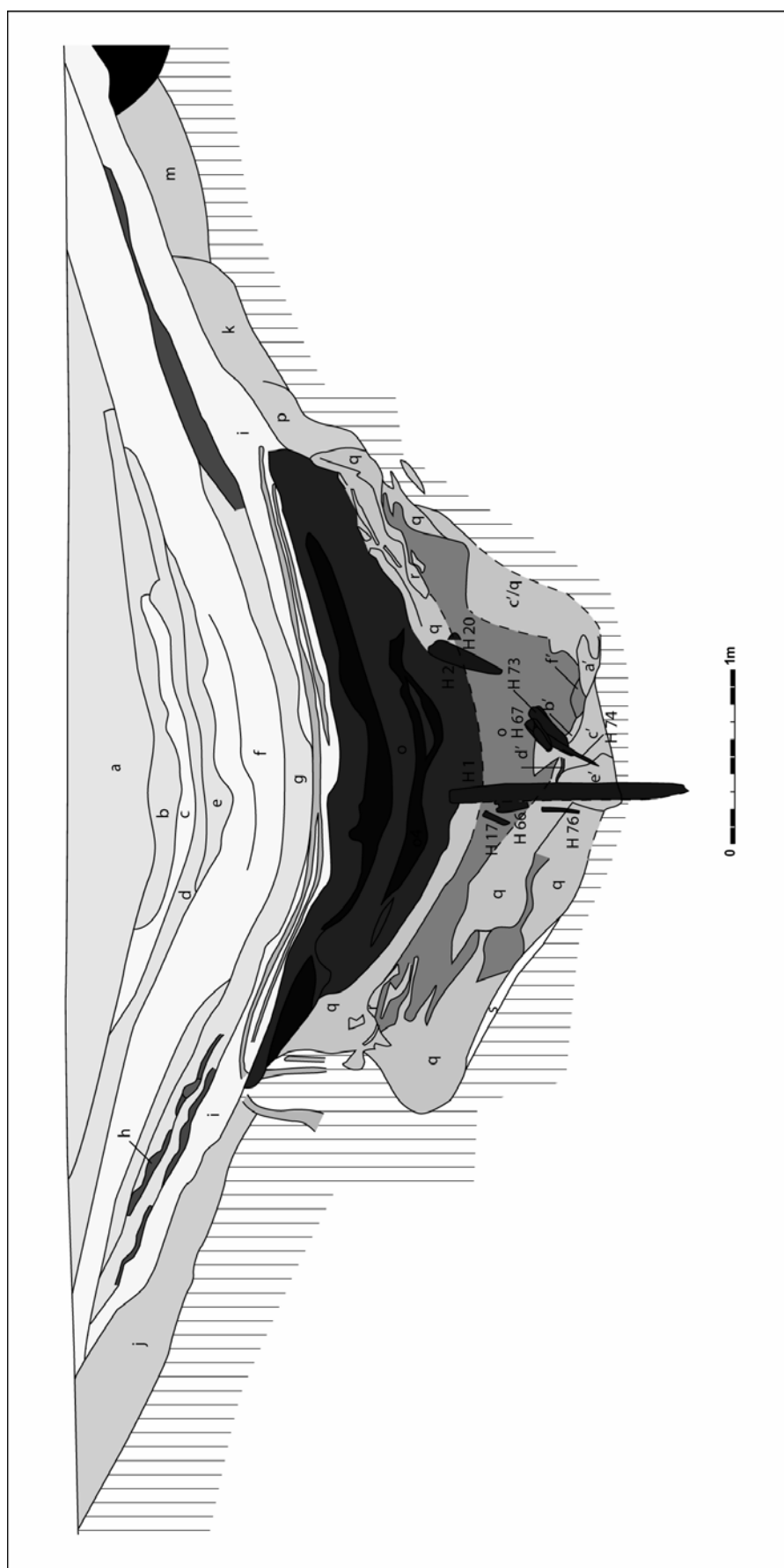
Onderaan de kuil werd een wirwar van planken, balken en staken aangetroffen. Op fig. 6.5.18 is dit duidelijk te zien. Pas met het verdiepen werd duidelijk dat er zich onderaan de kuil een houten bekisting bevond (fig. 6.5.19).

De vier hoeken van de bekisting bestonden uit ca. 10 cm dikke palen die onderaan aangepunt waren en meestal diep in de moederbodem waren gedreven (fig. 6.5.20: H3). Deze staken stonden aan weerszijden van de vier hoeken, waardoor de houten onderdelen beter werden ingeklemd. Langs de westelijke en oostelijke zijde werden bijkomende staken aan de buitenzijde ingeplant.

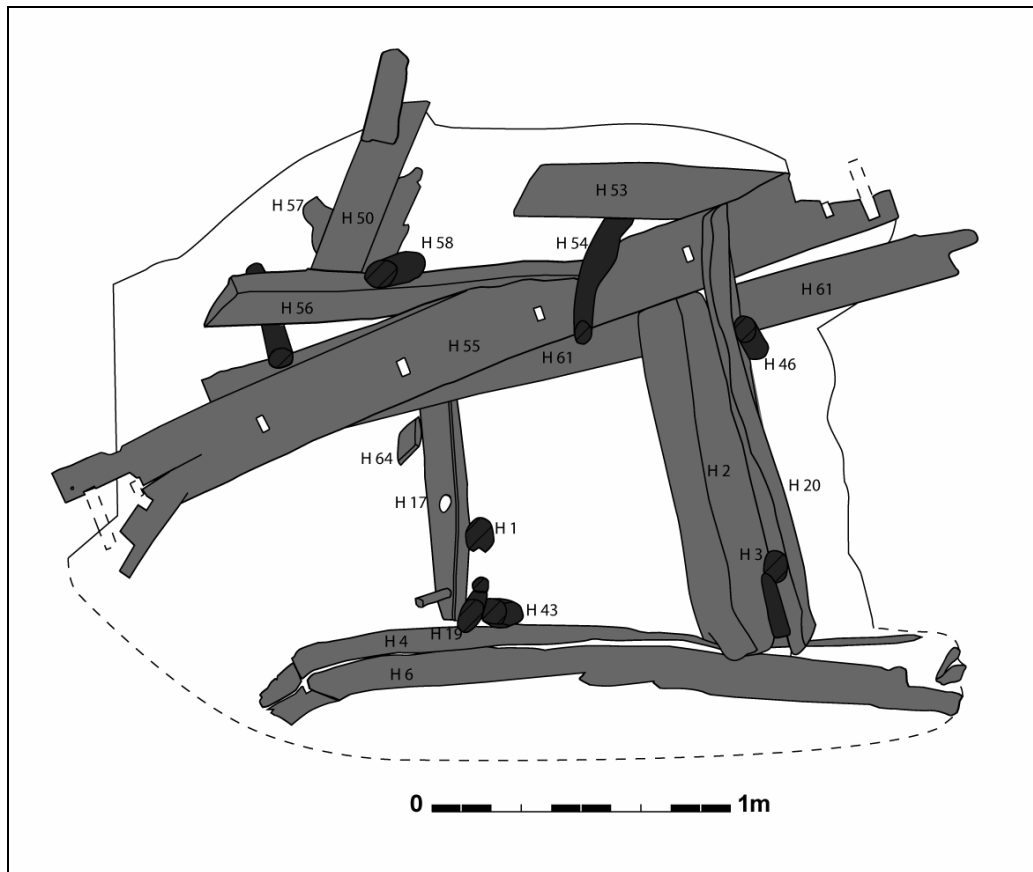

Fig. 6.5.18. *Bovenste laag planken van waterput 44.*

Fig. 6.5.17. *Tekening van het o-profiel van waterput 44.*

Fig. 6.5.19. *Grondplan van waterput 44 op een diepte van 2 meter onder niveau 1.*

Fig. 6.5.20. *Westelijke zijde van de bekisting van waterput 44, na ontmanteling van de lange planken.*

Fig. 6.5.21. *Binnenkant van het raamwerk van waterput 44.*

Voor de andere houten elementen heeft men deels gerecupereerd constructiehout van Romeinse gebouwen gebruikt (*infra*). In tegenstelling tot de normale Romeinse waterputten, waar de volledige hoogte bekleed is met planken, heeft men dit voor de zijdes van de bekisting van deze waterput niet systematisch toegepast. Opvallend is dat men voor de noordelijke en zuidelijke zijdes heeft gekozen voor korte planken met lengtes van 62 (H17), 98 (H66) en 117 cm (H2), terwijl voor de oostelijke en westelijke zijde naast korte planken zeer lange planken en balken met afmetingen van bvb. 156 cm (H4), 207 cm (H55), 219 cm (H61) zijn gebruikt (fig. 6.5.19 en 21). Doordat deze lange planken en balken tot zeer diep in de opvulling van de aanlegtrechter waren ingeplant, zorgden ze voor een extra 'verankering' van het raamwerk. Merkwaardig is dat in tegenstelling tot de noordelijke en zuidelijke zijdes, men voor de westelijke en oostelijke zijde de planken en balken vaak niet op hun korte zijde maar op hun lange zijde legde. Dit is bijvoorbeeld het geval voor H55 en H61 (fig. 6.5.19). Een extra verankering van het geheel werd bekomen door de planken en balken van de verschillende zijdes elkaar deels te laten overlappen. Onder de bekisting tenslotte, op de bodem van de kuil, werd een plank aangetroffen die als werkplatform kan hebben gediend (H69) (fig. 6.5.21).

Deze structuur roept echter meer vragen op dan antwoorden. Hoe komt het bijvoorbeeld dat men voor de beschoeiing van de zuidelijke zijde slechts twee stukken hout heeft gebruikt (H2 en H20) en dat er tussen deze twee planken en de bodem van de kuil geen bijkomende planken liggen. Een andere merkwaardige vaststelling is ook dat, naast H69, ook nog op een hoger niveau de bekisting doorkruist wordt door drie aangepunte staken (H73, 74 en 75) en een plank (H67) (fig. 6.5.21).

Het is duidelijk dat deze waterput niet erg deskundig werd aangelegd. Maar hoewel het geheel een zeer rommelige indruk maakt, zijn er toch een tweetal elementen die erop wijzen dat deze palen en planken echt wel de functie van bekisting hadden. Er zijn de aangepunte palen aan de vier hoeken en er is het gegeven dat een aantal houten elementen, zoals de uiteindes van de lange planken, zich ontegensprekelijk in de vulling van de aanlegtrechter bevinden.

De opvulling van de aanlegtrechter bestaat uit een grijsgroen zandig pakket (laag q) (fig. 6.5.17 en 22). Dit pakket is niet overal steriel. Op sommige plaatsen, voornamelijk aan de linkerkant van het profiel, treft men dikke humeuze lenzen aan. Merkwaardig is ook dat de binnenkant van de bekisting met dezelfde grond is gevuld. Opvallend zijn de grote hoeveelheden perzikpitten die in laag q werd gevonden. Deze pitten duiden aan dat de waterput in de zomer werd aangelegd. De aanwezigheid van dekschilden van (water)kevers en humeuze lenzen wijst erop dat die kuil tijdens de aanlegwerken regelmatig onder water stond.

Uit de stratigrafie kan afgeleid worden dat de waterput maar een kort leven heeft geleid; we kunnen ons zelfs de vraag stellen of ze überhaupt wel heeft gefunctioneerd. Het is goed mogelijk dat men de waterput snel heeft opgegeven en ze verder als waterkuil heeft gebruikt.

d. Opgave

Het hout (en laag q) wordt afgedekt door een dik pakket, sterk humeus materiaal (laag o) (fig. 6.5.17 en 22). Dit pakket bevat een zeer grote hoeveelheid bladeren, takken, twijgen en vruchten van eiken en hazelaars, en ook perzikpitten. Dit pakket vormde zich vermoedelijk na de ontmanteling van de waterput. De onderkant van laag i komt overeen met de grens van de uitgraving. Deze laag heeft een witgrijze kleur en is 'doorspekt' met fijne, witte zandlensjes. Deze laag vormde zich waarschijnlijk tijdens een droge periode. De laag erboven - laag g - is doorspekt met houtskoolbrokjes en enkele lagen haardafval. De resterende lagen vulden de depressie in een traag tempo op.

Fig. 6.5.22. Foto van het o-profiel van waterput 44.

e. Datering

Voor de datering van waterput 44 konden we beroep doen op het aardewerk vervat in de verschillende lagen. De opvulling van de aanlegtrechter leverde geen dateerbare scherven op. Met uitzondering van twee kleine scherfjes terra rubra, bevatten de andere lagen enkel tweede-eeuws materiaal. Het luxe-aardewerk bestaat uit scherven Drag. 18/31 uit Centraal-Gallië, Drag. 18/31, 31, 37, 43/45 uit het Argonne-gebied en scherven van Keulse, geverniste bekers met karniesrand (Hees 2). De bouw en ontmanteling van de waterput en de opvulling van de depressie vonden dus plaats tijdens de tweede eeuw.

f. Dendrochronologisch onderzoek³⁰

Het hout van waterput 44 werd door K. Haneca aan een dendrochronologisch onderzoek onderworpen. 23 stukken werden ingezameld. Van deze waterput konden slechts 5 groeiringreeksen samengevoegd worden tot één middelcurve. Deze is 249 jaar lang en kreeg de dendrocode MEK.WP9.m mee. Het gaat om de groeiringreeksen van de planken H4, 55, 81, 87 en 79. De planken H4 en 55 zijn planken met inkepingen (*infra*), H51 is een plank die aan beide zijdes is afgezaagd, H79 en 81 zijn gewone planken en H87 is een korte plank met twee nagelgaten. Van de gedateerde planken is er één (H79) waar één spintring op aanwezig is. De einddatering van middelcurve MEK.WP9.m is 69 AD. Daarbij moeten nog minstens (12-1 =) 11 ontbrekende spintringen bijgeteld worden om de vroegst mogelijke veldatum te bekomen. Aangezien er maximaal 37 spintringen verwacht worden (95% interval) ligt de veldatum zeker voor 105 AD (=69 AD – 1 opgemeten spintring + maximaal 37 spintringen). De veldatum van het hout van de bekisting van waterput 44 ligt dus tussen 80 en 105 AD. Doordat het om recuperatiehout gaat, betekent dat dus dat de waterput ten vroegste op het einde van de eerste eeuw, begin van de tweede eeuw werd gebouwd.

g. Het gerecupereerde constructiehout

1. Beschrijving³¹

Getekende exemplaren (fig. 6.5.23, 24 en 25)

H61: -balk in eik (verm. volledig)

- l: 310 cm, b: ca. 17 cm, d: ca. 8,5 => 10 cm
- drie van de vier zijdes zijn plat, de korte zijde zonder inkepingen is afgerond
- inkepingen: (1) 4
  - (2) rechthoekig in doorsnede: ca. 7 op 3à5 cm, 6/7 cm diep
  - (3) intervallen: 52 – 52 – 54 cm

H12: -balk in eik

- l: min. 252cm, b: 14 cm, d: 6 à 8,5 cm
- rechthoekig in doorsnede
- inkepingen: (1) min. 7
  - (2) rechthoekig in doorsnede: ca. 7 op 5 cm
  - (3) hout volledig doorboord
  - (4) intervallen: 25 à 30 cm

H55: -plank in eik;

³⁰ Gebaseerd op het rapport van K. Haneca.

³¹ Gebruikte afkortingen: l = lengte, b = breedte, d = dikte, bew. = bewaarde. De intervallen werden gemeten tussen de inkepingen (van links naar rechts).

- l: 293 cm, b: 26 cm, d: 1 => 4 cm;
- deze plank heeft twee lange inkepingen aan de uiteindes (4 op 8 cm) en 6 rechthoekige inkepingen in het midden (3 op 5 cm; intervallen: 47 – 45 – 50 – 46 cm)
- nagelgat aan één van de uiteindes van de plank

H4: -plank in eik, afgebroken aan beide uiteindes

- l: 228 cm, b: 26 cm, d: 2 à 5 cm
- transversale inkepingen: (1) 5
  - (2) rechthoekige doorboringen van 4/5 op 3 cm
  - (3) diepte: 3 cm
  - (4) intervallen: 46 – 48 – 45 – 48 cm
- rechthoekige inkeping in de lengte van 6 op 2/3 cm

H76: -fragment van een plank in eik

- l: 116 cm, b: 21 à 23 cm, d: 3 à 4 cm
- twee rechthoekige inkepingen van 5 op cm, 3 à 4 cm diep en met een onderlinge afstand van 41 cm

H11: -fragment van een plank in eik

- d: 4 cm
- afgezaagd aan 1 zijde
- deel van een inkeping met een breedte van 5 cm en een diepte van 2 cm

H34: -fragment van een plank in eik

- b: 16 cm, d: 3,5 cm
- twee ovale tot rechthoekige inkepingen van 5 op cm, met een onderlinge afstand van 56 cm

H63: -fragment van een plank/balk in eik

- l: 93, b: 17/18 cm, d: 8,5/9 cm voor de niet-uitgespaarde delen, 6,5 cm voor de uitsparing
- schuine uitsparing met een lengte van 33 cm, de uitsparing heeft rechte wanden, de uitsparing is voorzien van een transversale inkeping

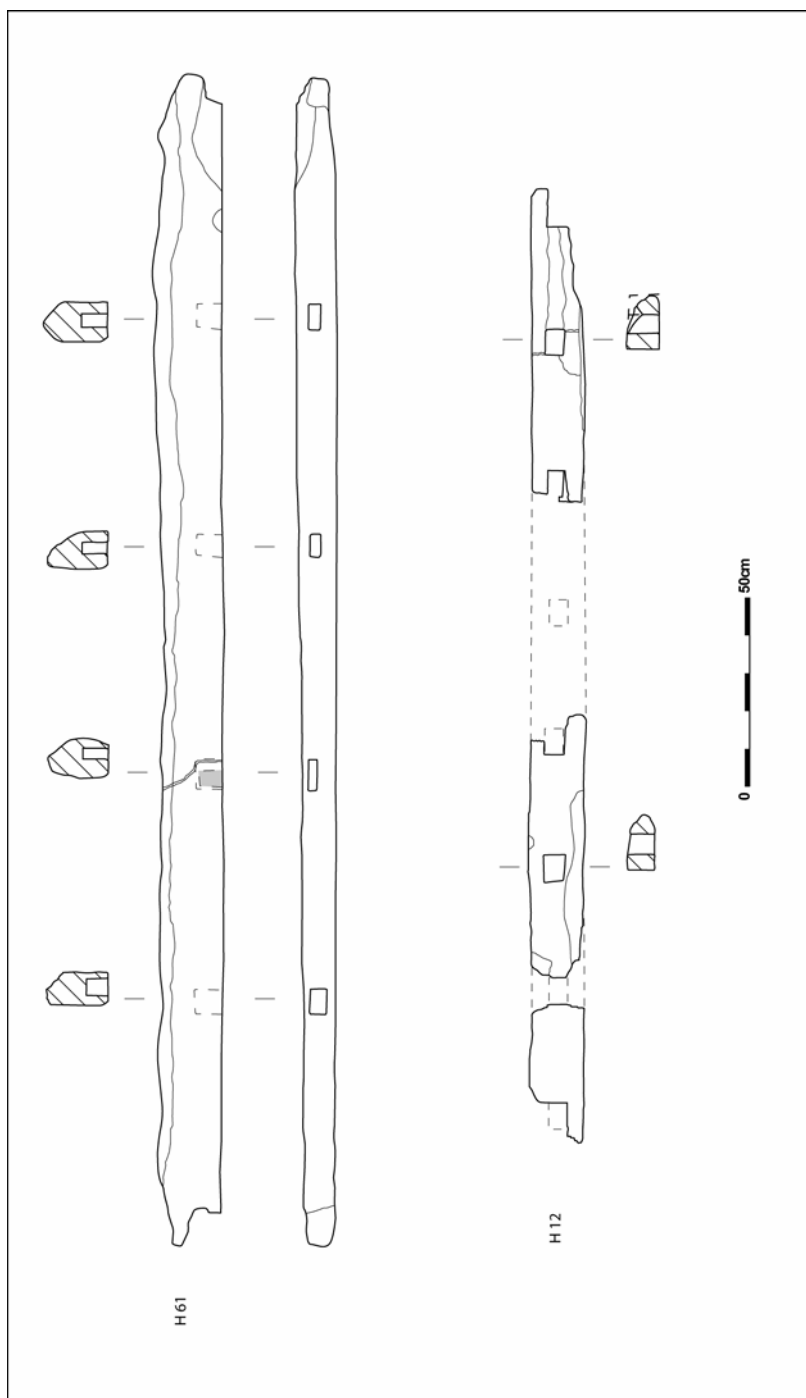
H37: -fragment van een balk in eik, waarvan de beide uiteindes zijn afgebroken

- l: 100 cm, b: ca. 10 cm, d: 5 à 8 cm voor de niet-uitgespaarde delen – 4,5 cm voor de uitsparing
- schuine uitsparing met schuine wanden en een lengte van 26 cm voor de onderkant van de wand en 31 cm voor de bovenkant van de wand

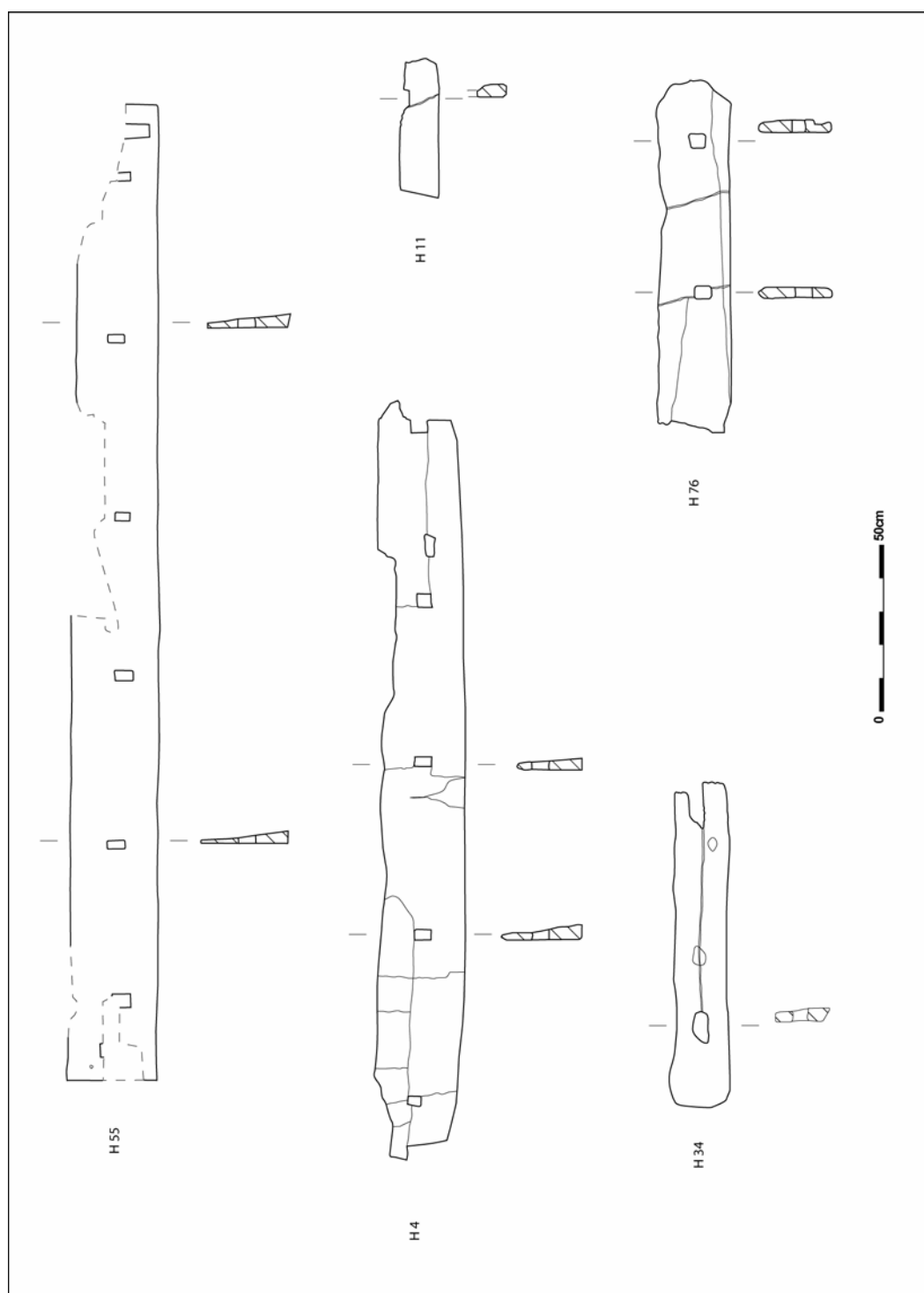
H17: -composiet stuk hout in eik

- aan twee zijdes mooi afgezaagd
- l: 89 cm, b: 26 cm, d: 3 à 5 cm
- bestaat uit: (1) twee stukken hout met twee pen- en gatverbindingen aan elkaar bevestigd³²
  - (2) een rechthoekige inkeping van 3,5 op 3,5 cm (links onderaan)
  - (3) een circulaire doorboring met een diam. van 7 cm (midden bovenaan)
  - (4) een pen- en gatverbinding met nog bewaarde pen, de inkeping doorboort de volledige plank en meet 5 op 3 cm, de pen is 12 cm lang en is halfcirkelvormig in doorsnede

³² Vermoedelijk maakten deze twee delen hout deel uit van één en dezelfde plank en werden de twee stukken, na het breken van de plank, met pen- en gatverbindingen hersteld.

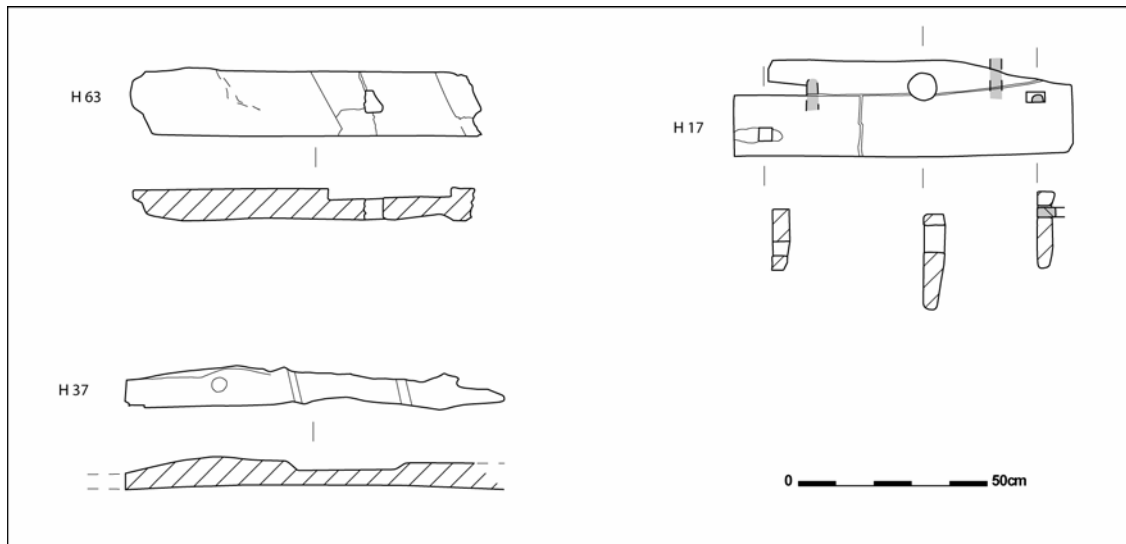

Fig. 6.5.23. *Constructiehout (deel 1).*

Fig. 6.5.24. *Constructiehout (deel 2).*

Fig. 6.5.25. *Constructiehout (deel 3).*

Niet getekende exemplaren

Naast de getekende exemplaren, bevatte de waterput ook nog een groot aantal ander constructiehout. Met uitzondering van de stammetjes, werd vermoedelijk hoofdzakelijk of zelfs enkel gerecupereerd hout gebruikt. Tijdens dit proces werd heel wat verzaagd. Naast talrijke mooi verzaagde planken en balken, gaat het ondermeer om:

- twee eiken balken met vierkante doorsnede (zijdes: 8 cm) (H14 en H16)
- eiken plank met schuine rand aan 1 uiteinde (H56)
- eiken plank waarvan 1 uiteinde schuin is afgezaagd (H67)
- eiken balken waarvan 1 uiteinde schuin is afgezaagd (H83 en H32)
- een eiken plank met een lengte van 68 cm, een breedte van 15 cm en een dikte van 2,5 cm en voorzien van 2 nagelgaten aan de bovenzijde van de plank, op anderhalve cm van de rand en op 18,5 respectievelijk 15,5 cm van de korte uiteindes.

2. Discussie³³

De houten constructie-elementen maakten ooit deel uit van één of meerdere kleine en of grotere gebouwtjes. H61 is vermoedelijk een ligger. De geringe afmetingen van de inkepingen, waarin dunne staanders vervat waren, suggereren dat deze balk deel uitmaakte van een lichte constructie. Het is vooralsnog onduidelijk of deze balk onderdeel uitmaakte van de bodem van een houten constructie³⁴ dan wel dat het een horizontaal constructie-element betreft om een ruimte te overspannen³⁵. H12 is eveneens een ligger, maar verschilt van H61 doordat de inkepingen groter zijn, de intervallen kleiner en de balk volledig doorboord.

H55, H4, H76 en H11 zijn volledige planken of delen van planken. H55 en H4 zijn planken van hetzelfde type. Ze vertonen 6 kortere inkepingen in het midden en twee langere aan de uiteindes. Het is niet duidelijk hoe we ze moeten interpreteren. Volgens P. van Rijn maakten deze planken deel uit van een opgaande plankenmuur en hadden ze een horizontaal verloop. Vermoedelijk pasten in de inkepingen liggende vloerbalkjes.

Ook H63 en H37 maakten deel uit van houten constructies. Ze worden gekenmerkt door schuine uitsparingen, waarin ooit andere planken of balken pasten.

³³ Wij danken P. Van Rijn voor de hulp bij de interpretatie.

³⁴ Dergelijke liggers werden b.v. aangetroffen in de Romeinse kampen van Alphen aan de Rijn en Valkenburg.

³⁵ Liggers vormen een vast bestanddeel in vakwerkbouw.

Het compositie stuk H17 heeft vermoedelijk meerdere levens gekend. Het is echter raden naar de functies van dit stuk hout. Het is ook niet zeker of dit stuk hout wel ooit heeft toebehoord aan een gebouw.

h. Houten gebruiksvoorwerpen (fig. 6.5.26)

In de vulling van de waterput werden een aantal interessante houten gebruiksvoorwerpen gevonden. Het gaat om de helft van de bodem van een emmer of tonnetje (H52), een complete duig van een tonnetje (H65) en de onderkant van een duig van een tonnetje (H82). Het vierde object is een houten staaf (H51) met zijdes van 2 cm en drie cirkelvormige doorboringen (2 x 7 mm, 1 x 12 à 15 mm). Dit stuk is afgebroken aan beide uiteindes (bew. lengte: 68,7 cm). De functie is onbekend.

6.5.2.6 Poelen 45 en 46

Na verloop van tijd ontwikkelden zich een tweetal poelen: één aan de westelijke en één aan de oostelijke zijde van het areaal omzoomd door omheiningsgracht 30 en standgreppels 37 en 38. Deze als poelen geïnterpreteerde structuren kunnen ook microdepressies in het terrein zijn die geleidelijk aan met nederzettingsafval werden opgevuld.

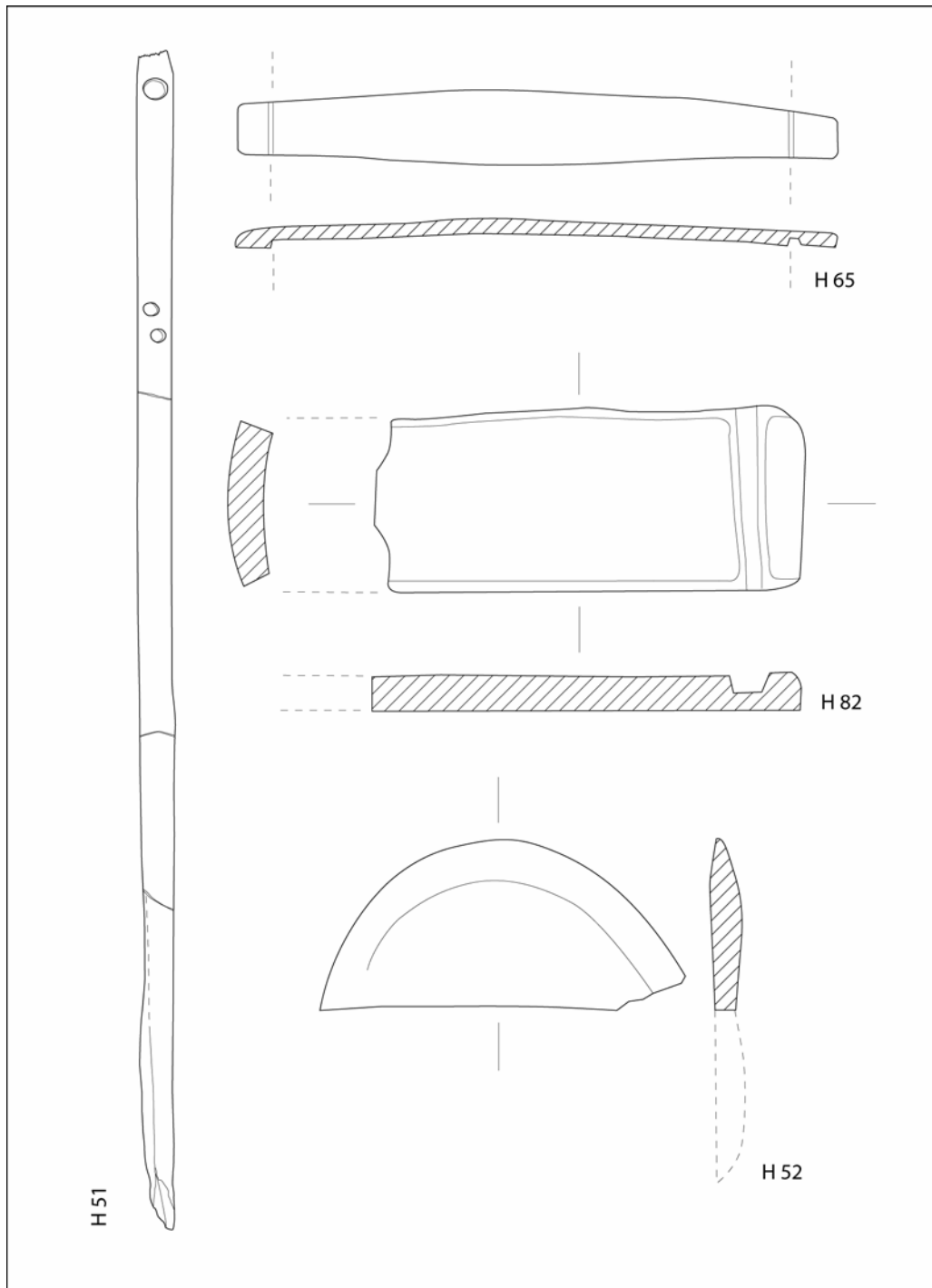
De oostelijke poel (poel 45) (fig. 6.5.27) bevond zich waar de toegang tot het erf wordt vermoed. Ze bevond zich deels op de noordelijke uitlopers van omheiningsgracht 23 en afwateringsgracht 24. Op de doorsneden is te zien dat de poel zich zeer geleidelijk ontwikkelde, om in het midden tot een diepte van 42 cm te gaan. In de opvulling werd heel wat nederzettingsafval uit de tweede eeuw aangetroffen. Het jongste materiaal dateert uit het derde kwart van de tweede eeuw. Waarschijnlijk diende deze structuur ooit als drinkpoel voor vee.

De westelijke poel 46 bevond zich deels binnenin de omheinde zone, deels erbuiten. Dit spoor had een onregelmatige vorm met een maximale lengte van ca. 16 m en een maximale breedte van ca. 12,75 m. Het spoor had een grijs gevlekte vulling met een hoge concentratie mangaanbrokjes langs de randen. Teneinde dit spoor beter te begrijpen werd een coupe geplaatst ter hoogte van het oostelijke deel van deze structuur. Daar werd waterput 44 aangetroffen. Het is niet duidelijk of de poel jonger dan wel ouder is dan de waterput. Het oost-profiel van de waterput kon geen uitsluitsel bieden. In de opvulling van poel 46 werd nederzettingsafval uit de tweede eeuw n.Chr. aangetroffen.

6.5.2.7 Kuilen 47, 48 en 49

In dezelfde zone als de andere structuren, werden ook nog wat kuilen aangetroffen. Drie ervan worden besproken.

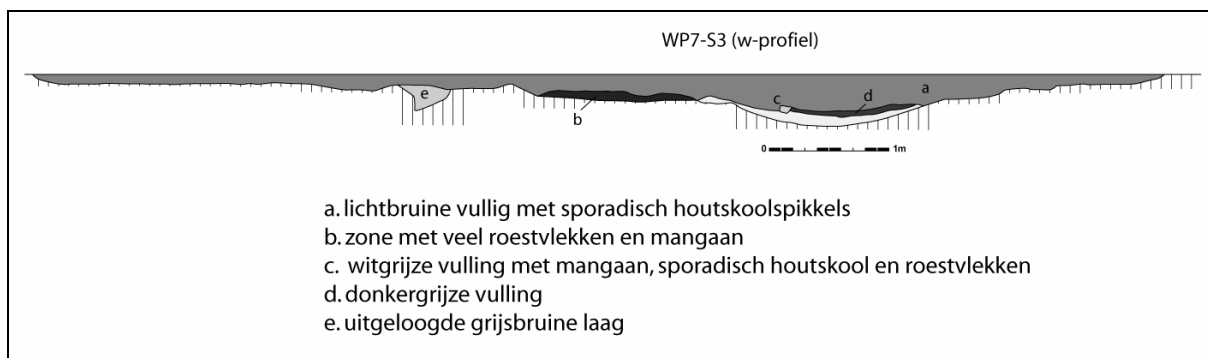
Kuil 47 heeft een rechthoekig grondplan en op vlak 1 meet hij 170 bij 125 cm (fig. 6.5.28). Deze kuil snijdt de zuidelijke rand van omheiningsgracht 30. De wanden zijn recht en de bodem, bewaard tot een diepte van 56 cm, is vlak. Deze structuur heeft een opvulling die ook waargenomen werd in kuilen in het zuidelijke erf. Onderaan en in het midden bestaat de opvulling van de kuil uit een dikke zwarte lens. Tussen deze zwarte lenzen werd een vulling met talrijke brokjes verbrande leem aangetroffen. Vermoedelijk was deze kuil een voorraadkuil die naderhand met haardresten werd opgevuld.

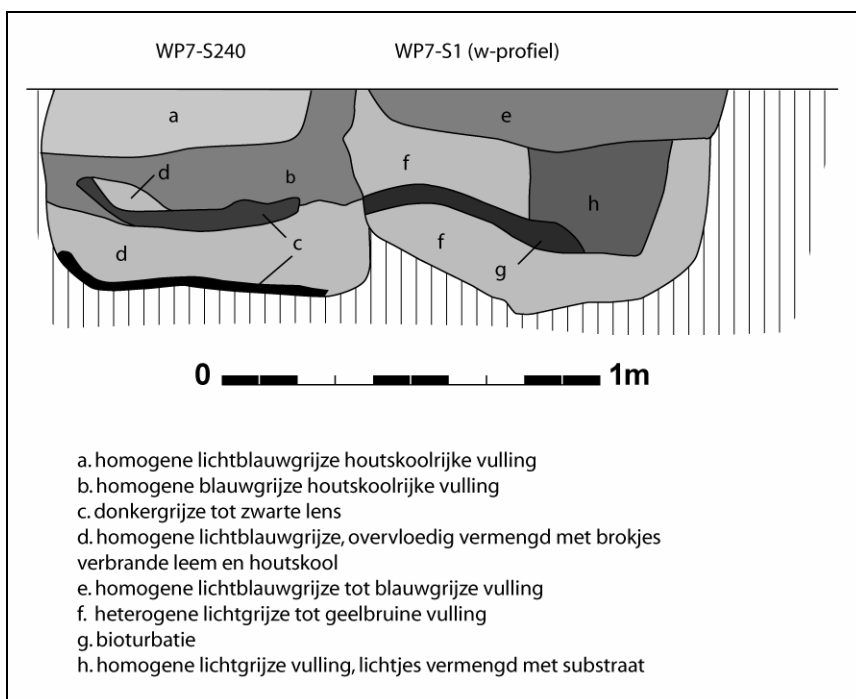
Fig. 6.5.26. *Houten objecten (schaal 1/3).*

Kuil 48 bevindt zich in het omheinde areaal. Hij is rechthoekig in grondplan en meet 210 bij 150 cm (fig. 6.5.29). De wanden zijn schuin, de bodem is relatief vlak. De bodem bevindt zich op een diepte van 42 cm onder vlak 1. De kuil is opgevuld met een bruingrijze, gevlekte zandleemvulling.

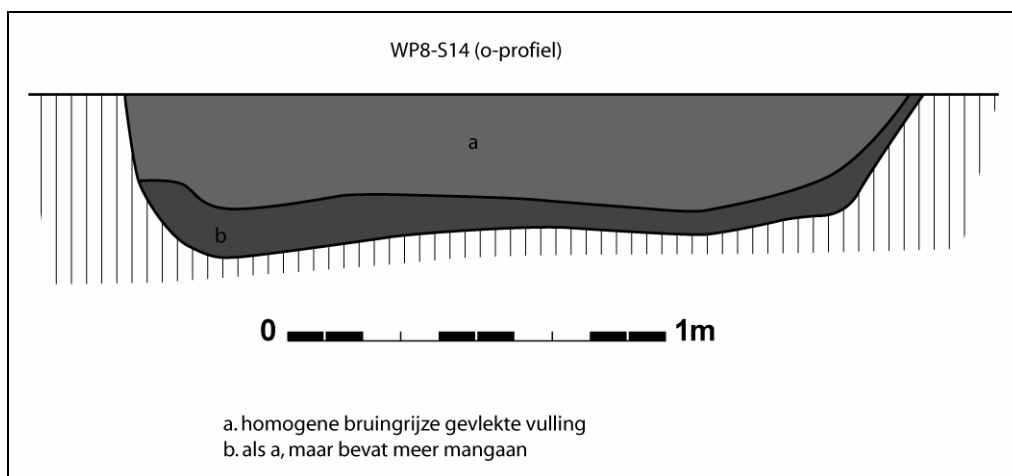
Kuil 49 bevindt zich buiten het areaal, ten oosten van de oostelijke omheiningsgracht (fig. 6.5.30). In grondplan vormt dit spoor een onregelmatige rechthoek met zijdes van 190 bij 90 cm. De korte zijde vertoont een trechtervormig profiel. De lange zijde heeft een onregelmatig profiel. Vermoedelijk betreft het een silo.

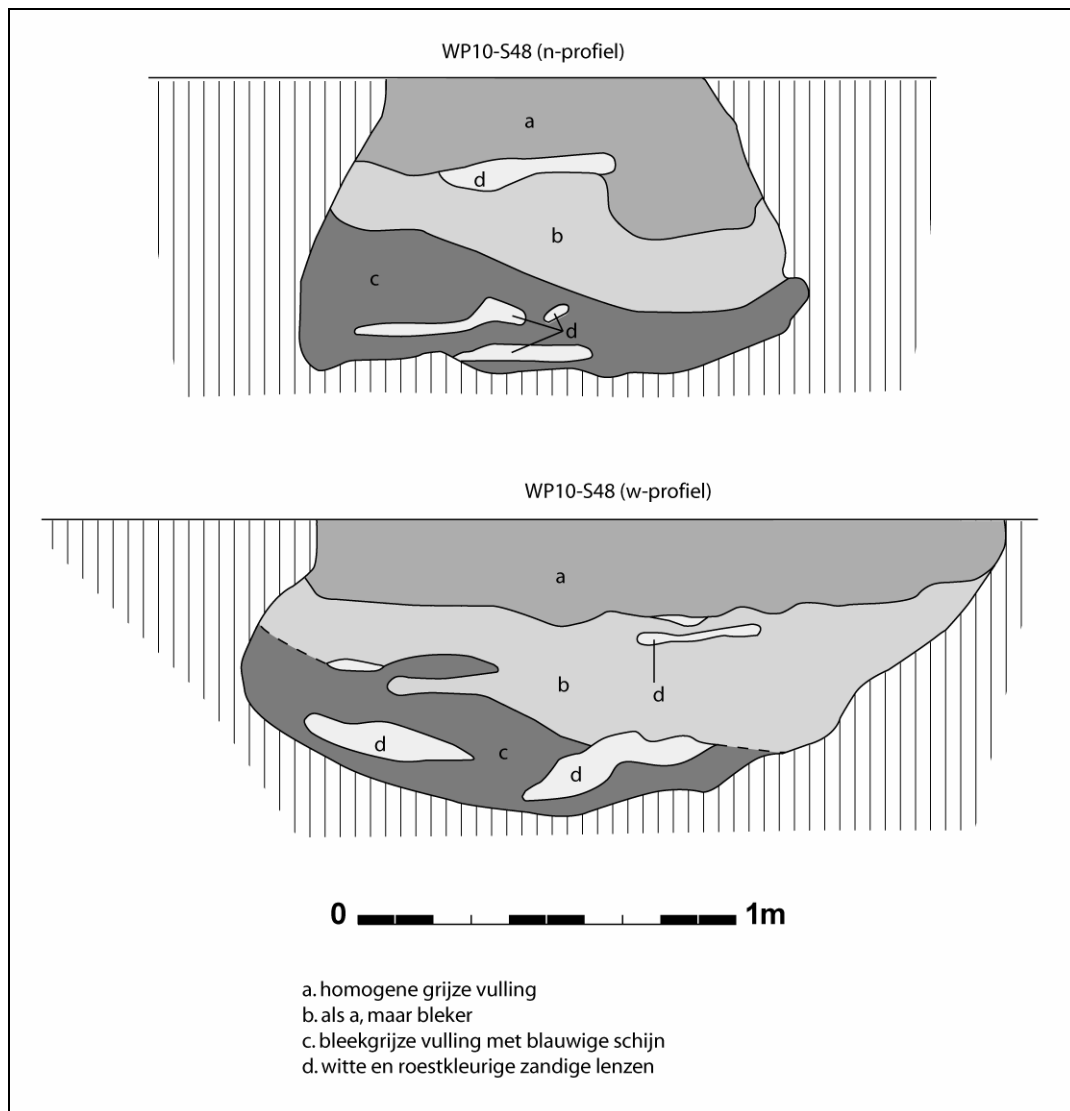
Fig. 6.5.27. *O-profiel van poel 45.*

Fig. 6.5.28. *Coupe van kuil 47 en gracht 30.*

Fig. 6.5.29. *Coupe van kuil 48.*

Fig. 6.5.30. *Coupe van kuil 49.*

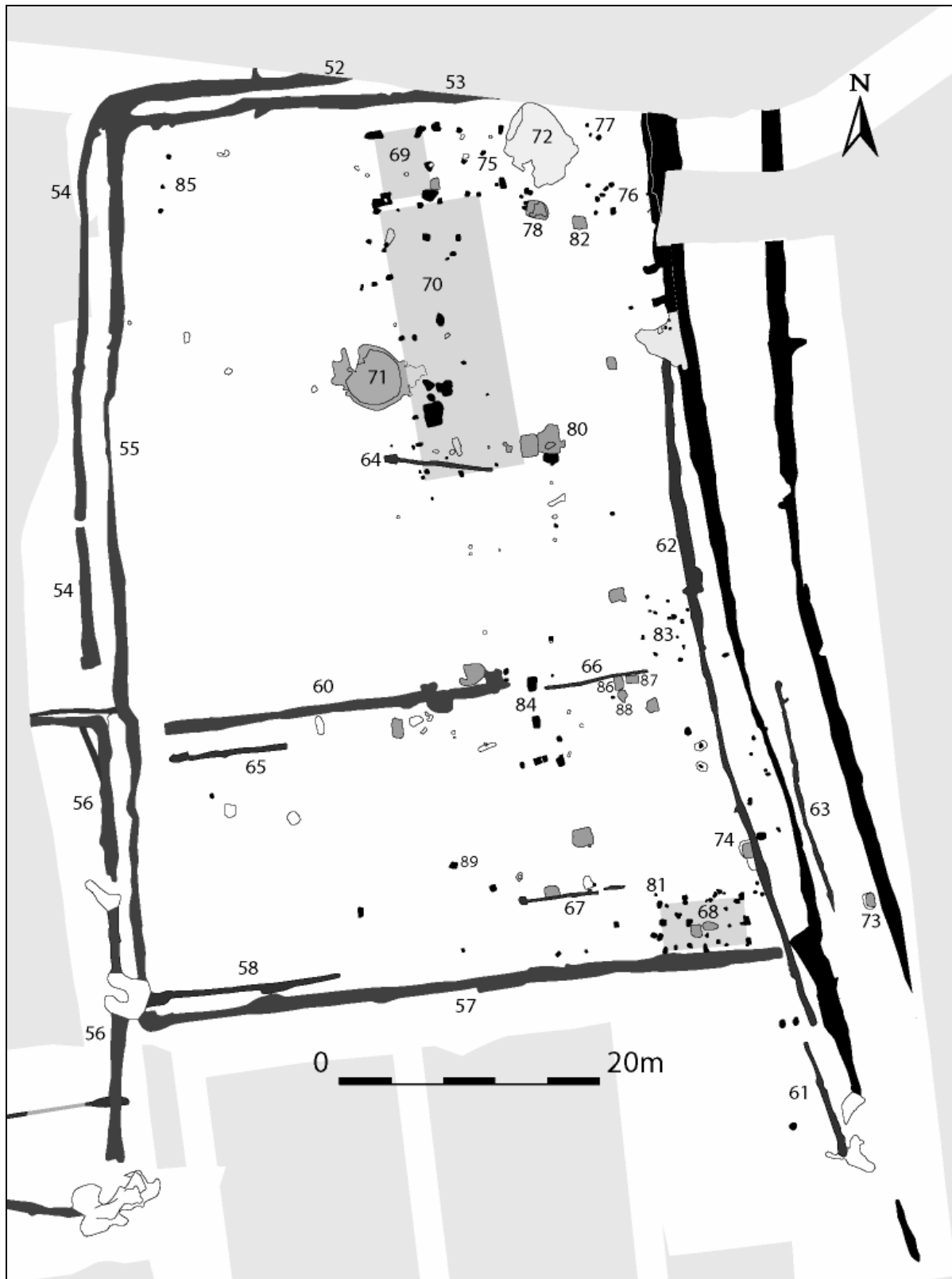
6.6 HET ZUIDELIJKE ERF

6.6.1 Inleiding

Het zuidelijke erf is een rechthoekig, door grachten omzoomde, enclos in het zuidelijk deel van de nederzetting. Het bevindt zich ten westen van de Romeinse weg. Binnenwerks meet het 68 op 40m. Een oost-west georiënteerde gracht splitst het in twee delen op. Het deel ten noorden van deze gracht neemt ongeveer twee derde van het erf voor zijn rekening. Het grootste deel van de bewoningsporen bevindt zich in de oostelijke helft van het erf. Daar werden, naast een waterput en een poel, paalsporen van gebouwen en talrijke kuilen aangetroffen. Dit erf was zowel bewoond in de eerste als in de tweede eeuw.

6.6.2 Structuren (fig. 6.6.1)

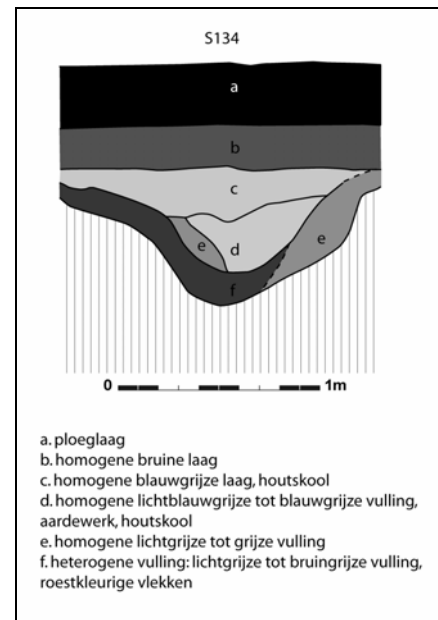
6.6.2.1 Omheiningsgrachten

Fig. 6.6.1. *Algemeen grondplan van het zuidelijke erf.*

Het zuidelijke erf werd langs de noordelijke, westelijke en zuidelijke zijdes afgezoomd door omheiningsgrachten (grachten 52 t.e.m. 57). De oostelijke zijde van het erf grensde aan de Romeinse weg. De noordelijke zijde bestond uit twee parallel met elkaar lopende

grachten (grachten 52 en 53), waarvan de breedte op vlak 1 varieert van 75 tot 100 cm. De zuidelijke zijde bestaat uit een 1 m brede, diepe gracht (gracht 57), die langs de zuidwestelijke hoek geflankeerd werd door een smallere gracht (gracht 58). De oostelijke zijde werd eveneens door een dubbele gracht afgesloten (grachten 54, 55 en 56). Gracht 54 is op 1 plaats onderbroken; de doorgang meet 50 cm. Het zuidwestelijke tracé van de westelijke gracht was tevens onderdeel van een ander complex, vermoedelijk van een akker (gracht 56).

Fig. 6.6.2. Foto van gracht 57 in de westwand van WP14 (links).

Fig. 6.6.3. Tekening van de coupe van gracht 57 in de westwand van WP14 (rechts).

Deze grachten omschreven een lichtjes trapeziumvormig grondplan. De lange zijdes maten ca. 68 m, de noordelijke korte zijde mat ca. 40 m, de zuidelijke korte zijde ca. 48 m. Dergelijke grondplannen met eenzelfde afmetingen zijn ook gekend voor Noord-Franse sites, meer bepaald rond Villeneuve d'Ascq (b.v. La Haute Borne).

Het zuidelijke erf werd door den oost-west geörienteerde gracht 60 in twee gesplitst. Deze gracht bevond zich parallel met de zuidelijke omheiningsgracht. De afstand tussen de twee bedroeg ca. 20 m. Gracht 60 besloeg niet de volledige breedte van het erf, maar enkel het centrale en westelijke deel.

In de oostelijke helft van de zuidelijke omheiningsgracht (gracht 57) werd een grote hoeveelheid nederzettingsafval aangetroffen, in aard en hoeveelheid vergelijkbaar met het afval gevonden in gracht 30 van het noordelijke erf. Grote vondstconcentraties van weinig gefragmenteerd materiaal zijn meestal aanduidingen van vlakbij gelegen woonhuizen.

6.6.2.2 Greppels

Zoals op het noordelijke erf zijn ook hier talrijke greppels opgegraven. Een groot deel ervan stond in relatie tot de weg en de omheiningsgrachten.

Een deel van de onderzochte weg was langs westzijde afgeboord door een greppel (greppels 61, 62 en 63). De greppel begint op zo'n 15,50 m ten zuiden van de zuidelijke

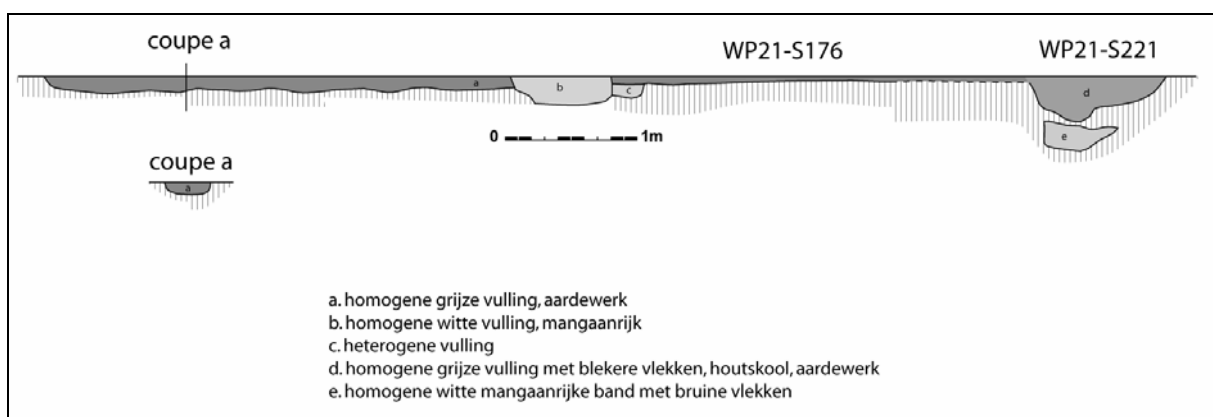
omheiningsgracht van het zuidelijke erf. Het zuidelijke einde is door een windval verstoord. Na ongeveer 8,50 m houdt deze greppel op. Op 1 m van dit uiteinde begint een greppel die ononderbroken doorloopt tot ongeveer 18,50 m ten zuiden van de noordelijke dubbele omheiningsgrachten van het zuidelijke erf. In die zone moet de toegang van de weg tot het erf gesitueerd worden. Doordat de oostelijke afwateringsgracht niet onderbroken was, lag er vermoedelijk een brugje dat toegang verschafte tot het erf. Deze greppels hadden een trogvormig profiel en zijn vaak maar bewaard gebleven tot een diepte van 15 cm. Doordat deze greppel een haast identiek verloop heeft als de westelijke afwateringsgracht van de weg, werd ze waarschijnlijk op hetzelfde moment aangelegd.

Wij vermoeden dat in deze greppel ooit een palissade in hout stond. Palissades werden ook aangetroffen op andere inheems-Romeinse sites in Zandig-Vlaanderen (Eke-molen, Asper-Jolleveld, Destelbergen-Eenbeekeinde en Evergem-Vierlinden). In Evergem en Asper bestond de palissade uit palen die individueel in de grond waren geplaatst. De palissade van de site Eke-Molen sluit meer aan bij die van Menen-Kortewaaagstraat. Daar werden twee grachten begrensd door een smalle greppel³⁶. We moeten echter voor ogen houden dat deze houten afrasteringen zeker geen defensieve functie hadden. Ze dienden vermoedelijk om vee en loslopende dieren binnen het erf te houden.

In het midden van de weg werd een greppel aangesneden met een minimale lengte van 18,10 m (greppel 63). Deze was 30 tot 50 cm breed, had een vlakke bodem en was slechts tot een diepte van 5 cm bewaard gebleven. Waarschijnlijk gaat het hier niet om een karrenspoor, maar wel om een standgreppel. Opvallend is ook dat deze greppel een knopvormig uiteinde heeft. Dit gegeven merkten we ook op in een aantal greppels binnenin de erven.

Binnenin het erf werden een viertal greppels aangesneden (greppels 64 t.e.m. 67). Greppel 67 lag parallel met gracht 57 en in het verlengde van de noordwand van gebouw 1. Hij was 8,6 m lang en had een verbreed uiteinde. Greppel 65 liep parallel met gracht 59, was 9,15 m lang en eveneens voorzien van een verbreed uiteinde. Greppel 66, met een lengte van 8,6 m, lag in het verlengde van gracht 59. Greppel 64 had een oriëntatie die afweek van alle andere sporen (fig. 6.6.4). Ze sneed of werd gesneden door de zuidelijke korte wand van gebouw 70. Ze had een verbreed uiteinde en mat 8,5 m.

Deze greppels waren 35 à 50 cm breed, ondiep en hadden rechte wanden en concave tot vlakke bodems. Het is nog onzeker of het gewone afwateringsgreppeltjes waren dan wel greppeltjes waarin afrasteringen stonden. Opvallend is wel dat al deze greppels dezelfde lengte hadden (8,5 m, 2x 8,6 m en 9,15 m) en drie van de vier een verbreed uiteinde.

Fig. 6.6.4. *Greppel 64.*

³⁶ Vermeulen 1992, 196 met bijhorende verwijzingen.

6.6.2.3 Gebouwen en bijhorende bewoningssporen

In het zuidelijke erf werden op drie plaatsen paalsporen van gebouwen opgegraven. Gebouw 68 is het duidelijkste van de drie. Het betreft een gebouw met bescheiden afmetingen. Gebouw 69 is vermoedelijk een zwaar gefundeerde vijfpostenspieker. Van gebouw 70 werden enkel de paalkuilen van de westelijke helft van het gebouw aangetroffen.

a. Gebouw 68 en palenrij 81 (fig. 6.6.5 en 6)

Gebouw 1 bevindt zich in de zuidoostelijke hoek van het erf. Het ligt vlak naast en parallel met de zuidelijke omheininggracht. De afstand tussen de zuidelijke wand van het gebouw en de rand van de gracht bedroeg op vlak 1 slechts 30 cm. Het betreft een éénschepig gebouwtje van 4 op 7 m met minstens 8, relatief diep ingegraven wandstijlen³⁷. De lange wanden bestaan uit 4 paarsgewijze opgestelde wandstijlen, de korte wanden uit drie wandstijlen. Sporen van een gelijkaardig gebouw, maar dan iets groter, werden ook gevonden in Sint-Denijs-Westrem³⁸. Daar betrof het een gebouw uit de tweede eeuw. In het centrale deel van het vertrek werden twee kuilen aangetroffen (WP14-S129 en S123), maar het is niet zeker dat deze effectief bij het gebouw horen. Het is tevens niet duidelijk of deze constructie een woongebouw, dan wel een bijgebouwtje was.

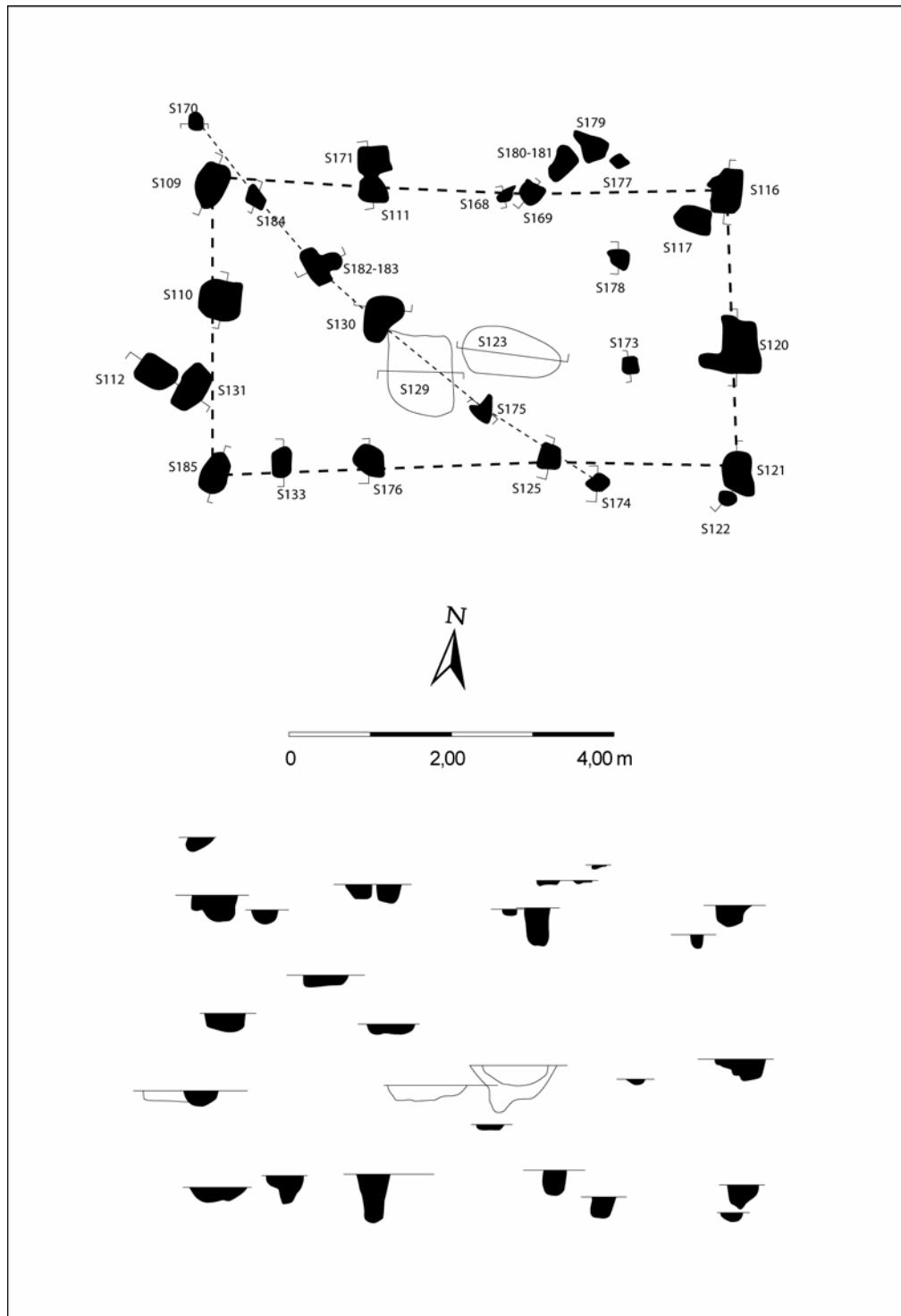

Fig. 6.6.5. Foto van gebouw 1 (midden) en gracht 57 (links).

Een groot aantal paalkuilen maken geen deel van de rechthoekige configuratie. Zo zijn er bvb. de paalkuilen S112 en 131 en het cluster S177, 179-181 die zich buiten de wanden van het gebouwtje bevinden. Een aantal palen bevinden zich op een duidelijke rij: S170, 184, 182-183, 130 en 174 (palenrij 81). Deze sporen bevinden zich niet enkel op één rij maar ze zijn bovendien ook morfologisch gelijkaardig.

³⁷ WP14-S109, 111, 169, 116, 120, 121, 125, 176, 133, 185 en 110.

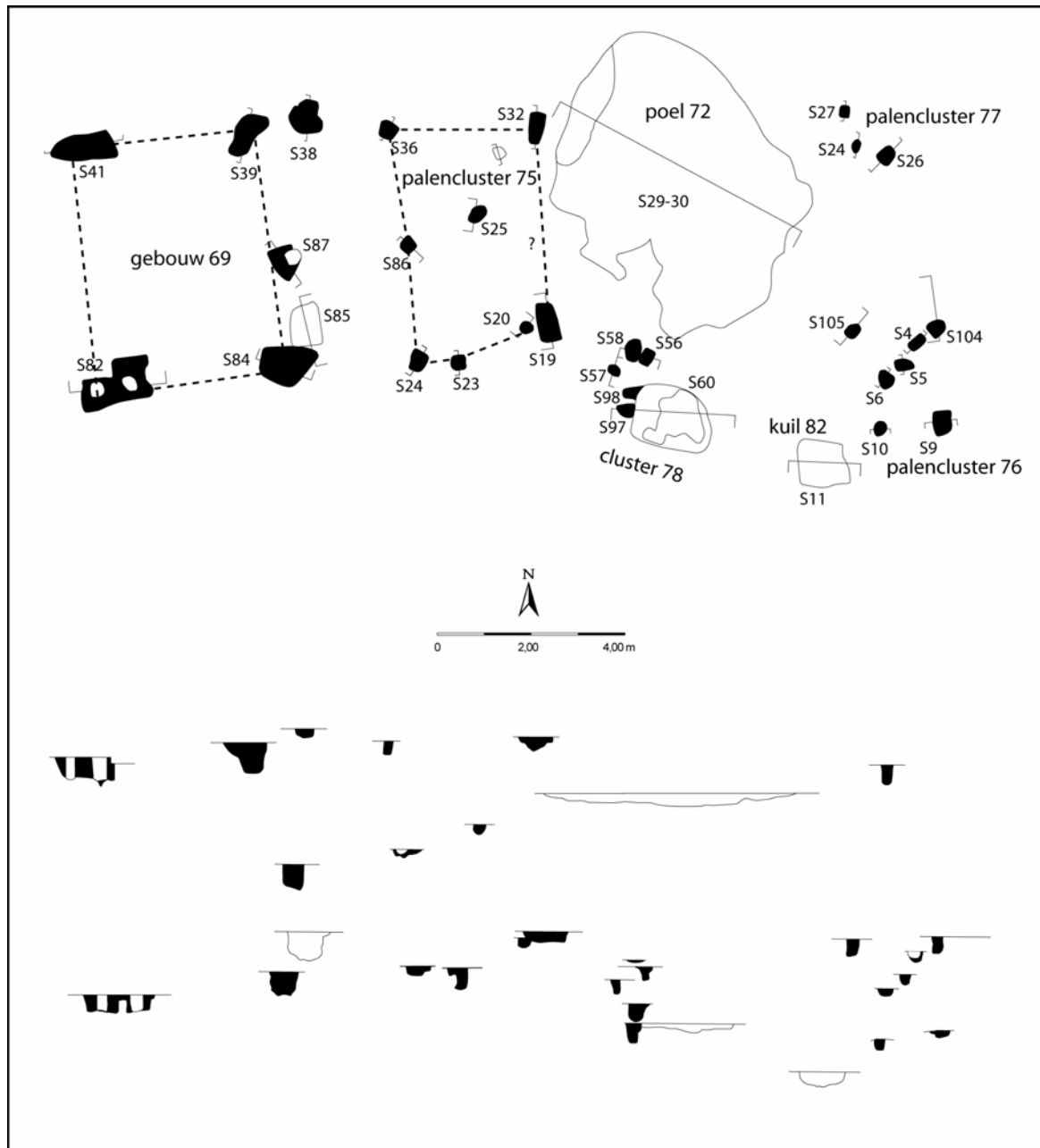
³⁸ Vermeulen 1992, 199 en fig. 127.

Fig. 6.6.6. *Grondplannen en coupes van de paalsporen van gebouw 68 en palenrij 81.*

b. Gebouw 69, palenclusters 75 t.e.m. 78, poel 72 en kuil 82 (fig. 6.6.7)

In de noordwestelijke hoek van het zuidelijke erf werd een belangrijke concentratie van sporen aangesneden. De sporen zijn restanten van een of twee gebouwen, een poel, kuilen etc. Al deze sporen hebben gemeenschappelijk dat ze in hun opvulling aardewerk uit het midden/derde kwart van de eerste eeuw bevatten.

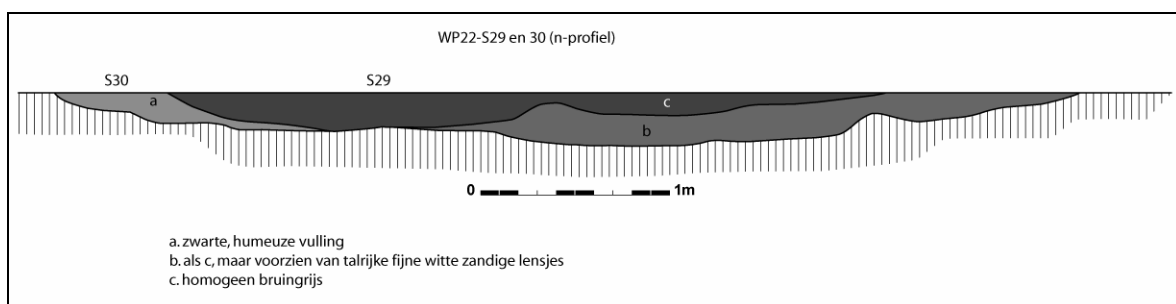
Fig. 6.6.7. *Grondplannen en coupes van de paalsporen van gebouw 69, palenclusters 75, 76 en 77, cluster 78, kuil 82 en poel 72.*

Vijf zeer zware paalkuilen omschrijven een rechthoekige configuratie van ca. 5 op 4 m (gebouw 69). De twee westelijke paalkuilen (WP22-S41 en WP27-S82) hebben in grondplan een lengte van 120 cm en een breedte van ca. 65 cm en bevonden zich tot 60 cm onder vlak 1. Opvallend is dat deze paalkuilen ooit twee palen hebben bevat. De drie oostelijke paalkuilen waren even diep gefundeerd maar bevatten slechts één paal. Deze constructie, die eenzelfde oriëntatie had als de vlakbij gelegen omheiningsgrachten, was misschien wel een spieker.

Onmiddellijk ten oosten van gebouw 69 werden negen paalsporen en een kuil aangetroffen (palencluster 75). Als we kuil S85 en paalspoor S38 buiten beschouwing laten, dan vormen de overige paalsporen een rechthoekige configuratie van ca. 3,25 op 5 m. S36, 86 en 24 vormen een duidelijke palenrij en zijn in grondplan gelijkaardig. Ook S32

en S19, de paalsporen aan de oostzijde zijn morfologisch verwant. Het is mogelijk dat ook hier een gebouwtje heeft gestaan. Er moet evenwel rekening gehouden worden met het feit dat S24 en/of S23 uitmaakten van een andere constructie (gebouw 70). Een mogelijke rechthoekige configuratie van ca. 1,75 op 2,75 m wordt ook gevormd door paalsporen S86, 25, 23 en 20.

Ten oosten van palencluster 69 werd een poel of een opgevulde microdepressie aangetroffen (poel 72) (fig. 6.6.8). Deze structuur was onregelmatig van vorm en had op vlak 1 een maximale diameter van 5,4 m. Het diepste punt bevond zich op een diepte van 27,5 cm onder het opgravingsvlak. Op de bodem van deze structuur bevonden zich talrijke witte, zandige lensjes (laag b). De laag aan de westzijde van de poel (laag a) was veel humeuzer dan de rest van de opvulling van de poel en bevatte vrij veel houtskoolbrokjes en scherven aardewerk die kunnen worden geplaatst in de eerste bewoningsfase: midden/derde kwart eerste eeuw.

Fig. 6.6.8. *Coupe door poel 72.*

Rondom poel 72 bevinden zich nog een aantal kuilen en kleine clusters van paalgaten. Cluster 78 heeft een merkwaardige structuur (fig. 6.6.9). Ze bestaat uit een kuil, met een lengte van 2 m en een onregelmatig verlopende bodem waarvan het diepste punt zich 20 cm onder het opgravingsvlak bevindt. De onderste laag bestaat uit een bleekgrijze vulling, de bovenste laag uit een blauwige donkergrijze, houtskoolrijke laag. Langs de westelijke en noordwestelijke kant van deze kuil zijn er 5 paalgaten die allemaal even diep zijn gefundeerd (30 en 40 cm) en gekenmerkt worden door eenzelfde blauwig donkergrijze vulling met houtskoolbrokken. Het is gissen naar de functie van deze structuren, maar misschien kan er gedacht worden in de artisanale sfeer.

Kuil 82 heeft in grondplan een bijna vierkant plan met zijdes van ca. 2 m en is tot een diepte van 32 cm onder het opgravingsvlak bewaard gebleven. In de opvulling werd heel wat nederzettings- en artisanale afval aangetroffen, zoals een vuurbokfragment, fragmenten van gewoon en technisch aardewerk, brokjes verbrande leem en brokjes houtskool. Ook in de omringende paalgaten van cluster 76 werd dit materiaal aangetroffen.

Fig. 6.6.9. *Cluster 78.*

c. Gebouw 70 en cluster 79 (fig. 6.6.10)

In het centrale deel van het zuidelijke erf werden een groot aantal paalsporen aangetroffen. Het is mogelijk dat deze deel uitmaakten van een groot gebouw dat N-Z was georiënteerd.

Twee rijen van paalsporen zijn duidelijk te onderscheiden. Een eerste rij komt overeen met de noordelijke korte wand (WP21-S80, 81, 83 en 27). Op dezelfde lijn ligt ook S23 en S24. Het is echter niet uit te sluiten dat deze twee paalsporen toe te schrijven zijn aan een andere constructie (palencluster 75) (*supra*). Als we aannemen dat S23 de noord-oostelijke hoekpaal van het gebouw is, dan was het gebouw 8 m breed.

Ook de westelijke wand van dit gebouw is vrij goed gedocumenteerd. Paalsporen S64, 75, 210, 202, 188 en misschien ook 174 en 181 maken deel uit van deze wand. Deze paalsporen waren ondiep bewaard. Als de door ons voorgestelde interpretatie correct is, dan was het gebouw minstens 18,75 m lang, misschien zelfs 21 m.

Parallel en ten oosten van de westelijke palenrij loopt een rij zware paalkuilen. Het gaat om S177, 195A, 207 en 62. Doordat ze zwaarder gefundeerd zijn en in het verlengde liggen van S83 (paalspoor van de noordelijke palenrij) zou het kunnen gaan om restanten van nokpalen. Een dergelijke interpretatie roept wel enkele vragen op: voor-eerst liggen deze paalsporen niet in het verlengde van paalsporen van de westelijke palenrij en, ten tweede, ontbreekt er een palenrij te oosten ervan. De reden voor het ontbreken van paalsporen langs de oostelijke zijde heeft vermoedelijk te maken met de toenmalige topografie van het landschap. Doordat in die zone het loopvlak een beetje hoger lag, bevond de bodem van de paalkuilen zich op een hoger niveau dan de bodem van de paalkuilen langs de westelijke helft.

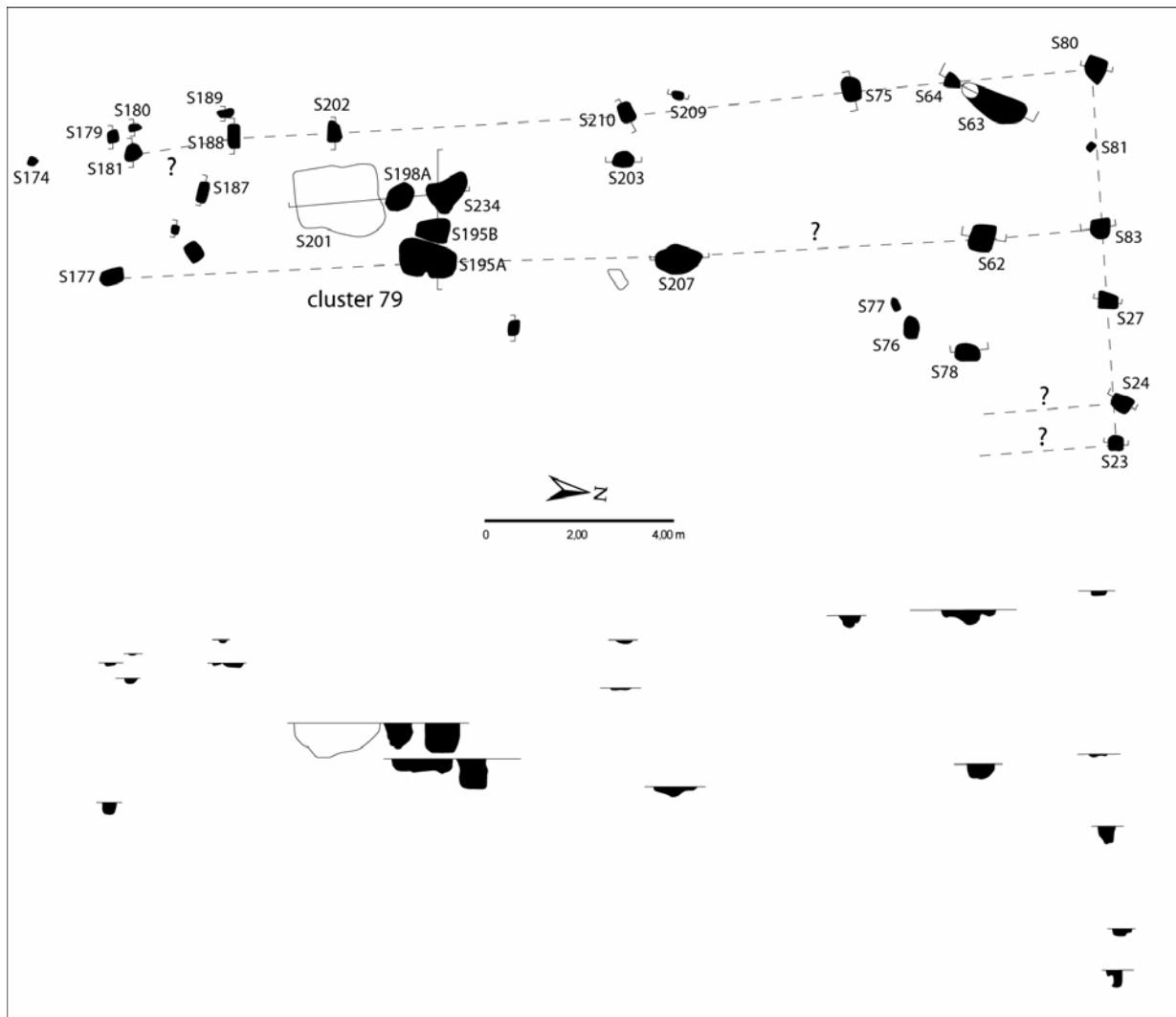
Naast S195A werden nog een drietal paalkuilen en een grote kuil opgegraven (cluster 79) (fig. 6.6.11). Wat hun relatie is met het mogelijke gebouw is onduidelijk. De vraag kan zelfs gesteld worden of er een relatie is. Paalkuil S195 heeft een revolvertasvormige doorsnede en bestaat uit een zeer houtskoolrijke vulling waarin ondermeer een fragment van een vuurbok met de voorstelling van een gestileerde ramskop³⁹ werd aangetroffen. In deze opvulling werden ook kleinere en grotere brokken verbrande leem aangetroffen. Paalkuilen S195A en B bestaan uit een bleekgrijze tot grijze opvulling doorspekt met

enkele fijne houtskoolrijke lagen, brokjes verbrande leem en fragmenten aardewerk. In S195A werden enkele grote fragmenten van een terra rubra-beker aangetroffen. Uit de opvulling en de opbouw van deze paalkuilen kan afgeleid worden dat de palen op een gegeven moment uit de kuilen werden getrokken. Kuil S201 bestaat uit een grijze vulling met een houtskoolrijke laag.

Fig. 6.6.11. Sporen van cluster 79.

³⁹ Dit object wordt uitvoerig besproken in hoofdstukken 6.6.4 en 6.8.2.

Fig. 6.6.10. *Grondplannen en coupes van de paalsporen van gebouw 70 en cluster 79.*

6.6.2.4 Clusters van paalsporen en kuilen

a. Cluster 80 (fig. 6.6.12)

Niet ver van de zuidoostelijke hoek van gebouw 70 werd een cluster met een paalkuil (S233) en enkel kuilen opgegraven. Kuil S234 is een ondiepe kuil met onregelmatige bodem en voorzien van enkele lagen met haardresten (S230 en S161). De meest interessante structuur van deze cluster is kuil S158 (fig. 6.6.13 en 14). Deze kuil heeft een mooi rechthoekig grondplan van 172 cm op 135 cm. Verder wordt ze gekenmerkt door rechte wanden en een vlakke bodem (diepte: 38 cm onder het opgravingsvlak). De vulling is homogeen en bevat een weinig nederzettingsafval. Kuilen met eenzelfde morfologie en gelijkaardige afmetingen werden ook nog op andere plaatsen in het noordelijke en zuidelijke erf aangetroffen (o.a. de kuilen 48, 86 en 87). Dergelijke kuilen zijn ook talrijk aanwezig op andere inheems-Romeinse nederzettingen in de Vallei van de Schelde en de Leie⁴⁰. Op deze sites werden ze geïnterpreteerd als voorraadkuilen voor voedsel en voeder⁴¹. Een dergelijke interpretatie is ook voor onze kuilen mogelijk.

⁴⁰ Vermeulen 1992, 210.

⁴¹ Vermeulen 1992, 210.

b. Palencluster 83 (fig. 6.6.15)

In WP14 werd, naast de greppel die parallel loopt met de westelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg, een cluster met een 14-tal paalsporen aangetroffen. De buitenste paalsporen omschrijven een onregelmatige rechthoek van ca. 3,25 op 4 m. De paalgaten zijn morfologisch eenvormig en hebben eenzelfde opvulling. Het is mogelijk dat deze sporen, of tenminste een deel ervan, deel uitmaakten van een eenvoudige constructie.

c. Cluster 84 (fig. 6.6.16)

Tussen gracht 59 en greppel 66 liggen drie kuilen op een rij (WP21-S89, 84 en 78) die N-Z is georiënteerd. De meest noordelijke kuil (S89) meet 105 op 75 cm, heeft een vlakke bodem die schuin helt naar de wanden toe, is bewaard tot een diepte van 20 cm onder het opgravingsvlak en heeft een vulling rijk aan houtskool en brokjes verbrande leem. De middelste kuil (S84) meet 95 op 55 cm, heeft een revolvertasvormig profiel (tot een diepte van 32 cm onder het opgravingsvlak). De derde kuil (S78 en 78A) is deels verstoord. Deze rij heeft, gemeten van de kern van het noordelijke tot de kern van het zuidelijke spoor, een lengte van ca. 5,75 m. De afstand tussen het noordelijke en het middelste spoor is dezelfde als tussen het middelste en het zuidelijke spoor. Deze drie sporen zijn vermoedelijk paalkuilen. Parallel en aan weerszijden van deze paalkuilen liggen enkele paalgaten/paalkuilen (S72, 92, 77, 107, 95, 83 en 79). De afstand tussen deze twee rijen bedraagt ca. 3,5 m. Het lijkt er op dat al deze sporen de restanten zijn van een kleine, tweeschepige constructie.

d. Palenrij 85

In de noordwestelijke hoek van het erf werd een rij met drie paalgaten aangetroffen. De rij heeft een lengte van 4,25 m. In grondplan hebben deze paalsporen zijdes van ca. 30 cm. De paalgaten zijn respectievelijk 30, 24 en 22 cm diep. Ze hebben een bleekgrijze opvulling. Het is mogelijk dat deze drie sporen de basis van een afdak vormden.

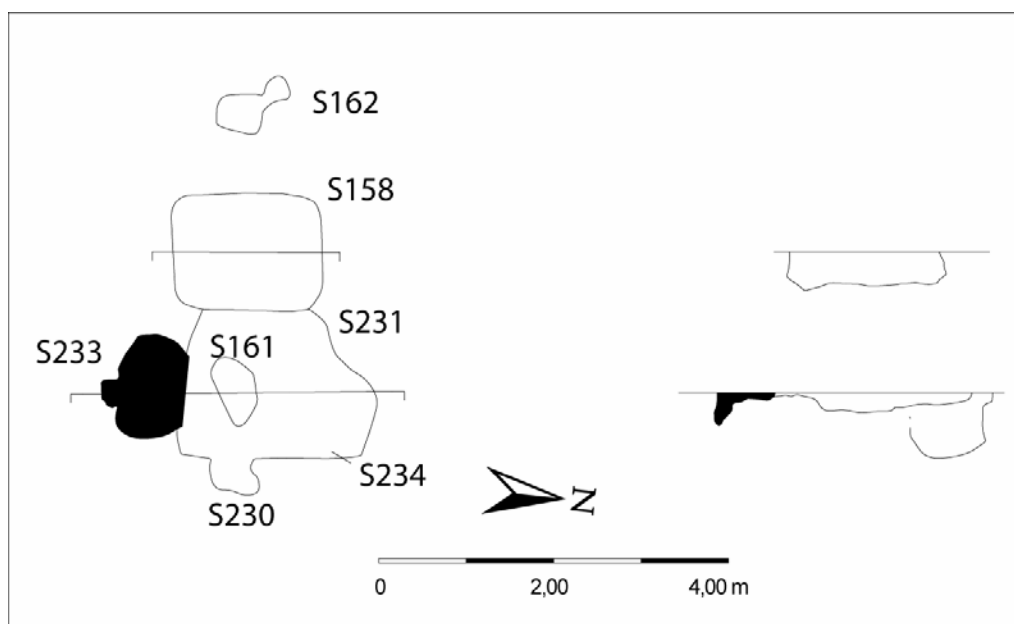
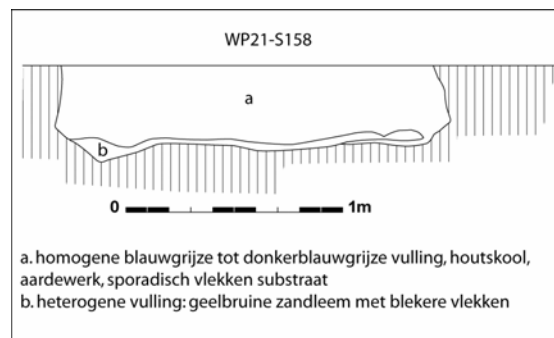

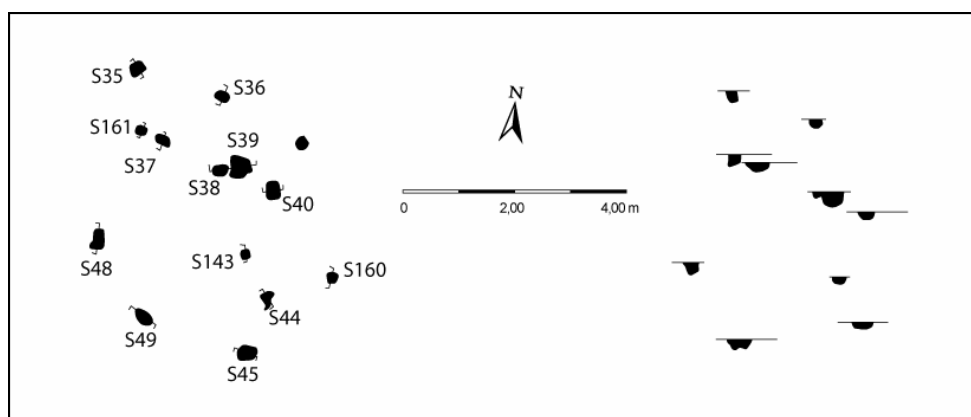
Fig. 6.6.12. Cluster 80.

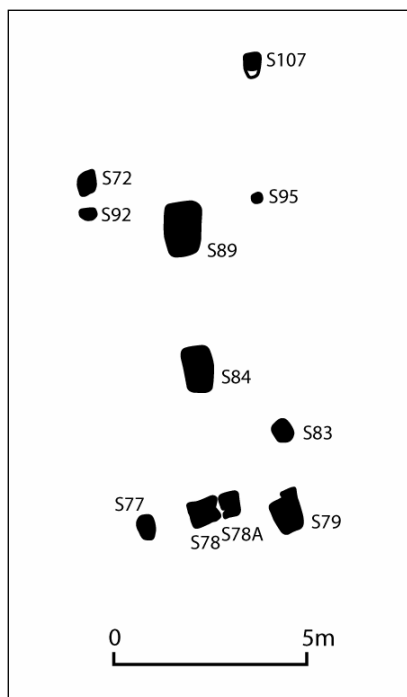

Fig. 6.6.13. Foto van kuil WP21-S158 (links).

Fig. 6.6.14. Tekening van het profiel van kuil WP21-S158 (rechts).

Fig. 6.6.15. Grondpannen en coupes van de sporen van palencluster 83.

Fig. 6.6.16. Grondplannen van de sporen van cluster 84.

6.6.2.5 Waterput 71

a. Het onderzoek

In het zuidelijke erf werd slechts één waterput aangetroffen. Ze ligt langs de westelijke palenrij van gebouw 70. Opvallend is dat deze waterput een centrale plaats inneemt in de noordelijke helft van het erf. Op niveau 1 (ca. 68 cm onder het maaiveld) tekende de waterput zich af als een onregelmatige vlek met talrijke uitstulpingen. Op dit niveau bedroeg de maximale breedte ca. 7,50 m. Pas op het niveau van het tweede vlak werd duidelijk dat we met een waterput te maken hadden. Het spoor tekende zich af als een cirkel met een oostelijke en westelijke uitstulping. Tijdens het verdiepen en het couperen bleek dat de westelijke uitstulping een windval betreft, de oostelijke uitstulping is een uitloper van de aanlegtrechter. Uit het onderzoek is gebleken dat het uiteinde van deze uitstulping door een paalgat (WP21-S197) van gebouw 70 wordt gesneden⁴². Daaruit kan afgeleid worden dat de waterput vóór de constructie van gebouw 70 werd aangelegd. De waterput had op niveau 2 een diameter van ca. 5,50 m.

b. De aanlegtrechter (fig. 6.6.17)

De aanlegtrechter had bovenaan een aanzienlijke breedte. Op haar korte kant bedroeg ze 5,50 m (N-Z as), op haar lange kant 6 m (O-W as). Ter hoogte van de bovenkant van de eerste rij planken had de aanlegtrechter nog een diameter van ca. 2,40 m. Van daaruit verliep de aanlegtrechter steil tot schuin naar beneden. Ter hoogte van de onderkant van de onderste rij planken is de aanlegtrechter maar enkele centimeters breder dan de bekisting. Dit geeft aan dat alleszins de onderkant van de houten bekisting in de aanlegtrechter werd neergelaten. De bodem van de waterput bevindt zich op een diepte van 4,85 m onder het maaiveld. De vulling van de aanlegtrechter bestaat van boven naar onder uit een pakket sterk gevlekte bruine zandleem (laag e), een pakket grijs tot grijs-groene zandleem (lagen o, t en u) en, tenslotte, uit een blauwig bleekgrijs homogeen pakket zandleem (laag m).

c. Constructie van de bekisting (fig. 6.6.19)

Het eerste hout werd bereikt op een diepte van 3,17 m onder het maaiveld (fig. 6.6.18). Qua type valt waterput 1 onder het in onze streken meest courante type waterput⁴³: een vierkante houten schachtput, opgebouwd m.b.v. vier hoekpijlers, planken en dwarsstutten.

De bekisting heeft zijdes van ca. 110 cm en ligt met haar NNW-ZZO oriëntatie perfect parallel met gebouw 70. De totale hoogte van het bewaarde hout bedraagt ongeveer 170 cm. Het bovenste deel van de waterput werd nog in de Romeinse tijd ontmanteld. Voor de constructie van de bekisting werd enkel eik gebruikt. Het betreft hoogwaardige eik, afkomstig van vermoedelijk een grote, oude eik. Van onder naar boven bestaat de bewaarde bekisting uit 2 rijen planken, een rij met dwarsbalken en tenslotte vier rijen planken.

De lengte van de planken varieert van 100 tot 110 cm, de breedte van 20 tot 30 cm, de dikte van 4 tot 5 cm. De onderkant van de onderste rij planken (N7, O7, Z7, W7) is afgerond. Bovendien zijn deze planken waar ze in contact komen met de hoekpijlers enkele millimeters ingekeept. De planken, alsook de andere constructie-elementen, hebben mooi afgezaagde uiteindes.

⁴² Dit paalspoor staat niet op fig. 6.6.1 en 6.6.10.

⁴³ Wat Vlaanderen betreft, was in de Gallo-Romeinse periode de vierkante schachtput het best vertegenwoordigd. Van de 159 door J. Anseeuw behandelde waterputten konden er 66 tot dit type gerekend worden (Anseeuw 1987, 225).

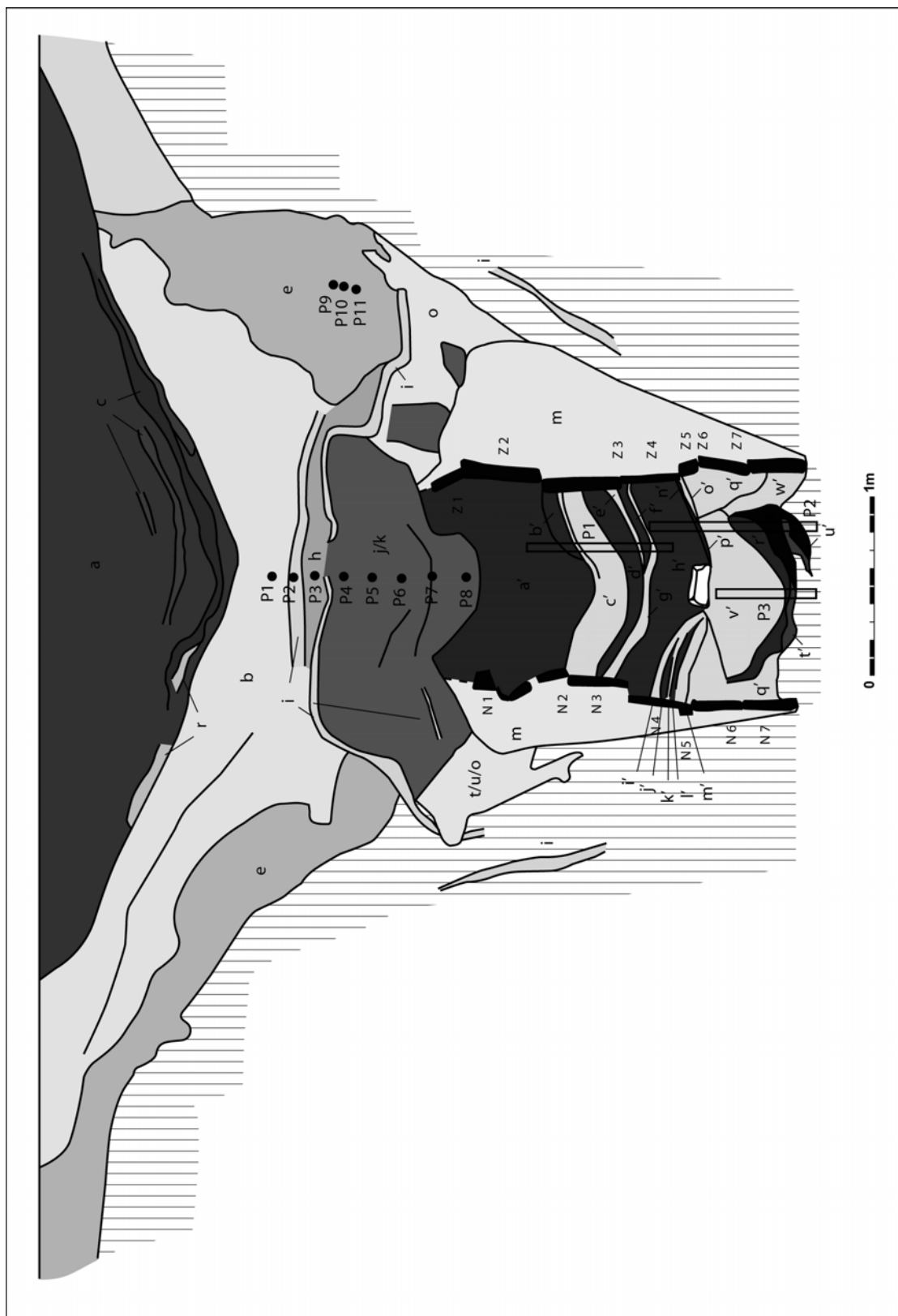
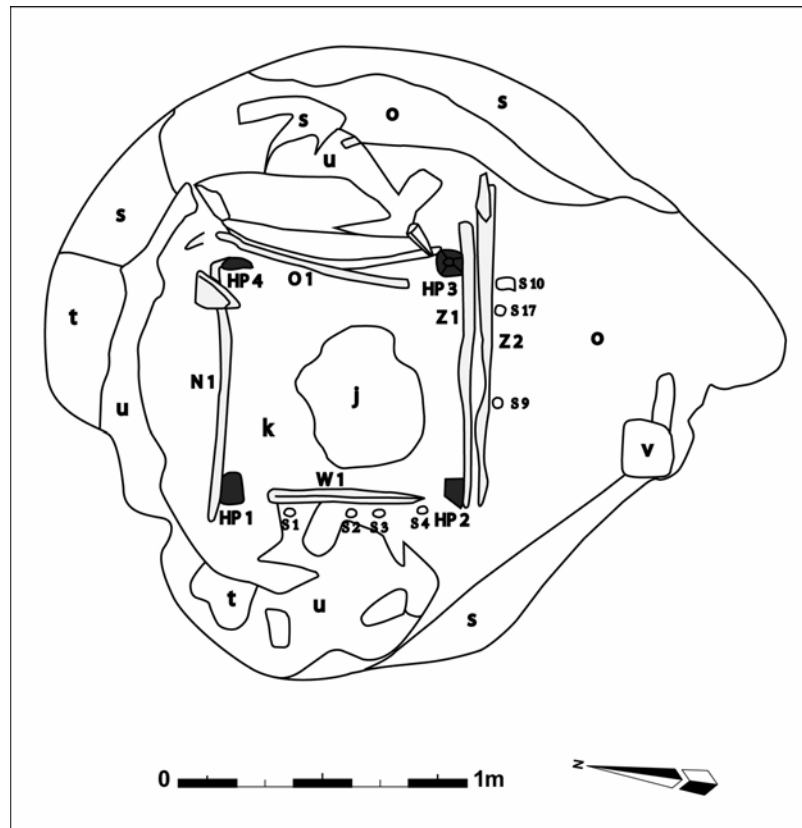

Fig. 6.6.17. O-profiel van waterput 71.

Fig. 6.6.18. Grondplan t.h.v. bovenste rij planken van waterput 71.

De dwarsbalken hebben ingekeepte uiteindes die de hoekpijlers aan twee zijdes omklemmen en uitgeholde, concave uitsparingen die het water putten vergemakkelijkten. De dwarsstutten zijn 100 cm lang, gemiddeld 5 cm dik, 3 à 4,5 cm breed ter hoogte van de inkepingen aan de uiteindes, 9,5 à 12 cm ter hoogte van de niet ingekeepte delen en 6,5 à 8,5 cm ter hoogte van de concave uitsparing in het midden. Opvallend is dat de rij met dwarsstutten zich niet onderaan, maar op de voorvoorlaatste rij bevindt. Bij andere waterputten van hetzelfde type worden dwarsstutten gewoonlijk onderaan de bekisting aangetroffen.

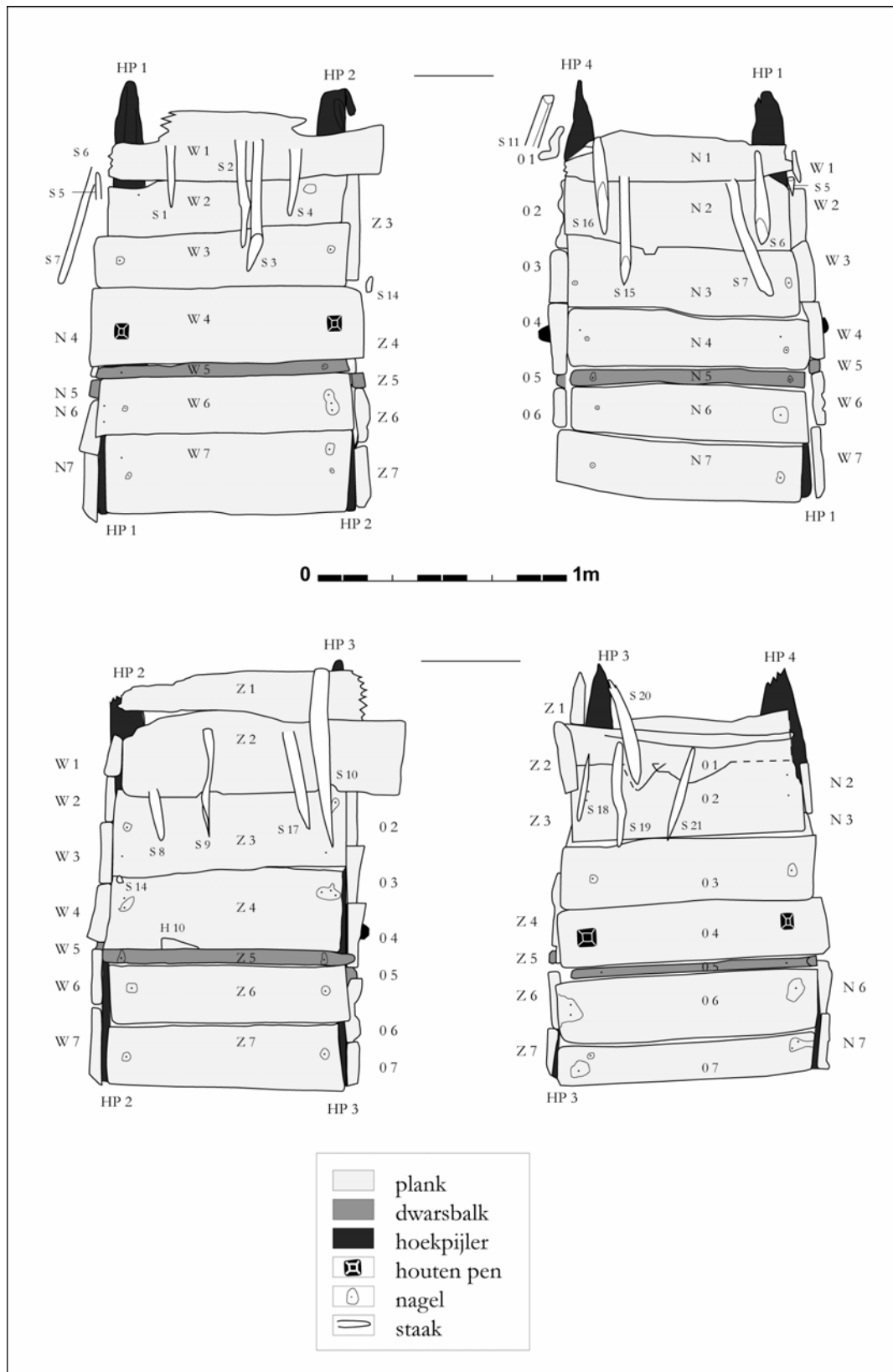
De hoekpijlers zijn onderaan plat, vierkantig in doorsnede en hebben een gemiddelde zijde van 15 cm (voor de zijdes werden waarden genoteerd gaande van 13 tot 17,5 cm).

De planken en dwarsstutten werden m.b.v. ijzeren nagels en houten pennen aan de hoekpijlers bevestigd. De uiteindes van de dwarsstutten zijn telkens met 1 ijzeren nagel aan de hoekpijler bevestigd. Wat de planken betreft zijn, met uitzondering van W4 en O4, de korte zijdes met 1, 2 of 3 nagels aan de hoekpijlers bevestigd. In de meeste gevallen is enkel nog de holte te zien waar ooit de nagels zaten⁴⁴. Deze nagels zijn vierkant in doorsnede en slechts 5 mm dik. Rond een groot aantal nagels en nagelgaten werden de inslagen van de hamer duidelijk opgemerkt. Door de slechte staat van het hout van de bovenste rij planken valt niet meer te achterhalen of ook deze m.b.v. nagels tegen de hoekpijlers waren bevestigd. Opvallend is dat in plank Z2 geen nagelgaten werden aangetroffen.

De aan de oost- en westzijde gelegen plank van de op twee na onderste rij planken werden niet met ijzeren nagels maar met massieve houten pennen aan de hoekpijler bevestigd (O4 en W4). Deze pennen bestaan uit een balkvormige pen met een verdikte,

⁴⁴ Aan de zuidelijke korte zijde van plank O7 is nog de restant van een ijzeren nagel bewaard gebleven. Dit geldt ook voor de zuidelijk korte zijde van plank O6, met twee nagels. Ook de twee nagels van Z7 zijn bewaard gebleven.

aan de bovenkant afgeplatte kop. Het uiteinde is gemiddeld 3,5 cm hoog. De zijdes in het breedte deel van de kop meten 4,5 à 6 cm op 6 cm; op het smalste deel 3 à 3,5 op 4 à 4,5 cm.

Fig. 6.6.19. De vier zijdes van de bekisting van waterput 71.

Fig. 6.6.20. *Binnenzijde van de bekisting van waterput 71 (links).*

Fig. 6.6.21. *Inkepingen op de zuidwestelijke hoekpijler van waterput 71 (rechts).*

Aan de achterzijde van de uiteindes van de derde tot en met de zevende rij planken (dwarsstutten inclusief) werden grote vlekken met een fijnkorrelige zwarte substantie waargenomen. Ook in en rond de pengaten werd dit goedje aangebracht. We vermoeden dat het een soort hars of teer betreft die op de hoekpijlers werd aangebracht met als doel het geheel een nog grotere cohesie te verschaffen.

Ter volledigheid vermelden we nog dat op twee plaatsen een spie werd gebruikt. Eén werd aangebracht tussen planken Z4 en Z5 (H8), een tweede exemplaar tussen planken W1 en W2 (H10).

Ter hoogte van de bovenste drie rijen planken werden langsheen de vier zijdes van de bekisting lange, smalle aangepunte staken aangetroffen. De staken waren bovenaan afgebroken en liepen door deels tot de tweede, deel tot de derde rij planken. Deze staken zijn gemiddeld 5 cm breed en waren nog voorzien van schors. Ze werden met veel zorg ingeplant. Deze staken 'plakken' niet tegen het hout, maar zijn er een aantal centimeters van verwijderd (2cm). Hun nut is niet onmiddellijk duidelijk. Vermoedelijk dienden ze als extra versteviging.

De onderzijde van de noordwestelijke rib van de zuidwestelijke hoekpijler (HP 2) is voorzien van een zestal inkepingen (fig. 6.6.21). Deze inkepingen, die ongeveer een cm diep in het hout gaan, bevinden zich op 14,5, 15, 19,5, 24,5, 29 en 31 cm van de onderkant van de hoekpijler. De bovenste vier inkepingen hebben eenzelfde interval. Of deze inkepingen intentioneel werden aangebracht is onduidelijk.

d. Gebruik en opgave van de waterput (fig. 6.6.17)

De bodem van de waterput bestaat uit pakketjes met een afwisseling van roestkleurige bandjes, humeuze lensjes en geelzandige lensjes (s', t' en u'). Deze laagjes

hebben zich gevormd tijdens het gebruik van de waterput. Op de bodem van de waterput werden, met uitzondering van 1 ijzeren nagel en enkele scherven aardewerk, geen vondsten aangetroffen. We kunnen dus stellen dat de waterput goed werd onderhouden.

De rest van de binnenkant van de bekisting is afwisselend opgevuld met sterk humeuze grijze tot donkergrijze lagen zandleem (lagen a', b', d', f', h', j', l' en r') en bleekgrijze tot witgrijze sterk zandige lagen (lagen c', e', g', i', k', m', o', q', v' en w'). In de humeuze lagen werd veel organisch materiaal aangetroffen, met name takken en twijgen van bomen. Met uitzondering van een fragment van een maalsteen op de bodem van laag h' werden geen mobilia aangetroffen. De bleke zandige lagen zijn steriel. Deze lagen, die zich volgens een natuurlijk proces hebben gevormd, kwamen vermoedelijk tot stand toen de waterput niet meer in gebruik was.

e. Ontmanteling van de waterput (fig. 6.6.17)

Uit de stratigrafie kunnen we opmaken dat de waterput ontmanteld werd, vermoedelijk nog in de Romeinse periode en dit tot op het niveau van de permanente grondwatertafel. Dit kunnen we afleiden uit de bovenste rij planken en de bovenkant van de tweede rij planken die in vergelijking met de andere planken in een zeer slechte staat verkeerden. De hoekpijlers zijn bovenaan afgestompt. Vermoedelijk werden ze tijdens de recuperatie gebroken. De grens van de uitgraving komt overeen met de onderste lijn van laag b en lagen j/k.

f. Opvulling van de depressie (fig. 6.6.17)

De door de uitgraving ontstane depressie raakte geleidelijk aan opgevuld. Laag j/k is een compacte, homogene, grijze, sterk kleiige vulling. Laag b is bleker van kleur en iets heterogener en zandiger dan laag j/k. De bovenste laag, laag a, is bruiner en heterogener. Op de grens van laag b naar laag a bevinden zich een aantal lenzen met houtskoolbrokken en verbrande leem. Laag a bevatte een grotere hoeveelheid aan vondsten dan de onderliggende lagen.

g. Chronologie

Het hout van de bekisting van de waterput werd door K. Haneca aan een dendrochronologisch onderzoek onderworpen. Er werden 17 stukken hout ingezameld. 13 groei-ringpatronen konden uitgemiddeld worden tot één middelcurve die 287 jaar lang is. Op één plank waren nog 21 spinhoutringen aanwezig. Daardoor kon er een vrij exacte schatting gemaakt worden van de meest waarschijnlijke veldatum. De einddatering van de middelcurve is 116 AD. De boom waaruit de plank is gezaagd/gekloven had op het moment dat hij werd geveld een leeftijd van meer dan 190 jaar. We mogen dus minstens 12 en maximaal 37 spinhoutringen verwachten. M.a.w. de veldatum is ten vroegste te situeren in 116 AD en ten laatste in 132 AD (= 116 AD – 21 opgemeten spintringen + maximaal 37 spintringen)⁴⁵.

De waterput werd dus ergens rond het begin van de tweede kwart van de tweede eeuw n.Chr. gebouwd. Rond dit moment plaatsen we de start van een belangrijke occupatiefase.

Ook het aardewerk is een nuttig instrument. Doordat we zulke accurate dendrochronologische informatie hebben, is het aardewerk dan ook voornamelijk handig om informatie te verschaffen over de verdere periode waarin de waterput in gebruik was. In de opvulling van de aanlegtrechter werd wat scherven aardewerk aangetroffen. Het enige

---

⁴⁵ Deze passage is gebaseerd op het rapport van K. Haneca.

diagnostische stuk is een randscherf van een Zuid-Gallische Drag. 27. Aan de binnen-zijde, net onder de rand bevindt zich een groef. Dit element laat toe het stuk in de eerste eeuw te plaatsen⁴⁶. De inhoud van de waterput is steriel. Op de bodem werden een nagel, een scherv in zeepwaar en enkele kleine scherven gewoon reducerend en hand-gevormd aardewerk aangetroffen. De inhoud binnenin de bekisting leverde een 16-tal sterk gefragmenteerde scherven op, verspreid over de verschillende lagen. In laag j/k werd naast wat gewoon aardewerk drie scherven Zuid-Gallische sigillata aangetroffen, waaronder een randscherf van een Drag. 18. Laag j/k wordt geassocieerd met de ontmantelingsfase. Dit vroege aardewerk werd waarschijnlijk opgespit uit de onderliggende aanlegtrechter. Lagen b en a bevatten heel wat materiaal. Dit materiaal is sterk verweerd en gefragmenteerd. Afgezien van enkele eerste-eeuwse residuele scherven, dateert de meerderheid van het materiaal uit de tweede en derde kwart van de tweede eeuw.

6.6.3 *Smederij en bronsgieterij*

6.6.3.1 Inleiding

In de zuidoostelijke zone van de nederzetting werden in twee afvalkuilen (afvalkuil 73 en 74) en in een deel van de westelijke afwateringsgracht van de weg grote hoeveelheden smidse-afval aangetroffen. De gedane wijzen ontegensprekelijk op smederij en bronsgieterij. De twee kuilen bevinden zich in de omgeving van gebouw 68. Er werd niet alleen smidse-afval in deze structuren aangetroffen, maar ook in andere structuren die zich in een straal van 15 meter rond afvalkuil 73 bevinden, zoals in het oostelijke uiteinde van de zuidelijke omheiningsgracht 57 en in de beide afwateringsgrachten van de Romeinse weg.

6.6.3.2 Beschrijving structuren met smidse-afval

a. Afvalkuil 73

Rechthoekige kuil. Aangesneden op een diepte van 52 cm onder het maaiveld. Deze kuil bevindt zich in het midden van de Romeinse weg. Ze meet 160 cm bij 84 cm. In doorsnede heeft deze kuil schuine wanden en een onregelmatige bodem. Het diepste punt bevindt zich 60 cm onder vlak 1. De kuil bestaat uit drie opvullingen. De onderste en bovenste vulling is een houtskoolrijke, donkergrijze tot zwarte vulling met fragmenten verbrande leem, smidse-afval en scherven aardewerk. De middenste vulling is een sterk zandige witgrijze vulling met bruine vlekken, zonder vondsten. Deze vulling bereikt vlak 1.

b. Afvalkuil 74

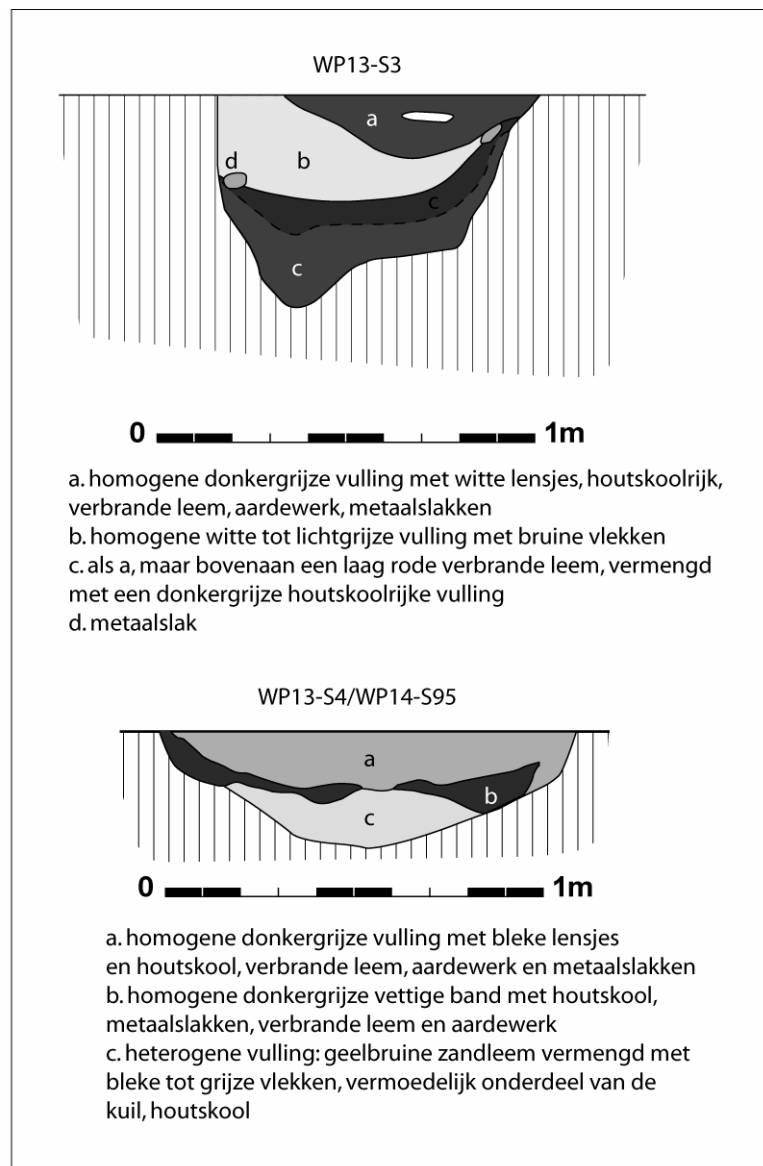
Vierkante kuil. Aangesneden op een diepte van 52 cm onder het maaiveld. Deze kuil snijdt standgreppel 62. Ze heeft in grondplan zijdes van 115 cm, heeft schuine wanden en een concave bodem tot op een diepte van 32 cm onder vlak 1. De kuil bestaat uit drie opvullingen. Onderaan een pakket geelbruin zandleem met een weinig houtskoolbrokjes. Daarbovenop over de gehele kuil een 5 cm dikke donkergrijze tot zwarte band rijk aan houtskool, smidse-afval, brokjes verbrande leem en scherven aardewerk. Deze band wordt afgedekt door een pakket dat in samenstelling sterk lijkt op de onderliggende, donkere band. Doordat dit pakket minder houtskoolbrokken bevat is ze wel bleker. Ze bevat ook enkele bleke geelbruine lensjes.

---

⁴⁶ Webster 1996, 38.

c. zuidelijk uiteinde van westelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg (WP13 – S52)

Brede greppel (5 m bij max. 75 cm) in het verlengde van de westelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg. Vermoedelijk vormt deze structuur de restant van de afwateringsgracht. Bovenaan deze structuur werd een relatief grote hoeveelheid grote smeedslakken en kleine balletjes (diam. 0,5 cm) aangetroffen. Na verdiepen bleek dat deze greppel zich in drie delen opsplijste (S52A, B en C). Het middelste deel heeft een homogene grijze vulling, terwijl de andere twee een meer heterogene vulling bestaande uit bleekgrijze zandleem en substraat hebben. Er werden slechts een paar scherven aardewerk aangetroffen.

Fig. 6.6.22 Coupes van afvalkuilen 73 en 74.

6.6.3.3 Voorlopig verslag van de slakken gevonden te Menen (Parsival Delrue & Matthijs van Nie)

a. Algemene inleiding

Tijdens veel opgravingen op sites vanaf de late IJzertijd worden er ijzerslakken gevonden. Er wordt echter niet steeds de nodige aandacht aan deze artefactgroep besteed. Ijzerslakken zijn de afvalproducten van metallurgisch processen en bestaan voornamelijk uit ijzersilicaten (vooral *fayaliet*, Fe_2SiO_4), ijzeroxides (vooral wüstiet, FeO , en magnatiet, Fe_3O_4) en een glasfase. Door hun chemische structuur zijn ze relatief inert en blijven over het algemeen goed bewaard. Slakken worden zowel gevormd tijdens de ijzerproductie, de ijzerraffinage als tijdens de ijzerbewerking, respectievelijk *productieslakken*, *raffinage slakken* of *primaire smeedslakken*, en (*secondaire*) *smeedslakken*. De volgende beschrijving is een simplificering van de processen en dient enkel om het algemene kader te scheppen. Voor de geïnteresseerde zijn op het einde een aantal basisreferenties opgenomen.

Slakken bestaan voornamelijk uit silicaten en ijzeroxides. Productieslakken zijn eerder zeldzaam in Vlaanderen en wijzen op lokale kleinschalige productie van ruw ijzer. Ze komen het vaakst voor buiten de nederzetting omdat ijzerproductie een gespecialiseerde activiteit was die over het algemeen dicht bij de ertsbron werd verricht. Tot voor de komst van de hoogoven werd ijzer in zijn vaste vorm gereduceerd, dit betekende dus een *directe reductie* van het erts. Simpel gezegd werd het overbodige *ganggesteente* rond de ijzerhoudende mineralen gesmolten. Tezelfdertijd werden onder de invloed van het aanwezige koolstofmonoxide in de oven de ijzeroxides omgezet naar metallische ijzerpartikels. De vloeibare slak speelt een cruciale rol in het welslagen van een dergelijk proces en hun 'hoofddoel' is een beschermende poel te vormen boven de zich vormende ijzerdeeltjes en ze te beschermen tegen heroxidatie. Deze slakken worden periodiek afgetapt (*tapslakken* met een vloeistruktuur) of blijven in de oven en stollen daar (*ovenslakken* of *ovenbodems*). De productieslakken staan chemisch het dichtst bij het gebruikte erts. De ijzerdeeltjes vormen een sponsachtige massa, de *wolf* (eng. *bloom*). Deze wolf is nog verre van bruikbaar omdat er nog relatief veel slakkeninclusies in voorkomen.

Om deze inclusies te verwijderen, moet de wolf gepurifieerd worden. Dit gebeurt door het herverhitten van de wolf, zodat de ingesloten slak terug vloeibaar wordt. Deze wordt dan met de nodige omzichtigheid geconsolideerd tot een bruikbaar stuk ijzer, vaak in de vorm van een baar. Het eindresultaat van dit primaire smeden of raffinagesmeden is *ruw ijzer* (eng. *wrought iron*), bevat nog steeds een kleine hoeveelheid slakinclusies en is laag in koolstofgehalte. Het is dus een 'zacht' materiaal (in tegenstelling tot *staal*), maar de slakinclusies maken het ijzer relatief corrosiebestendig. De slakken die bij dit proces ontstaan, zijn *raffinageslakken* of ook wel *herverhittingslakken* genoemd. De chemische compositie van deze slakken leunt eerder aan bij die van productieslakken, maar over het algemeen zijn er meer ijzeroxides in aanwezig.

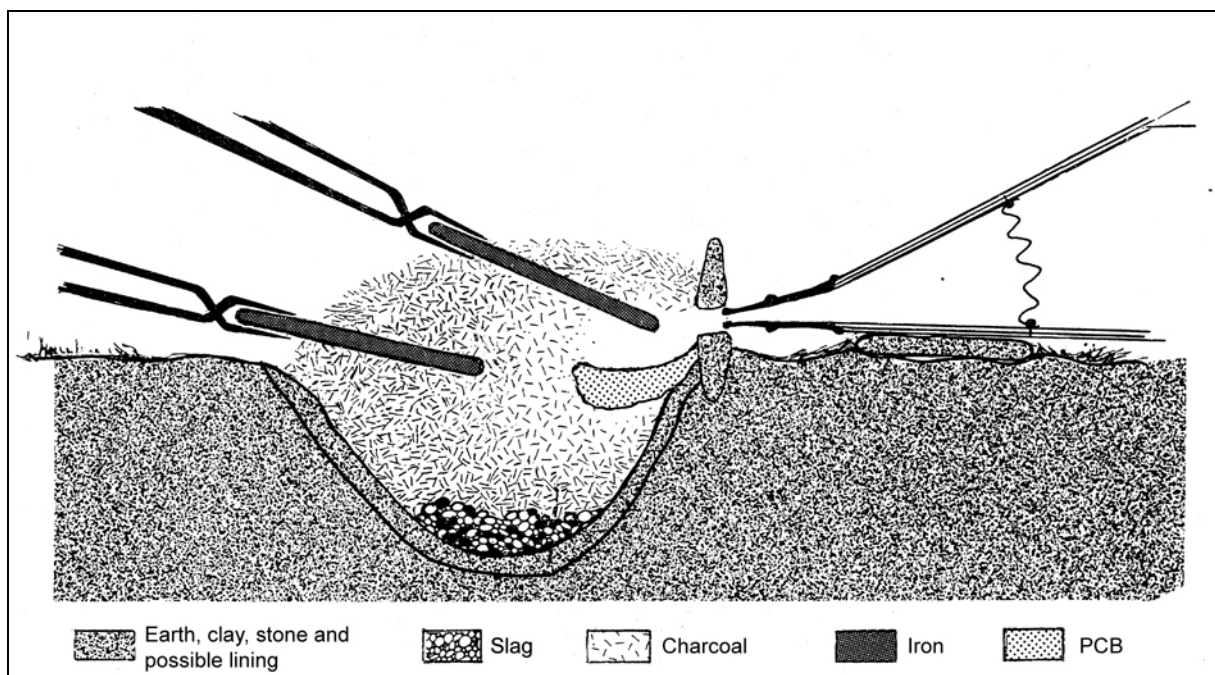
b. Slakken Menen

Het merendeel van de gevonden slakken in Vlaanderen zijn echter gelinkt aan ijzerbewerking en aan een smidse. Smeedslakken komen vaak in of dicht bij een nederzetting voor en worden vaak in afvalputten gedumpt na het schoonmaken van de smidse en de smeedhaard. Ook werden ze soms als wegverharding gebruikt, waar ze uiterst geschikt voor zijn door hun hardheid.

In Menen werd afvalmateriaal van een smidse gevonden in twee afvalputten en een opgevolde afwateringsgracht van de weg. Er is een duidelijk verschil merkbaar in de bewaringstoestand van de slakken in de gracht en deze van in de putten. De slakken in

de gracht zijn veel meer aangetast door watererosie, waarschijnlijk omdat na het dempen van de gracht het water gemakkelijker draineerde lang deze weg.

Er zijn grofweg twee grote groepen smeedslakken te onderscheiden: kleinere, min of meer vormloze lakken en grotere 'komvormige' (eng. *plano-convex bottoms* of *PCB*, fr. *callotes* of *culots*) exemplaren. De komvormige lakken zijn eigenlijk de volledig gevormde smeedslakken, de kleinere zijn een tussenvorm waarvan er uiteindelijk meerdere zullen fusioneren tot een PCB. Een smeedslak vormt zich in het heetste deel van de haard, dwz. op de plaats waar de lucht in de haard wordt geblazen om de houtskool te verhitten. Een enkele PCB wordt gezien als het resultaat van één werkcyclus van de smid, dus tussen het aanmaken en het uitdoven van de haard. Normaal gezien maakt de smid zijn haard schoon na iedere cyclus, om het verder werken te vergemakkelijken. Er komen echter ook PCB's voor die op elkaar zijn gevormd en die dus aantonen dat de smid zijn haard niet schoonmaakte tussen twee smeedsessies.

Fig. 6.6.23. Schematische voorstelling van een smeedhaard en de elementen die kunnen bijdragen tot de vorming van smeedslakken (naar Scott 1990, 168).

Naast de lakken komen er in Menen ook andere afvalproducten voor, zoals *hamerslag*, kleine fragmentjes slag en geoxideerde ijzeren objecten (bv. nagels). Hamerslag zijn dunne schilfers ijzeroxide die zich vormen aan het oppervlak van het ijzer tijdens het verhitten. Ze komen ook in een meer bol- of druppelvormige variant voor. Als er op het verhitte ijzer wordt geslagen, komen die schilfers los en vallen ofwel in de smeedhaard of op de vloer van de werkplaats. Om de vorming van te veel ijzeroxides op het oppervlak te vermijden, want zo gaat een deel van het te bewerken ijzer verloren, wordt er een *flux* (bv. zand) op het verhitte ijzeroppervlak gestrooid. Dat zand smelt dan en vormt een beschermende film tegen de zuurstof in de lucht op het oppervlak. Dit gaat de vorming van ijzeroxide tegen en creëert een schoon oppervlak om mee te smeden. Een extra voordeel is dat het oppervlak metastabiël is en een betere hechting vormt voor het aan elkaar smeden van twee stukken ijzer. De kleine bolvormige hamerslag zijn de deeltjes die zijn weggespat tijdens het hameren. De voornaamste componenten die bijdragen tot de vorming van smeedslakken zijn de hamerslag, de flux die gebruikt wordt, de haardwand die afsmelt en de houtskool/as.

Het materiaal in de afvalputten in Menen omvat dus het ganse gamma verwachte afvalproducten van een smidse: smeedlakken (kleinere en enkele volwaardige PCB's), hamerslag (schilfers en bolvormige variant), resten van de ovenwanden, houtskool en ijzeren objecten. De vondst van een aantal kleine smeltkroesjes toont aan dat er naast ijzerbewerking ook op kleine schaal koper of koperlegeringen werd gesmolten en verwerkt.

Als een geheel geven de resten een mooi voorbeeld van een lokale smid die zich naast het maken en herstellen van ijzeren objecten ook moet beziggehouden hebben met het gieten van kleine objecten van koper of een koperlegering.

c. Toekomstig onderzoek

In de nabije toekomst zullen de slakken van naderbij worden bestudeerd. De slakken zullen worden gesorteerd op grootte. De volledige PCB's zullen afzonderlijk worden gewogen, en de kleinere in bulk. Het totale gewicht van de kleinere slakken kan een idee geven van hoeveel volwaardige PCB er gevormd zouden kunnen worden, wat op zijn beurt een idee heeft van het aantal smeedcyclussen. Een selectie van de slakken zal dan onder de optische microscoop en de elektronenmicroscoop gekarakteriseerd worden, om te verifiëren of de microstructuren wel degelijk overeenkomen met die van smeedlakken. Een aantal slakken zal ook onderworpen worden aan chemische analyse (semi-kwantitatieve EDX) om de visuele karakteristiek aan te vullen. Ook enkele van de hamerslagfragmenten zullen zo worden behandeld. Indien mogelijk zal het kleine koper- of koperlegeringsfragmentje dat bewaard bleef op de bodem van één van de smeltkroesjes kwantitatief geanalyseerd worden op samenstelling. Dit om vast te stellen of het hier om koper of één van de legeringen gaat.

d. Aantal basisreferenties

BACHMANN, H.-G. (1982)

The Identification of Slags from Archaeological Sites. Institute of Archaeology. Occasional Publication 6. London: Institute of Archaeology.

CRADDOCK, P.T. (1995)

Early Metal Mining and Production. Edinburgh: Edinburgh University Press.

MCDONNELL, J.G. (1991)

A Model for the Formation of Smithing slags. IN *From Bloom to Knife. International Symposium of the Comité pour la sidérurgie ancienne de l'UISPP, Kielce - Ameliowka 18-22 September 1989*. *Materialy Archeologiczne* 26 : 23-26.

MADDIN, R. (ED.) (1988)

The Beginning of the Use of Metals and Alloys. Cambridge - Massachusetts - London: M.I.T. Press.

MANGIN, M. (ED.) (2004)

Le Fer. Paris: éditions Errance.

PLEINER, R. (2000)

Iron In Archaeology. The European Bloomery Smelters. Prague: Archeologicky Ustav Avcr.

SIM, D. & RIDGE, I. (2002)

Iron for the Eagles : the Iron Industry of Roman Britain. Stroud: Tempus Publishing Ltd.

SPERL, G. (1980)

Über die Typologie urzeitlicher, frühgeschichtlicher und mittelalterlicher Eisenhütten-schlacken. Studien zur Industrie-Archäologie 7. Vienna: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.

TYLECOTE, R.F. (1976)

A History of Metallurgy. London: The Metals Society.

TYLECOTE, R.F. (1986)

The Prehistory of Metallurgy in the British Isles. London: The Institute of Metals.

Fig. 6.6.24. *Smeedslag (links).*

Fig. 6.6.25. *Smeedslag met fragment van de ovenwand (rechts).*

Fig. 6.6.26. *Smeedslag met gat veroorzaakt door luchtstroom van de blaasbalg (links).*

Fig. 6.6.27. *Herverhittingsslag (rechts).*

Fig. 6.6.28. *Hamerslag.*

6.6.3.4 Datering

Tijdens de opgravingen was al duidelijk dat deze afvalkuilen niet uit de aanvangsfase van de nederzetting dateerden. De eerste kuil werd gegraven in het midden van de weg en de tweede kuil snijdt de greppel die parallel loopt met de westelijke afwateringsgracht van de weg.

De twee kuilen werden op hetzelfde tijdstip opgevuld. Er is een crossfitting van twee bodemscherven van een smeltkroes en van scherven aardewerk. Het aardewerk laat toe de context in het midden van de tweede eeuw te plaatsen. Het scherpst dateerbare exemplaar zijn twee aan elkaar passende randscherven van een versierde kom Drag. 37, gemaakt door het atelier van pottenbakker Sacer II, werkzaam in de periode 125-145 n.Chr.⁴⁷ (fig. 6.6.33: 6). De aanwezigheid van een Centraal-Gallische Drag. 38 (kraagkom), een type dat opkomt op het einde van de regeringsperiode van keizer Hadrianus (117-138 n.Chr.) geeft aan dat deze contexten zich na ongeveer 130 n.Chr. hebben gevormd.

Ook de afwateringsgracht van de weg werd rond het midden van de tweede eeuw opgevuld.

6.6.3.5 Beschrijving van de vondsten

a. Smeltkroezen (fig. 6.6.29)

De twee afvalkuilen samen bevatten minstens 3 individuen. Alle scherven hebben hetzelfde baksel. De kleipasta is bleekgrijs en overvloedig verschaald met fijne kwarts. De kleipasta wordt verder gekenmerkt door vlekken zwarte ijzeroxides. Deze smeltkroesjes werden op een snelle draaischijf gedraaid. Getuige hiervan zijn de draairingen op de binnenkant van de bodem en de fijne kleipropjes op de bodem. Het zijn relatief kleine smeltkroesjes. Ze zijn eivormig met puntbodem en eenvoudig opstaande rand. De gereconstrueerde hoogte bedraagt 6,7 à 8 cm. De maximale diameter bedraagt 5 à 6 cm. Veel fragmenten hebben op binnen- en buitenwand zwarte of donkerbruine, matte tot glazige, aankoeksels. Op de bodem van 1 smeltkroesje zat nog wat koper.

⁴⁷ Twee grote passende fragmenten van een Drag. 37. TS CG. Eierlijst met kern, twee omlopende staven en rechts aanleunend tussenstaafje met stervormig uiteinde. Op het fries bevindt zich van links naar rechts: druivenblad, naar rechts vliegende duif, rank met druivenblad met onderaan twee kleine cirkels, naar rechts vliegende duif. Exact hetzelfde decoratieschema als het exemplaar gevonden te Corbridge (Stanfield & Simpson 1958, plaat 83, nr. 8; Rogers 1999, plaat 101, nr. 5a). Stijl: SACER II. Datering: 125-145 n.Chr.

BeschrijvingAfvalkuil 73

- bodem; koperneerslag op bodem; de binnenwand vertoont enkele barsten; donkergrijze tot zwarte glazige kleine aancoeksels op de buitenwand.
- bodem; op de binnenkant zijn duidelijk draairingen te onderscheiden.
- bodem en passende wandscherf; kleipropje op de bodem; donkerbruine vlekken op binnenwand; op buitenwand bleekgroen en donkergroen glazuur en enkele fijne zwarte glazige vlekken; past aan scherf uit afvalkuil 74.
- 4 wandscherven van smeltkroezen.

Afvalkuil 74

- wandscherf die past aan exemplaar uit afvalkuil 73.
- 6 randscherven en 8 wandscherven van meerdere exemplaren; 1 randscherf heeft een groene neerslag op de buitenwand; alle randscherven hebben een eenvoudige, opstaande rand.

Fig. 6.6.29. *Bodems van smeltkroezen (links).*

Fig. 6.6.30. *Onderdelen van lemmeten gebruikt voor houtsnijwerk (rechts).*

b. IJzeren objecten

In beide vullingen waren samen enkele tientallen ijzeren objecten aanwezig. De meerderheid zijn spijkers. Een aantal fragmenten is van lemmeten van kleine messen die voor houtsnijwerk werden gebruikt⁴⁸ (fig. 6.6.30). Een aantal objecten werden door A. Cools geX-rayed. Uit deze doorlichting bleek dat de vormeloze klompen ijzer een deel van een sleutel, een beslagplaatje en een fragment van een mes verhulden (fig. 6.6.31).

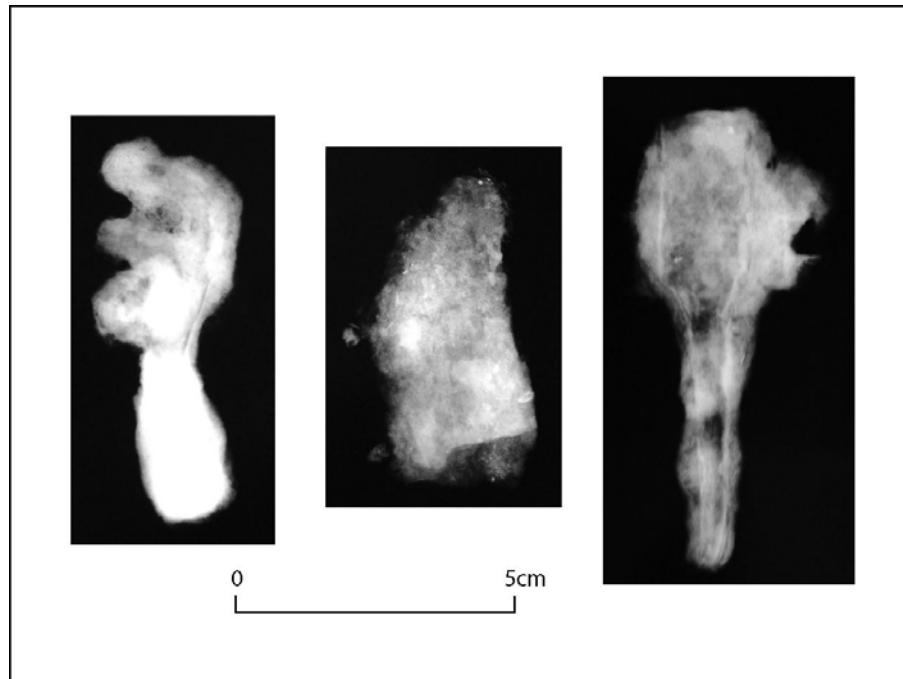
c. Aardewerk (fig. 6.6.32 en 33)

Naast smidse-afval en ijzeren objecten werd in afvalkuilen 73 en 74 ook een grote hoeveelheid scherven aangetroffen. Doordat deze afvalkuilen in een korte tijdspanne opgevuld raakten, geeft het aardewerk een mooi overzicht van het aardewerk dat in de nederzetting circuleerde net voor en tijdens de opvulling van deze kuilen. De diagnostische stukken aardewerk plaatsen deze afvalkuilen in het tweede kwart van de tweede eeuw, ten laatste rond het midden van de tweede eeuw.

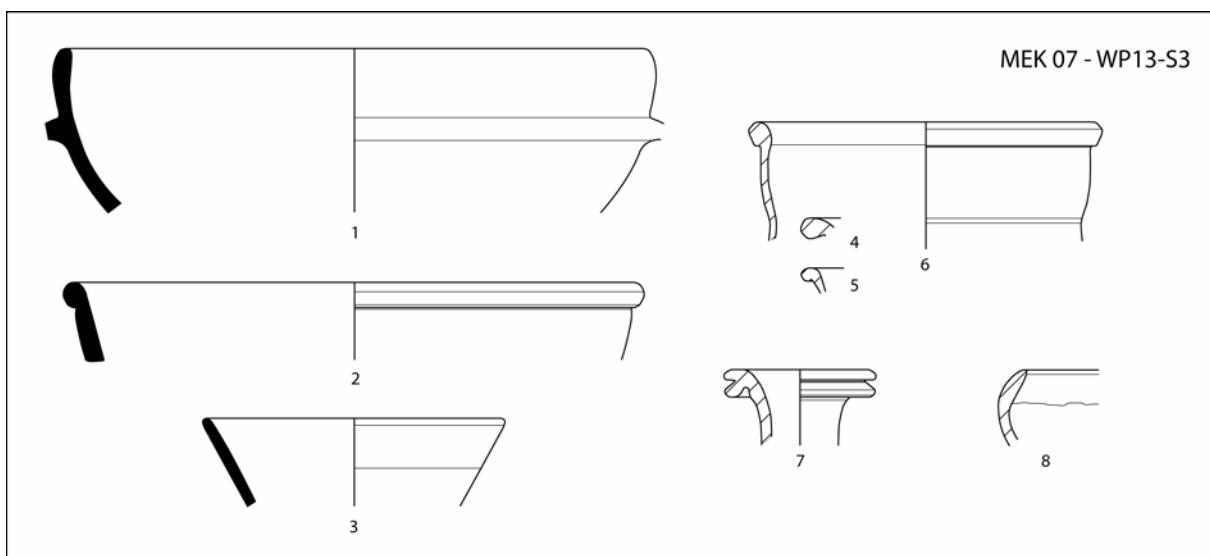
In de figuren 6.6.32 en 33 zijn de belangrijkste stukken getekend. Behalve een randscherf van een Zuid-Gallisch bord Drag. 18, is de sigillata afkomstig van Centraal-Gallische ateliers. De Centraal-Gallische sigillata is vertegenwoordigd door koppen Drag.

⁴⁸ Mondelinge mededeling M. van Nie.

33, borden/kommen Drag. 18/31, een kraagkom Drag. 38 en een versierde kom Drag. 37. Als residueel te bestempelen zijn een fragmentje terra rubra en wellicht ook een wandscherf van een terra nigra-beker gedecoreerd met trilmesversiering. De kruikwaar waarin het Bavai-, zeepwaar- en Dourges-baksel werd herkend, is voornamelijk vertegenwoordigd door kruiken met ingesnoerde lip. De mortaria hebben een overhangende rand die typisch is voor de tweede eeuw. De twee randscherven zijn vermoedelijk uit het Rijnland. Het grijs gedraaid wordt ingenomen door fragmenten van bekers uit Artesië (zogenaamde Arras-waar), fragmenten van bekers, kommen en een bord in lokale of regionale waar. De categorie van het handgevormde aardewerk is minimaal vertegenwoordigd.

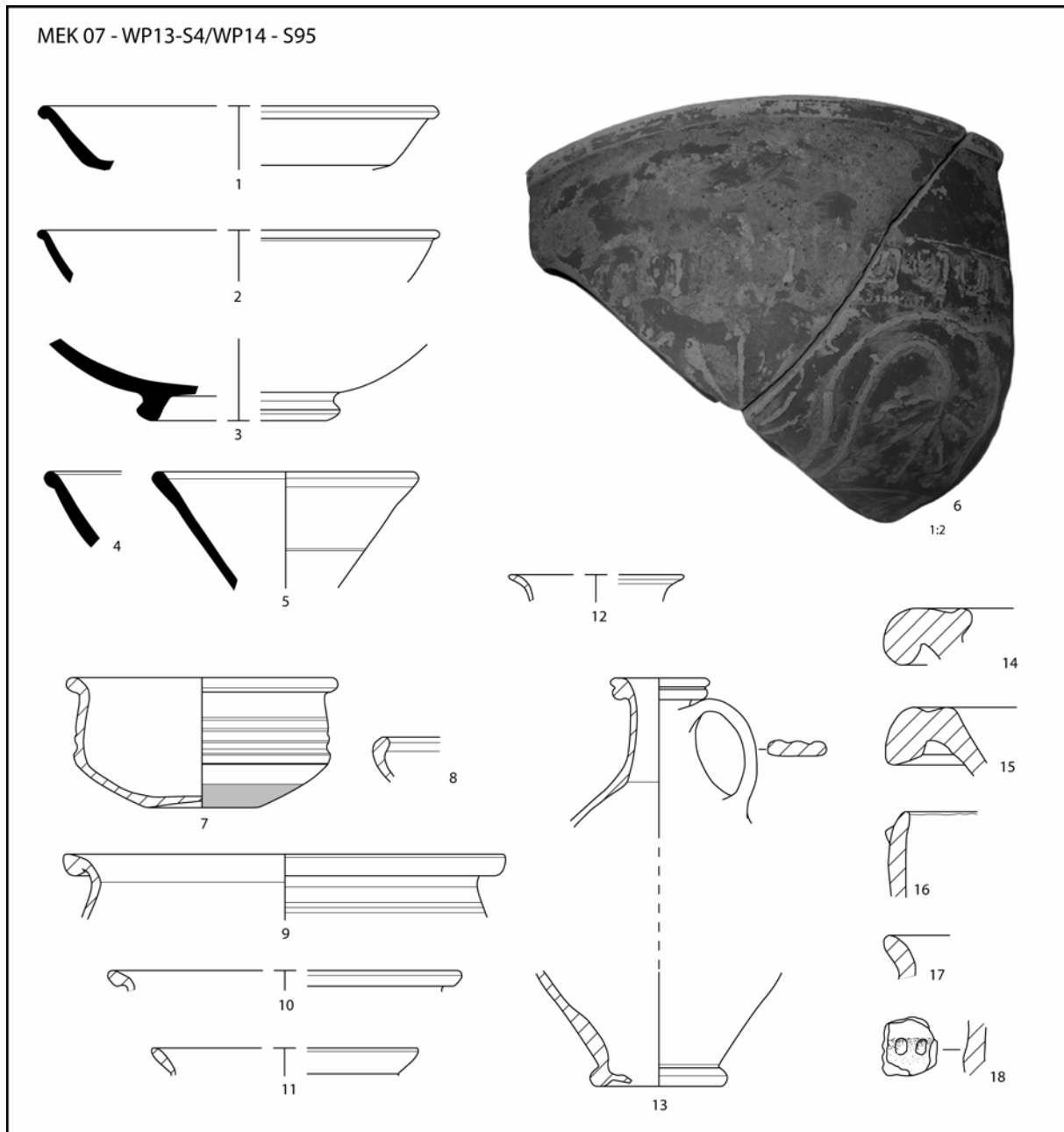

Fig. 6.6.31. X-rays van ijzeren objecten. Van links naar rechts: sleutel, beslagplaatje en fragment van een mes (rechts).

Fig. 6.6.32. Diagnostisch aardewerk uit afvalkuil 73 (schaal 1/3).

Fig. 6.6.33. Diagnostisch aardewerk uit afvalkuil 74 (schaal 1/3).

6.6.4 Rituele deposities?

Een aantal sporen in het zuidelijke erf hebben een opvulling die door het hoge aantal vondsten, of door het speciale karakter van die vondsten, afwijkt van de normale sporen (fig. 6.6.34).

In het midden van de zone omsloten door grachten 57 en 60 werd een kleine kuil opgegraven die een opvallend grote hoeveelheid aardewerk bevatte (kuil 89) (fig. 6.6.35, en 36). Deze kuil had een vierkante vorm met afgeronde hoeken en zijdes van ca. 50 cm. Deze structuur vertoonde een vlakke bodem, die op een diepte van 37 cm onder het opgravingsvlak werd aangesneden. De opvulling bevatte 213 middelgrote scherven van meerdere, zwaar verbrande, handgevormde kookpotten. Ook werden kleine scherven van een handgevormd bord en van een gedraaide beker aangetroffen, beide sterk verbrand en tenslotte nog een bijna volledige glazen kraal in blauw glas. Het grote aantal scherven

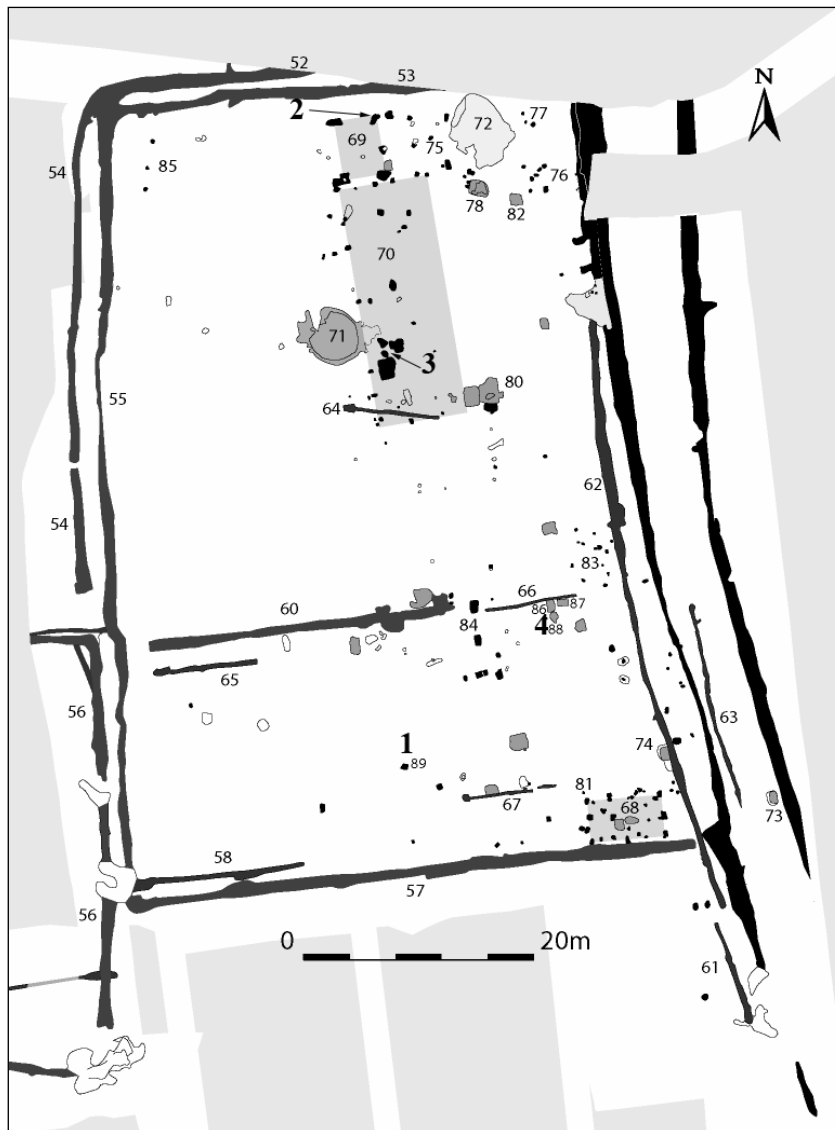

dat kuil 89 grotendeels opvult, suggereert dat dit materiaal intentioneel in deze kuil werd geplaatst. De vraag is of dat de kraal per toeval in de kuil is gevallen of dat ze er ook, zoals het aardewerk, met een bepaalde bedoeling in werd gedeponeerd.

Ook de vindplaats van de twee grote vuurbokfragmenten met gestileerde ramskop roept vragen op. Beide koppen werden gevonden in de opvulling van een paalkuil van een gebouw. De ramskop MEK-07-458 werd gevonden op de bodem van de noordoostelijke paalkuil van gebouw 69 (WP22-S39) en bevond zich tussen haardresten (houtschool en verbrande leem) en enkele scherven aardewerk. De ramskop MEK-07-523 werd gevonden in de opvulling van één van de paalkuilen van cluster 79 dat vermoedelijk deel uitmaakte van gebouw 70. Ook hier in associatie met haardresten (houtschool en verbrande leem) en enkele scherven aardewerk.

Een laatste spoor dat uit de band springt is (paal)kuil 88. Op de bodem ervan werd een dik, zeer compact pakket houtschool samen met kleine fragmentjes verbrand bot aangetroffen.

Ook op de site Menen 't Voske werd een paalkuil aangetroffen waarvan de samenstelling van het vondstenmateriaal vragen doet rijzen over het karakter van de depositie. In de paalkuil in kwestie werd naast vaatwerk ook een weefgewicht en een maalsteenfragment aangetroffen⁴⁹.

Fig. 6.6.34. Grondplan van het zuidelijke erf. De cijfers staan voor de contexten met speciale deposities:

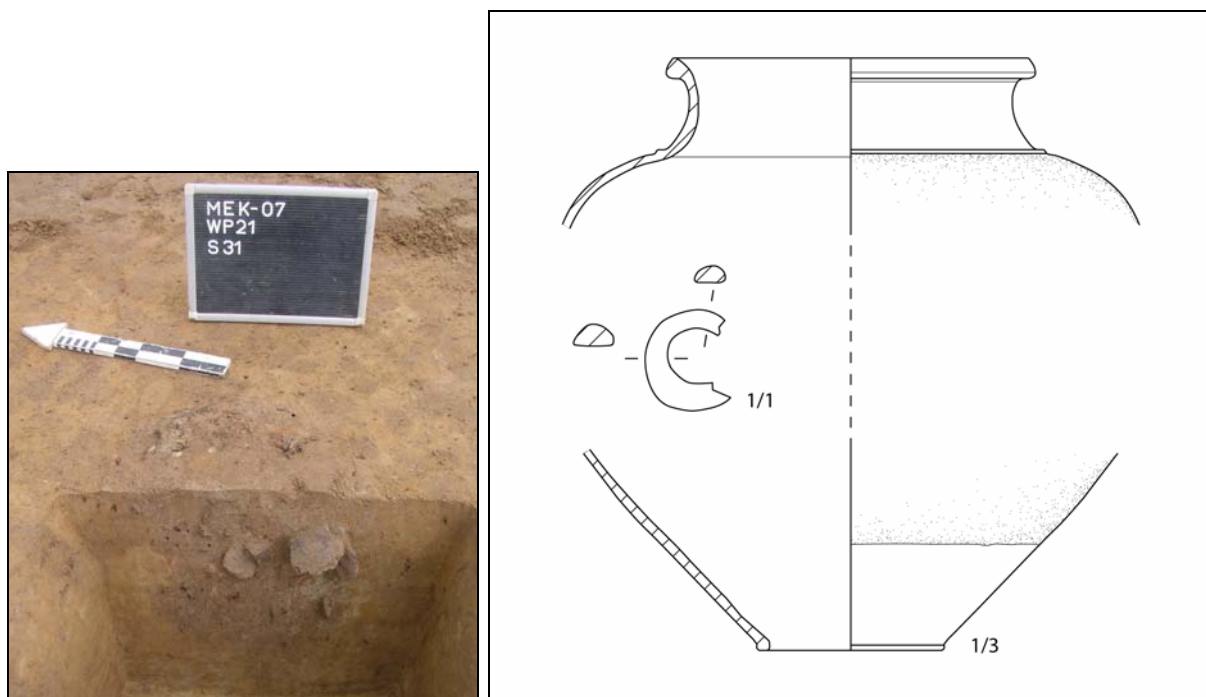
- 1: kuil 89 (=WP21-S31);
- 2: paalkuil (=WP22-S39) van gebouw 69;
- 3: paalkuil (=WP21-S234) van cluster 79 (onderdeel gebouw 70);
- 4: kuil 88 (=WP14-S186).

⁴⁹ Deschieter 1994, 7.

Wat zijn de intenties van deze vondsten? Het grote aantal scherven dat kuil 89 grotendeels opvult suggereert dat dit materiaal intentioneel in deze kuil werd geplaatst. Interessant is dat er in deze context ook een bijna volledige glazen kraal werd gevonden. De vraag is of dat deze per toeval in de kuil is gevallen of dat ze ook, zoals het aardewerk, er met een bepaalde bedoeling in werd gedeponeerd. Kuil 89 rappelleert de verlatingsoffers aangetroffen op de ijzertijd-nederzettingen in het Maas-Demer-Scheldegebied⁵⁰. In deze sites treft men regelmatig paalkuilen en kuilen aan boordevol verbrand aardewerk en dan voornamelijk van kookpotten. Opvallend is wel dat dit verbrande aardewerk bijna nooit samen met houtskool wordt gevonden, wat wel het geval is voor kuil 89 en de paalkuilen met ramskop. Ook op enkele ijzertijdsites op het HSL-trajct in de provincie Antwerpen (Meer-Zwaluwstraat en Ekeren-Het Laar) werden elementen aangetroffen die wijzen op een rituele opgave van gebouwen⁵¹.

De twee ramskoppen kaderen misschien ook in een verlatingsritueel. Vast staat dat deze koppen er pas na het uittrekken van de palen in zijn beland. De hamvraag is nu of deze daad een symbolische of rituele betekenis heeft.

Als besluit kunnen we stellen dat de ware toedracht van deze deposities moeilijk met zekerheid is te bepalen. Een symbolische of rituele connotatie behoort zeer zeker tot de mogelijkheden. Etnografisch onderzoek heeft duidelijk aangetoond dat het leven in een inheems-Romeinse nederzetting ongetwijfeld gepaard ging met een hele reeks rituelen. Zo werden belangrijke fasen in het leven, zoals geboorte, trouwen en sterven, omkleed met allerlei rituelen. Ook tijdens het bouwen, herstellen en verlaten van een huis werden rituele handelingen uitgevoerd⁵². De duidelijkste aanwijzingen hiervoor zijn de bouwoffers die regelmatig in inheems-Romeinse sites worden gevonden. Rituelen die gepaard gaan met herstellingen aan gebouwen of met het verlaten van gebouwen zijn moeilijker hard te maken.

Fig. 6.6.35. *Kuil 89 (links).*

Fig. 6.6.36. *Enkele vondsten uit kuil 89: kraal in blauw glas en fragmenten van een kookpot (rechts).*

⁵⁰ Van den Broeke 2002.

⁵¹ Delaruelle & Verbeek 2004, 160.

⁵² Gerritsen 2003, 105-108; Heeren 2007, 93-94.

6.7 HET GRAFVELD EN ANDERE GRAVEN

6.7.1 Inleiding

Tijdens de opgravingen werden in totaal 23 graven en een mogelijk verstoord graf aangesneden en onderzocht. Drie ervan werden tijdens het proefsleuvenonderzoek gevonden: een graf in een proefsleuf getrokken in vak 2 (graf 16) en twee graven in proefsleuven in vak 9 (graven 21 en 23). De andere graven werden aangetroffen in de werkputten of tijdens de begeleiding van de weg- en rioleringskoffers.

6.7.2 Ruimtelijke verspreiding (fig. 6.7.1)

De ruimtelijke verspreiding van de graven is interessant. Een groot deel bevond zich in een grafveld gesitueerd onmiddellijk ten oosten van de Romeinse weg. Dit grafveld bestond uit minstens 12 graven (graven 1 t.e.m. 12)⁵³.

Naast dit grafveld werden nog drie clusters met twee of drie graven en vier geïsoleerde graven aangetroffen: een eerste cluster ter hoogte van de noordelijke omheiningsgrachten van het noordelijke erf (graven 14 en 15), een tweede cluster in de zone tussen de het noordelijke en zuidelijke erf (graven 18 en 19) en een derde in het zuidwestelijke deel van het plangebied (graven 21, 22 en 23). Deze derde cluster bevond zich op zo'n 150 m ten zuidwesten van het zuidelijke erf, tamelijk ver verwijderd van de nederzetting, wat kan doen vermoeden dat deze graven bij een andere nederzetting behoorden.

In vier gevallen is er sprake van een alleenstaand graf. Eén graf bevond zich in het midden van het noordelijke erf (graf 16), één in de opvulling van de oostelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg (graf 17), één in het oostelijke erf (graf 13) en één ten westen van de tweede cluster (graf 20). Met mogelijke uitzondering van graf 13, bevonden de graven zich altijd buiten de bewoonde delen van de erven.

De positionering van het grafveld naast een Romeinse weg is een typisch Romeins gebruik. Het is een van de elementen dat getuigt van de romanisering van het funeraire gebruik. Het was ook de gewoonte in inheems-Romeinse nederzettingen in dit deel van het Romeinse rijk om het grafveld vlak naast de bewoning in te planten.

Het voorkomen van kleine groepjes graven en geïsoleerde graven is een fenomeen dat ook in andere inheems-Romeinse nederzettingen in het Menapische gebied werd waargenomen, zoals b.v. in het oostelijke deel van het Menapische gebied⁵⁴. Het toont duidelijk aan dat groepsbijzetting in grafvelden niet de enige manier van begraven was. Sommige van deze kleine groepjes graven zouden kunnen kaderen in een vooroudercultus. Andere lijken te wijzen op een bepaalde verbondenheid met het landschap: zo treft men geregeld graven aan in de buurt van een markant ankerpunt in het landschap, zoals een boom of een kruispunt van perceelsgrachten.

Graf 16 bevond zich helemaal geïsoleerd. Rond het graf werd geen enkel archeologisch spoor of windval waargenomen.

Graf 17 werd haaks op de oostelijke afwateringsgracht van de weg ingeplant. Ook in de inheems-Romeinse nederzettingen rond Lille (b.v. Villeneuve d'Ascq 'La Haute Borne') werden graven in omheiningsgrachten en afwateringsgrachten vastgesteld⁵⁵ en in Engeland komt men regelmatig graven in omheiningsgrachten van inheems-Romeinse nederzettingen tegen⁵⁶.

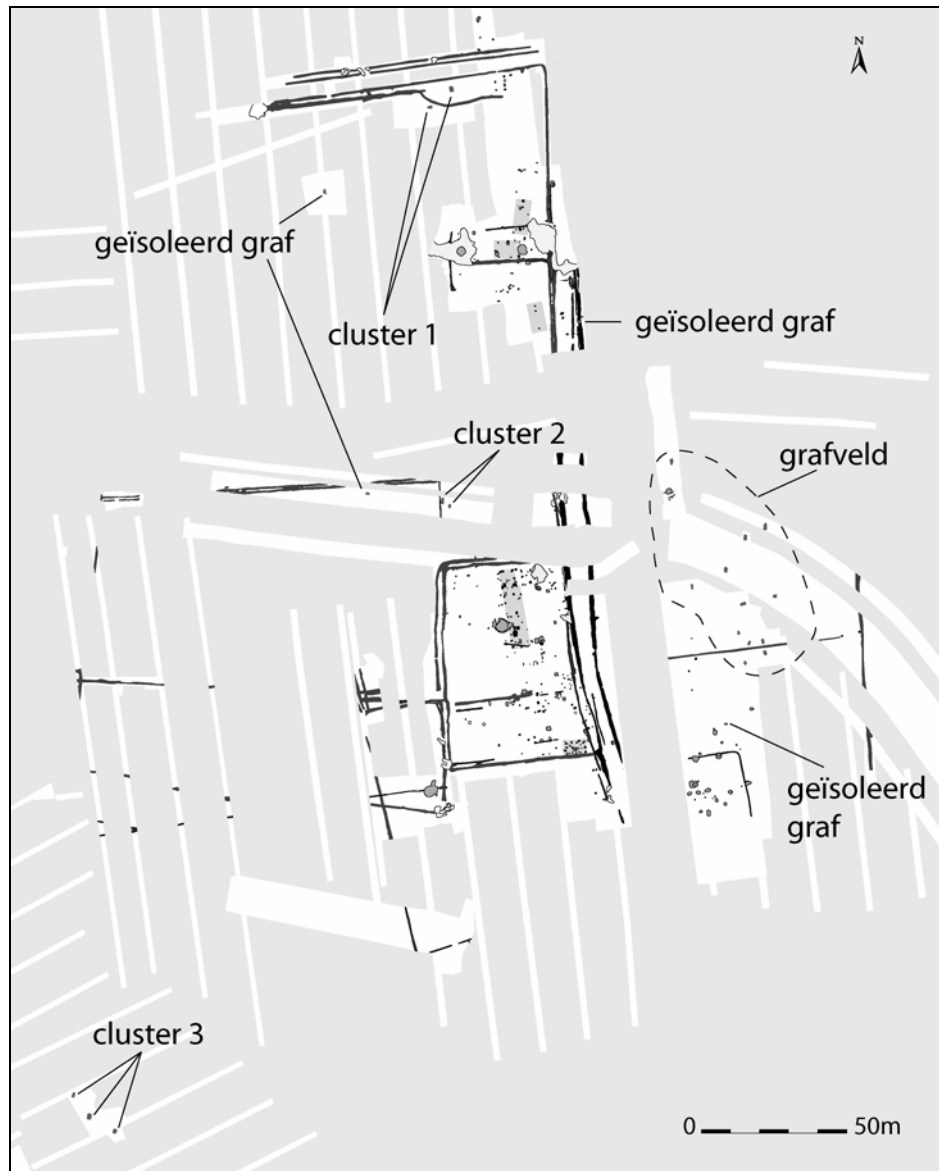
Over de ruimtelijke verspreiding in de tijd hebben we zo goed als geen informatie. Vaak is het onmogelijk te bepalen tot welke fase van de nederzetting de graven behoren. Welke chronologische elementen voorhanden zijn, wordt verder behandeld.

⁵³ Een deel van de graven kan door de jaren heen zijn weggeploegd.

⁵⁴ De Clercq 2003, 172.

⁵⁵ Mondelinge mededeling P. Quérel.

⁵⁶ Esmonde Cleary 2000, 138.

Fig. 6.7.1. Allesporenkaart van de inheems-Romeinse nederzetting met aanduiding van de graven.

6.7.3 Typologie en morfologie

Alle graven zijn crematiegraven. Er werden twee types genoteerd, namelijk brandrestengraven en *bustum*graven.

De meerderheid (20 exemplaren) zijn 'brandrestengraven', het meest voorkomende Romeinse graftype in de vallei van de Leie en de Schelde⁵⁷ en in het Kustgebied. Zoals de term aangeeft werden in een dergelijk type graf de resten van de brandstapel gedeponeerd. Naast houtskool en verbrand bot bevatten deze resten verbrand aardewerk, verbrand glas en metaal (mantelspelden, munt, spijkers, ...). Het grafitueel hield meestal in dat een deel van de offergaven op de brandstapel werd meegegeven, een ander deel in de grafkuil zelf of in een nis.

Het tweede type, de *bustum*graven, zijn door drie exemplaren vertegenwoordigd. Men spreekt van '*bustum*graven' wanneer de brandstapel boven het graf wordt aangelegd, wat resulteert in roodverbrande wanden van de kuil. Het is een vrij zeldzaam type. In de

⁵⁷ Van Doorselaer 1969.

Oost-Vlaamse Leie- en Scheldevaai komt dit type graf niet voor⁵⁸. In de Romeinse nederzetting van Ploegsteert werd slechts één *bustum*graf geattesteerd⁵⁹ en in het Département du Nord in Frankrijk komt het maar af en toe voor⁶⁰. In onze nederzetting troffen we twee exemplaren aan in het grafveld (graven 1 en 3) en één in de cluster aan de noordzijde van het noordelijke erf (graf 15).

Tussen de twee types graven is er geen typologisch verschil. In grondplan zijn beide types rechthoekig met breedtes van 50 tot 132 cm (gemiddelde van 86 cm) en lengtes van 110 tot 236 cm (gemiddelde van 163 cm). De bodem is plat en de wanden zijn recht, wat meestal resulteert in een trogvormig profiel.

De bodem van de graven lag op een diepte van 64 tot 118 cm onder het maaiveld (gemiddelde van 86 cm). De opvullingsgeschiedenis is overal hetzelfde. Onderin de kuil - op de bodem en langs de wand - bevond zich een pakket met de resten van de brandstapel. Daarbovenop lag een bruinig zandlemig pakket. Dit was de grond die tijdens het graven van de grafkuil naar boven werd geschept.

Tussen beide types lijkt er ook geen chronologisch verschil te zijn. Beide types kwamen gelijktijdig voor. De twee *bustum*graven (graven 1 en 3) gevonden in het grafveld, liggen parallel met twee brandrestengraven (graven 2 en 4).

Slechts twee graven waren voorzien van een nis; in beide gevallen langs de oostelijke zijde van het graf (graven 7 en 18). Van graf 7 bleef enkel de bodem van de nis bewaard. Hierin lag echter nog de bodem van een handgevormde kookpot. De nis van graf 18 lag naast het eigenlijke graf. In de nis van dit graf werd op de bodem een kruik, een Drag. 27-tasje en een pakketje verbrand bot aangetroffen.

In de regio van Menen was het gebruik van nissen veeleer uitzondering dan regel. Dit patroon geldt ook voor het gebied in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek, het gebied tussen Leie en Schelde⁶¹ en voor Destelbergen⁶². In andere delen van het Menapische gebied komen zulke nissen talrijker voor. In Oudenburg⁶³, Damme/Sijsele-Stoofweg⁶⁴ en Waardamme⁶⁵ bvb. waar zulke nissen zich naast de grafkuil en in Oostwinkel-Leischoot waar de nissen zich onder de grafkuil⁶⁶ bevonden. De reden voor het al dan niet gebruiken van een nis, blijft nog een open vraag.

In het verlengde van graf 4 werd een kuil met een ovaalvormig grondplan en een u-vormige doorsnede opgemerkt. Onder graf 12, meer bepaald in de zuidelijke helft, werd een kleine nis aangetroffen. Vermoedelijk hebben deze nissen te maken met een bepaald grafritueel, b.v. het maken van kuilen om offerandes in te leggen.

Ook interessant is dat geen enkel graf een ander graf snijdt. Dit wijst er enerzijds op dat de graven bovengronds op één of andere manier werden gemarkeerd, anderzijds dat de graven die in verband liggen chronologisch nauw met elkaar verwant zijn.

6.7.4 Oriëntatie

De graven zijn ofwel N-Z ofwel O-W georiënteerd, waarbij de N-Z oriëntatie - met 18 exemplaren - primeert. In het grafveld hebben 11 van de 13 graven een N-Z oriëntatie (fig. 6.7.6). De graven van cluster 2 en 3 hebben eenzelfde oriëntatie. Wat opvalt, is dat de graven zich bijna altijd haaks of parallel bevinden t.o.v. de omheiningsgrachten,

⁵⁸ Vermeulen 1992, 231.

⁵⁹ Bourgeois 1985, 81.

⁶⁰ Hélin 2001, 21.

⁶¹ Vermeulen 1992. Uitzonderingen op deze regel zijn Huise en Kruishoutem.

⁶² De Vos 2004, 21.

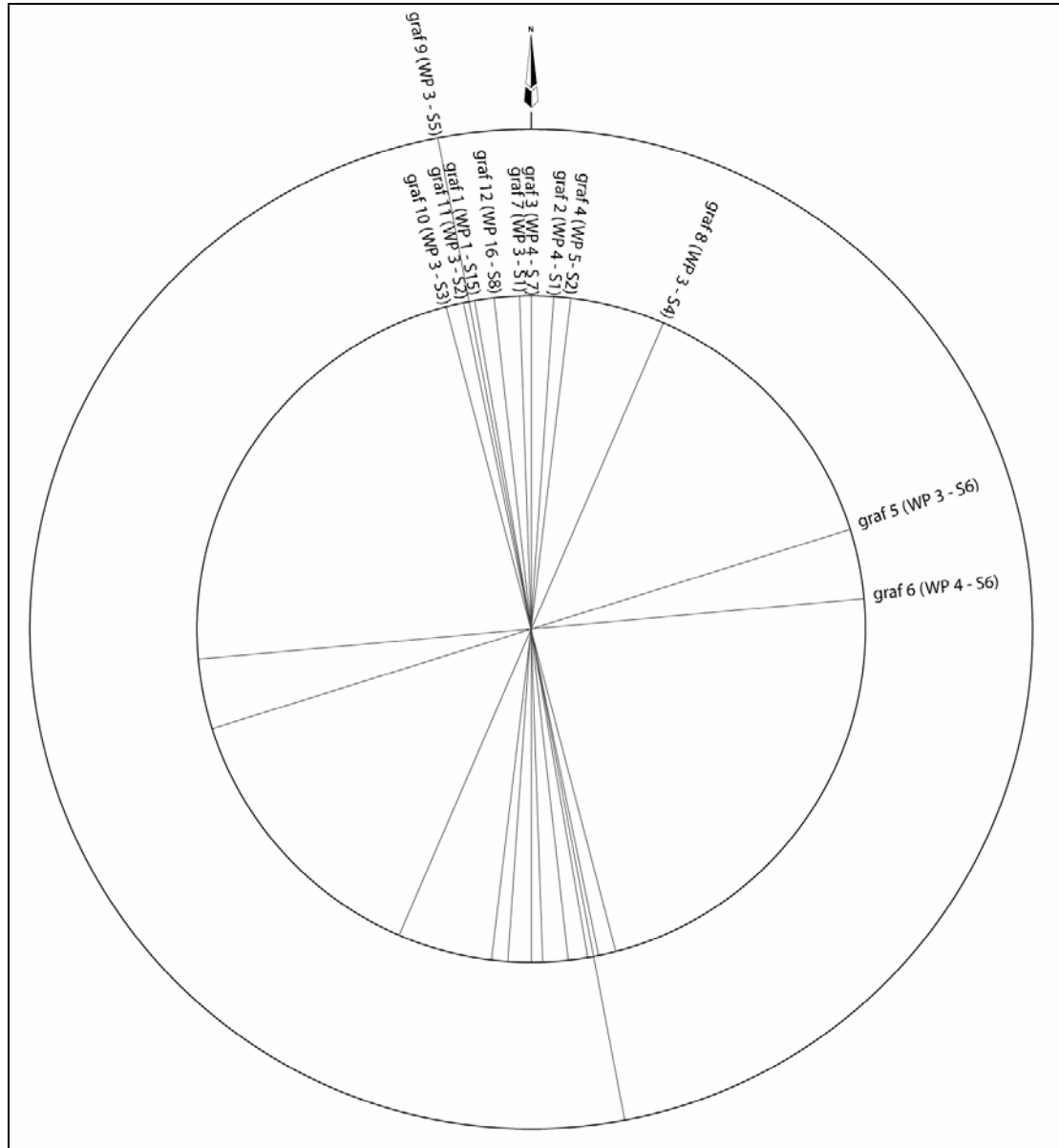
⁶³ Hollevoet 1993.

⁶⁴ In 't Ven *et al.* 2005.

⁶⁵ Demeyere *et al.* 2005.

⁶⁶ De Clercq 1995.

afwateringsgrachten of greppels van de inheems-Romeinse nederzetting⁶⁷. In slechts één geval vertoont het graf een afwijkende oriëntatie. Graf 8 maakt een hoek van 60° t.o.v. gracht 2 en van 30° t.o.v. gracht 4. Het is dus sterk aannemelijk dat de inwoners van de nederzetting bij de inplanting van de graven rekening hebben gehouden met de oriëntatie van de weg en andere grote ruimtelijke eenheden, zoals omheinings-grachten.

Fig. 6.7.6. Oriëntatieschijf van de graven van het grafveld.

6.7.5 Grafgiften (fig. 6.7.17 en 15)

Slechts twee graven waren voorzien van een nis met bijgaven. In één nis werd een handgevormde kookpot bijgezet (graf 7), in een andere nis een éénorige kruik, een Drag. 27 en een pakket onverbrand menselijk of dierlijk bot (graf 18). In de andere graven werden grafgiften enkel in het houtskoolrijke pakket aangetroffen en dan altijd in verbrande vorm. Meestal was dit niet meer dan wat fragmenten van een kookpot in

⁶⁷ Met een toegestane afwijking tot 10°.

handgevormd aardewerk en/of een beker in fijn reducerend aardewerk. In graf 2 vonden we fragmenten van een miniatuurpotje en in graf 6 een klein potje in grijs aardewerk. In één geval werd een mortarium op de brandstapel meegegeven (graf 10). In een aantal graven werden fragmenten van een mantelspeld aangetroffen en in een groot aantal graven vonden we spijkers. De kleine spijkers zijn ofwel afkomstig van schoenen of van houten kistjes, de grotere exemplaren zaten ongetwijfeld in het houten recuperatiemateriaal dat was gebruikt voor het hout op de brandstapel.

6.7.6 *Ritus*

Over de ritus hebben we weinig informatie. Uit het onderzoek kunnen we wel een paar elementen afleiden. In geen enkel graf werd een munt gevonden. Het gebruik om een munt mee te geven om een veilige overtocht naar de onderwereld af te dwingen, paste men in onze nederzetting dus niet toe. Wel kan worden verondersteld dat de nis onder graf 12 en de kuil in het verlengde van 4 werden gebruikt voor het brengen van een offer.

6.7.7 *Chronologie*

De graven zijn over het algemeen slecht dateerbaar. De reden hiervoor is tweërlei. Deze type crematies komen voor vanaf de 1ste helft van de eerste eeuw tot in de derde eeuw⁶⁸ en het aardewerk zelf levert meestal geen scherpe datering op. Veel graven bestaan uit ofwel één kookpot handgevormd aardewerk ofwel één beker in fijn reducerend aardewerk. De handgevormde kookpotten behoren allemaal tot het basistype kookpot van de regio: buikige kookpotten met korte hals en naar buiten gebogen rand. De schouder is doorgaans voorzien van een rij schuine indrukken al dan niet in combinatie met horizontale kamstrepen op de buik. Dit type komt voor van de eerste tot de derde eeuw n.Chr. De bekeraars laten geen scherpere datering dan tweede helft eerste eeuw – tweede eeuw toe.

De sterk versleten Centraal-Gallische Drag. 27 uit de nis van graf 18 laat toe dit graf te dateren ten vroegste in de tweede kwart van de tweede eeuw.

De wrijfschaal gevonden in de houtskoollaag van graf 10 is van het type Vanvinkenroye 350 vervaardigd in Bavay of omgeving, wat ons toelaat het graf te dateren in de tweede eeuw.

Verder kan uit de stratigrafie opgemaakt worden dat graf 14 ouder is dan de dubbele noordelijke omheininggracht van het noordelijke erf.

Graf 17 is sowieso jonger dan de aanleg van de weg.

Van de andere graven is het onduidelijk of ze tot de eerste dan wel tot de tweede eeuw behoren.

6.7.8 *Bespreking en inventarisatie van het grafveld, de drie clusters en de geïsoleerde graven.*

6.7.8.1 Grafveld (fig. 6.7.2)

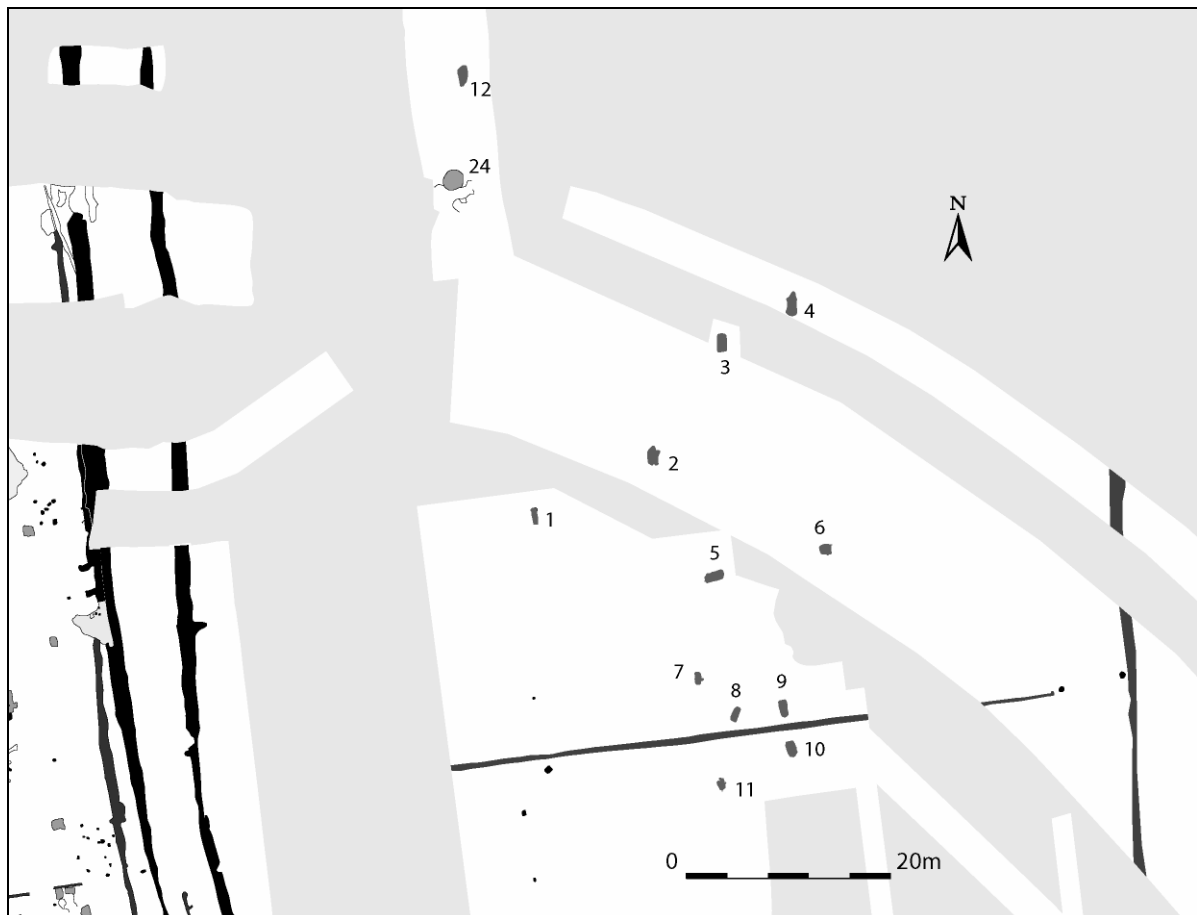
Het grafveld bevond zich ten oosten van de Romeinse weg, grotendeels ter hoogte van de noordelijke helft van het zuidelijke erf. De noordelijke uitloper bevindt zich ter hoogte van de zone tussen het noordelijke en het zuidelijke erf. In totaal kunnen minstens 12 graven toegeschreven worden aan dit grafveld. Gezien de geringe diepte van sommige graven is het mogelijk dat enkele graven volledig in de ploeglaag zijn opgenomen en dat het grafveld dus uit nog meer graven bestond. Waarschijnlijk werden langs de vier zijdes

---

⁶⁸ Vermeulen 1992, 233.

de grenzen van het grafveld bereikt. Het grafveld spreidt zich uit over een zone van ongeveer 750m².

Het grafveld werd pas ontdekt tijdens het archeologische onderzoek in de maanden april t.e.m. juni 2006. De proefsleuven die getrokken waren tijdens het verkennend onderzoek in november 2005, hadden geen enkel graf opgeleverd. Een illustratie van het feit dat proefsleuven geen garantie bieden voor het detecteren van een grafveld. Het 'missen' van het grafveld in de proefsleuven werd in de hand gewerkt door de grote intervallen tussen de graven onderling, die gemakkelijk tot enkele meters kon oplopen.

Fig. 6.7.2. *Grondplan van het grafveld.*

De oriëntatie en de onderlinge positionering van de graven laat toe dit grafveld nog eens in een viertal groepen op te delen (fig. 6.7.6). Een eerste groep bestaat uit vier graven met een met NNO-ZZW oriëntatie (nrs. 1-4). Deze graven liggen op een denkbeeldige lijn die ZW-NO is georiënteerd. Een tweede groep bestaat uit twee graven (nrs. 5 en 6), die een ZW-NO oriëntatie hebben. De derde groep bestaat uit vier graven met een NNW-ZZO (nrs. 7, 9-11) en één met een NNO-ZZW oriëntatie (nr. 8). Deze groep wordt door gracht 2 in tweeën gedeeld. Graven 7, 8 en 9 bevinden zich ten noorden en graven 10 en 11 ten zuiden ervan. Deze gracht staat haaks op de Romeinse weg en maakte vermoedelijk deel uit van het oorspronkelijke plan van de nederzetting. De vierde en meest noordelijke groep bestaat minstens uit één graf (nr. 12).

Op 8,1 m ten ZZW van dit graf (12) werd een windval aangetroffen (WP16 – S2 en S3) (fig. 6.7.16). In grondplan bestaat deze uit een min of meer cirkelvormig spoor met een diameter van ongeveer 2m en een donkergrijze, sterk humeuze vulling met talrijk, weinig gefragmenteerd aardewerk, houtskoolinclusies en verbrand bot (WP16 – S3 – laag

a). Dit spoor wordt aan de zuidzijde omkranst door een maanvormig, bleekgrijs tot bruingrijs pakket doorspekt met witzandige lenzen (WP 16 – S2). Deze vulling loopt onder laag a van S3 door (laag b en c). Op de bodem van deze vulling werd een miniatuurpotje, een bijna volledige kruik en de bodem van een sterk verbrande beker aangetroffen. Het geheel kan als volgt geïnterpreteerd worden. Ter hoogte van S2 en S3 bevond zich een graf met bijhorende nis. De kruik en het miniatuurpotje bevonden zich vermoedelijk in deze nis, de sterk verbrande beker bevond zich in het graf zelf. Op een bepaald ogenblik werd een vlakbij groeiende boom ontworteld en verstoorte het graf. De ontstane depressie werd opgevuld met nederzettingsafval. Of de in deze laag aanwezige botresten tot het oorspronkelijke graf behoorden, zal verder onderzoek moeten uitwijzen.

Inventaris van de graven en grafgoederen (fig. 6.7.7, 8, 9, 10 en 14)

Graf 1

beschrijving

Bustumgraf. Rechthoekige kuil met een lengte van 158 cm en een breedte van 60 cm. In grondplan heeft de kuil een 'sleutelgatvormig' grondplan: de zuidelijke helft en het midden vormen een rechthoek, terwijl de noordelijke korte kant wordt gekenmerkt door een verbreding met een hemisfere vorm. Langs de volledige westelijke rand en op enkele plaatsen langs de oostelijke rand werd een rode band verbrande zandleem opgemerkt. Dit graf heeft een NNW-ZZO oriëntatie. In coupe heeft dit graf een trogvormig profiel. De bodem van de kuil bevindt zich op 101 cm onder het maaiveld. Onderaan de kuil bevindt zich een 12 cm dik houtskoolpakket met verbrand bot. Bovenop deze laag bevindt zich een opvullingspakket bestaande uit bruin zandleem. De onderkant van dit pakket is gebioturbeerd. In dit pakket werd een beker in grijs reducerend aardewerk aangetroffen. Spijtig genoeg werd de bovenkant van deze beker door de kraan weggegraven. Uit het onderzoek bleek dat deze beker bovenop het houtskoolpakket was gezet. Langs de westelijke rand van de sleuf, in de bruine zandleem, werd een groot fragment van een kook- of voorraadpot in grijs reducerend aardewerk aangetroffen. Dit fragment dat tijdens het verblijf in de bodem in 23 scherven is gebroken, was verticaal in de grond gepositioneerd.

vondsten bovenop houtskoolrijke laag

1. Aan elkaar passende bodem- en wandfragmenten van een beker in fijn reducerend aardewerk. FRA LOK. Roetsporen op de buitenzijde van de beker. Vermoedelijk niet afkomstig van het vuur op de brandstapel, maar van een vroeger gebruik van de beker.
2. 23 wandscherven van een dunwandige kook- of voorraadpot in gewoon reducerend aardewerk. GRA LOK. De scherven zijn terug te brengen tot vier fragmenten. Deze grote scherven zijn onverbrand en werden verticaal langs de westelijke wand van de grafkuil gepositioneerd. Deze scherven lijken met een bepaalde functie langs de wand van de kuil te zijn aangebracht.

Graf 2

beschrijving

Bodem van een crematiegraf, hoogstwaarschijnlijk een brandrestengraf. Deze structuur wordt in de lengterichting gesneden door een recent ploegspoor. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. De oostelijke wand heeft een uitstulping. Lengte: 188 cm; breedte: 103 cm. NNO-ZZW oriëntatie. De bodem van de kuil bevindt zich op 69 cm onder het maaiveld. Van dit graf is enkel het houtskoolrijke pakket bewaard gebleven. Door zijn geringe diepte is dit pakket zwaar gebioturbeerd.

vondsten houtskoolrijke laag

1. Randscherf en 3 wandscherven van een ovaalvormig miniatuurpotje. Handgevormd. Beige tot roos baksel. Verbrand?
2. 17 wandscherven handgevormd aardewerk. Verbrand?

Graf 3

beschrijving

*Bustum*graf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 176 cm; breedte: 100 cm. N-Z oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 108 cm onder het maaiveld. De vier wanden van de kuil zijn verbrand, de bodem niet. Onderaan de kuil, die steile wanden en een vlakke bodem heeft, bevindt zich een houtskoolpakket met een maximale dikte van 12 cm. Erboven een pakket grijze zandleem.

vondst houtskoolrijke laag

1. *tegula*-fragment

Graf 4

beschrijving

Brandrestengraf met een onregelmatige vorm, neigend naar een rechthoek. De maximale lengte bedraagt 236 cm, de maximale breedte 108 cm. NNO-ZZW oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 80 cm onder het maaiveld. De profielen zijn trogvormig met een verdieping van 8 cm in het centrum van de kuil. De houtskoolrijke vulling vult deze centrale uitdieping en bereikt elders een maximale dikte van 10 cm. In deze uitdieping werd een groot fragment verbrand hout aangetroffen. In tegenstelling tot andere graven spreidt de houtskoolrijke vulling zich enkel uit over de bodem en niet over de wanden. In het verlengde van het brandrestengraf, ongeveer 20 cm ten noorden van de noordelijke korte zijde van het graf, werd een kuil met een ovaalvormig (50 x 34 cm) grondplan en een u-vormige doorsnede opgemerkt. De vulling is heterogeen grijsbruin met enkele houtskoolbrokken. In deze kuil, waarvan de functie niet meer te achterhalen valt, werden geen vondsten gedaan.

vondsten houtskoolrijke laag

1. 7 randscherven, 38 wandscherven en 3 bodemscherven van een beker in fijn reducerend aardewerk. Baksel: FRA LOK. Zwaar verbrand.
2. fragment van een silex-knol.
3. 3 silex-afslagen, waarvan 1 verbrand.
4. geoxideerde ijzeren spijker, verbrand.

Graf 5

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 198 cm; breedte: 90 cm. OZO-WZW oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 108 cm onder het maaiveld. Zowel de breedte- als de lengtedoorsnede zijn trogvormig. Onderaan de kuil bevindt zich een 14 cm dik houtskoolpakket met verbrand bot. Het houtskoolrijke pakket wordt afgedekt door een pakket grijze zandleem.

vondsten houtskoolrijke laag

1. smeedslak

Graf 6

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan neigt dit graf naar een vierkant. Lengte: 116 cm; breedte: 100 cm. NNW-ZZO oriëntatie. De bodem van de kuil bevindt zich op 81 cm onder het maaiveld. Onderaan is er een houtskoolrijke band met een dikte van maximaal 14 cm, erboven een grijs zandlemig opvullingspakket.

vondsten houtskoolrijke laag

1. Klein bekertje of potje in gewoon reducerend aardewerk. Baksel: GRA LOK. De buik is voorzien van een fijne, verticale kamstreepversiering. Vermoedelijk niet verbrand op de brandstapel. Wel roetsporen over de gehele buitenwand.
2. Gebogen geoxideerde nagel afkomstig van de brandstapel.

Graf 7beschrijving

Bodem van een crematiegraf, hoogstwaarschijnlijk een brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 124 cm; breedte: 64 cm. NNW-ZZO oriëntatie. De bodem van de kuil bevindt zich op 69 cm onder het maaiveld. Het houtskoolrijke pakket is door bioturbatie nauwelijks meer herkenbaar. Heterogene vulling bestaande uit houtskoolrijke vlekken en mollengangen met een grijsbruine vulling (afkomstig van bovenliggende in ploeglaag opgenomen opvulling). Langs de oostelijke zijde van het graf werd de bodem van een nis aangetroffen, met erin nog de bodem van een kookpot in handgevormd aardewerk.

vondst in nis

1. Aan elkaar passende bodemscherven van een kookpot in handgevormd aardewerk (HAN LOK).

Graf 8beschrijving

Bodem van een crematiegraf, hoogstwaarschijnlijk een brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 146 cm; breedte: 66 cm. NNO-ZZW oriëntatie. De bodem van de kuil bevindt zich op 64 cm onder het maaiveld. Het houtskoolrijke pakket is in de noordwestelijke en zuidoostelijke hoek verstoord door mollengangen. De grijsbruine vulling is afkomstig van de bovenliggende opvulling.

vondsten in houtskoolrijke laag

1. enkele scherven aardewerk

Graf 9beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 172 cm; breedte: 84 cm. NNW-ZZO oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 92 cm onder het maaiveld. Zowel de breedte- als de lengtedoorsnede zijn trogvormig. De bodem van de kuil is vrij vlak, de wanden veeleer steil. Onderaan de kuil bevindt zich een 18 cm dik houtskoolpakket met verbrand bot. Het houtskoolrijke pakket is afgedekt door een pakket grijze zandleem.

vondsten houtskoolrijke laag

1. scherp handgevormd aardewerk
2. brokje natuursteen
3. enkele brokjes ijzer

Graf 10beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 158 cm; breedte: 94 cm. NNW-ZZO oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 96 cm onder het maaiveld. Zowel de breedte- als de lengtedoorsnede zijn trogvormig. De wanden aan de lange zijde zijn wel aanzienlijk steiler dan deze van de korte zijde. Onderaan de kuil bevindt zich een 16 cm dik houtskoolpakket met verbrand bot. Bovenop dit pakket bevindt zich een bruingrijze zandleemvulling.

vondsten in houtskoolrijke laag

1. Rand-, wand- en bodemscherven van een bijna volledige wrijfschaal. Verbrand en gebroken op de brandstapel. Baksel: MOR BAV. Type: Vanvinckenroye 350.
2. scherfje handgevormd aardewerk
3. silex-afslag
4. 2 kleine fragmentjes geoxideerd ijzer

Graf 11beschrijving

Bodem van een crematiegraf, hoogstwaarschijnlijk een brandrestengraf. In grondplan onregelmatig rechthoekig. NNW-ZZO oriëntatie. Lengte: 120 cm; breedte: 72 cm. Door geringe diepte onder het maaiveld (74 cm) is het houtskoolrijke pakket zwaar gebio-turbeerd. De vulling van de mollengangen bestaat uit grijsbruine vulling (afkomstig van de bovenliggende in de ploeglaag opgenomen vulling).

vondsten in houtskoolrijke laag

1. bovenste deel van een geoxideerde ijzeren nagel

Graf 12beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan is het graf rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 200 cm; breedte: 90 cm. NNW-ZZO oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 69 cm onder het maaiveld. De kuil vertoont een trogvormig profiel. De grafkuil bevat onderaan een houtskoolrijk pakket van 6 cm. Erboven ligt een pakket grijze zandleem. Onder het brandrestengraf, meer bepaald in de zuidelijke helft, werd een nis met ronde doorsnede (diam.: 32 cm), een platte bodem en rechte wanden aangetroffen (diepte: 12 cm). Bevat geen vondsten en bestaat uit een grijze zandleemvulling. Textuur en kleur van deze vulling is dezelfde als de bovenste vulling van het brandrestengraf.

vondsten houtskoolrijke laag

1. Randscherf, 40 wandscherven en bodemscherf van een beker in fijn reducerend aardewerk (FRA LOK). Zwaar verbrand.

6.7.8.2 Geïsoleerd graf 13

Dit graf ligt in het oostelijke erf, onmiddellijk ten noorden van een concentratie sporen bestaande uit greppel 5, kuilen 6 t.e.m. 21, en palenrij 22.

Inventaris graf en grafgoederen (fig. 6.7.10)beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 110 cm; breedte: 70 cm. WNW-OZO oriëntatie. Van dit graf is enkel nog de houtskoolrijke vulling en de onderkant van de er bovenop liggende grijze zandleem bewaard.

vondsten houtskoolrijke laag

1. 4 geoxideerde ijzeren nagels.
2. 5 niet-geïdentificeerde ijzeren objecten.

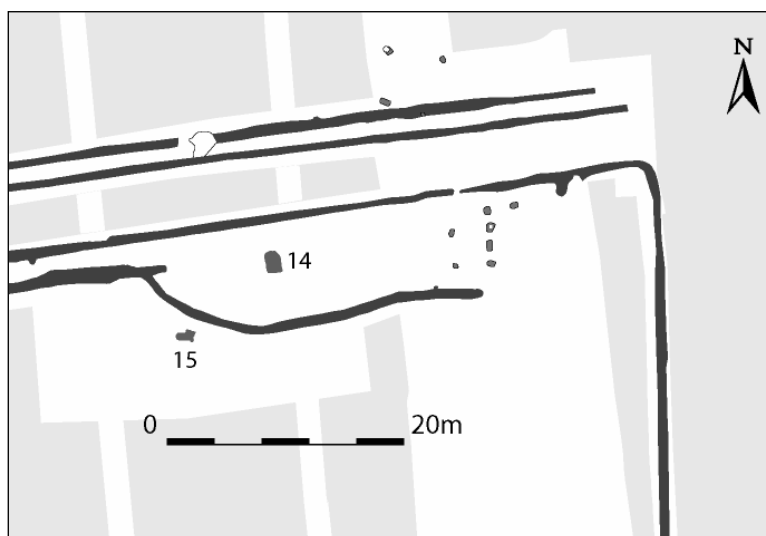
6.7.8.3 Cluster 1 (fig. 6.7.3)

De zuidelijke gracht van de noordelijke dubbele omheiningsgracht van het noordelijke erf maakt op ongeveer 40 m van de noordoostelijke hoek van het enclos een bocht, om vervolgens weer parallel te lopen met de noordelijke gracht. Het eindpunt van deze gracht is 14 m verwijderd van de oostelijke omheiningsgracht. Een groot brandrestengraf in het midden van deze zone (graf 14) staat haaks op de omheiningsgrachten.

De zone tussen het eindpunt van de zuidelijke omheiningsgracht en de noordelijke omheiningsgracht is afgeboord door een cluster van 7 paalkuilen (WP7 – S38 t.e.m. S44). De kuilen zijn in grondplan ovaalvormig tot rechthoekig met afgeronde hoeken. Ze zijn gemiddeld 75 cm lang en 50 cm breed. Deze kuilen liggen in drie rijen: de middelste rij bestaat uit vier kuilen die op gelijke afstanden van elkaar liggen (65 tot 80 cm) (S39-42), de westelijke rij bestaat uit twee kuilen (S43 en 44) die op dezelfde hoogte liggen als de tweede en vierde kuil van de middelste rij, de oostelijke rij bestaat uit één kuil (S38) op dezelfde hoogte van de noordelijke kuil van de middelste rij. In slechts één geval is een paalgat te zien (S40). Doordat deze structuren aanvankelijk niet als paalkuilen werden herkend, zijn er geen coupes gemaakt. De aard van de vulling – heterogene, bleekgrijze tot bleek geelbruine vulling – deed er ons indertijd toe beslissen de kuilen als natuurlijk te bestempelen. Daardoor is de interpretatie problematisch. Betreffen het resten van een gebouwtje waarvan een deel van de sporen door de ploeglaag zijn verwijderd? Of betreffen het kuilen van een planmatige aanplanting van bomen of struiken?

Als besluit kunnen we stellen dat deze zone met het grote brandrestengraf, omgeven door twee grachten en afgesloten door een constructie, misschien wel een sacraal of ritueel karakter kan hebben gehad.

Aan de overzijde van de zuidelijke omheiningsgracht van de dubbele noordelijke omheiningsgracht werd een *bustum*graf aangetroffen (graf 15). Deze heeft een O-W oriëntatie en wijkt dus af van graf 14. Of beide graven in relatie met elkaar staan, is onduidelijk.

Fig. 6.7.3. Grondplan van cluster 1.

Inventaris van de graven en grafgoederen (fig. 6.7.11 en 15)**Graf 14**beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 180 cm; breedte: 130 cm. NNW-ZZO oriëntatie. Een houtskoolrijke laag strekt zich uit over de hele bodem van de kuil. Opvallend is wel dat ze in de oostelijke helft slechts 4 cm bedraagt, terwijl ze in de westelijke helft de gehele diepte inneemt. Uit de gegevens kan afgeleid worden dat de resten van de brandstapel hoofdzakelijk in de westelijke helft werden uitgestrooid.

vondsten in houtskoolrijke vulling/grijze opvullingslaag

1. scherp aardewerk
2. silex-afslag

Graf 15beschrijving

*Bustum*graf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Korte zijden zijn verstoord door bioturbatie. Lengte: 140 cm; breedte: 68 cm. W-O oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 108 cm onder het maaiveld. De vier wanden van de kuil zijn verbrand, de bodem niet. Onderaan de kuil, die steile wanden en een vlakke bodem heeft, bevindt zich een houtskoolpakket met een gemiddelde dikte van 14 cm. Daarboven bevindt zich een pakket grijze zandleem.

vondsten bovenop houtskoolrijke laag

1. 5 randscherven, 48 wandscherven en 4 bodemscherven van een handgevormde kookpot met schuine indrukken op schouder en onregelmatige kamstrepen op de bovenste helft van de buik. HAN LOK. De buitenwand van de pot is zwaar verbrand. Deze pot die op de brandstapel was geplaatst, werd na de crematie in een schuine positie bovenop de houtskoolrijke laag gelegd. Een deel van de rand en de buik van de kookpot werd door de kraan weggeschept.

vondsten in houtskoolrijke laag

2. ijzeren nagels
3. schijf geoxideerd ijzer (diam.: ca. 3 à 4 cm; dikte: ca. 1 cm)

6.7.8.4 Geïsoleerd graf 16

In het centrale deel van het noordelijke erf werd een alleenstaand graf opgegraven. Dit graf werd aangetroffen in één van de proefsleuven getrokken in vak 2. Een kijkvenster van ca. 10 op 10 m rondom dit graf leverde geen bijkomende graven op. Graf 16 bevindt zich helemaal geïsoleerd. Rond het graf werd ook geen enkel archeologisch spoor of windval waargenomen. Het is wel mogelijk dat dit graf naast een belangrijk natuurlijk punt in het landschap was ingeplant dat geen sporen in de ondergrond heeft achtergelaten.

Inventaris graf en grafgoederen (fig. 6.7.11)beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 134 cm; breedte: 62 cm. NNW-ZZO oriëntatie. Onderaan een houtskoolrijk pakket. Uit de coupes blijkt duidelijk dat de resten van de brandstapel er langs de westelijke kant werden inge-

goed. Bovenop: grijs zandleempakket. In de vulling fragmenten van drie bekers in verband.

vondsten in houtskoolrijke laag

1. Bodemscherf en groot aantal wandscherven van een sterk verbrande beker. Op de onderste helft van de beker loopt een dubbele horizontale groef. (=potje A)
2. Twee randscherven en groot aantal wandscherven van een beker met een naar buiten gebogen rand. (=potje B)
3. Tiental kleine fragmentjes van een klein potje of miniatuurpotje. Roodbruine zandige kleipasta. Sterk verbrand. (= potje C)

6.7.8.5 Geïsoleerd graf 17

Een crematiegraf in de opvulling van de oostelijke afwateringsgracht van het noordelijke tracé van de Romeinse weg. Op deze plaats is de afwateringsgracht zeer ondiep: het graf doorsnijdt de bodem van deze gracht.

Inventaris graf en grafgoederen (fig. 6.7.11 en 15)

beschrijving

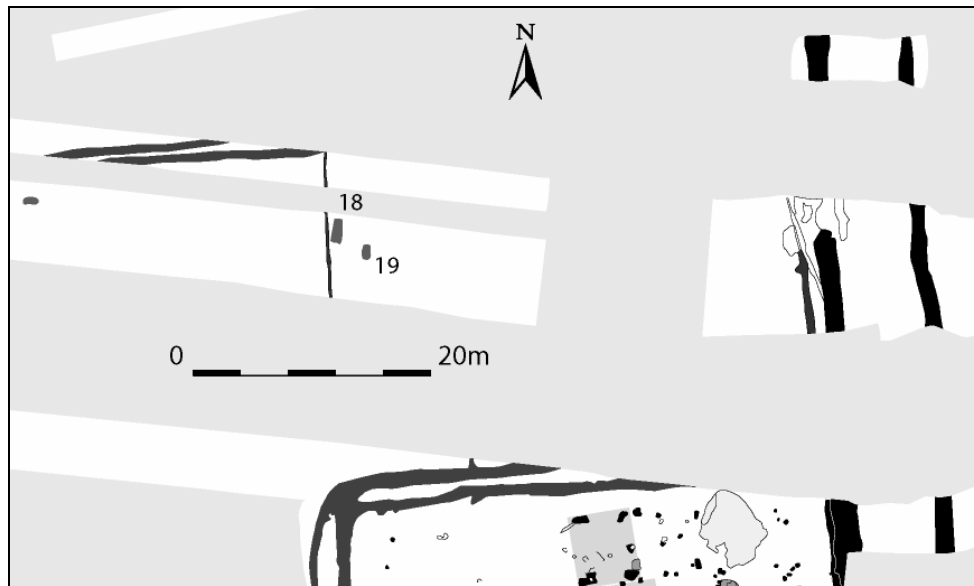
Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 138 cm; breedte: 68 cm. OZO-WNW oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 187 cm onder het maaiveld. Zware bioturbatie aan westelijke korte kant. Onderaan een houtskoolrijke laag. Dit graf werd ingeplant in de opvulling van de oostelijke afwateringsgracht van de Romeinse weg.

vondsten in houtskoolrijke laag

1. 3 randscherven, 13 wandscherven en drie bodemscherven van een sterk verbrande handgevormde kookpot (HAN LOK).
2. 4 wandscherven en bodem van een beker in fijn gereduceerd aardewerk (FRA LOK). Trilmesversiering op de schouder.
3. 2 silex-afslagen

6.7.8.6 Cluster 2 (fig. 6.7.4)

In de wegwijk ten westen van de oude spoorwegberm werden twee brandrestengraven aangetroffen. Ze liggen in de zone tussen de zuidelijke dubbele omheiningsgracht van het noordelijke erf en de noordelijke dubbele omheiningsgracht van het zuidelijke erf. Bovendien liggen ze onmiddellijk ten oosten van een noord-zuid georiënteerde greppel die aan de noordzijde en misschien ook aan de zuidzijde aansluiting vindt bij deze omheiningsgrachten. De beide graven hebben eenzelfde oriëntatie en liggen ongeveer 2 m van elkaar verwijderd. Beide behoren tot het type van de brandrestengraven. Graf 18 was voorzien van een nis met een aantal grafgiften.

Fig. 6.7.4. *Grondplan van cluster 2.*

Inventaris van de graven en grafgoederen (fig. 6.7.12 en 16)

Graf 18

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 190 cm; breedte: ca. 52,5 cm. De volledige grootte van de grafkuil werd pas duidelijk op het derde niveau (84 cm onder het maaiveld). Op het eerste vlak (64 cm onder het maaiveld) tekende dit graf zich nog af als een ovaal met afmetingen van 70 op 125 cm. NNW-ZZO oriëntatie. De bodem van het graf op 100 cm onder het maaiveld. De breedte-doorsnede is trogvormig. Onderaan de kuil bevindt zich een witzandig pakket met grote brokken verbrande leem. Daarbovenop een pakket houtskoolrijke vulling van ongeveer 10 cm dik die uitwaaiert over de wanden. Het bovenste pakket is een homogene bruine zandleemvulling. Langs de lange oostzijde werd een nis aangetroffen van 50 cm op 28 cm. De vulling bestaat uit homogeen grijs zandleem. De bodem van de nis bevindt zich op dezelfde diepte als de grafkuil.

vondsten in houtskoolrijke laag

1. 2 rand en 12 wandscherven van een handgevormde kookpot. Kamstrepen op de bovenste helft van de buik. Schuine gladdingslijnen op de schouder. Sterk verbrand.
2. 4 rand, 47 wand- en 4 bodemscherven van een handgevormde kookpot. Sterk verbrand.
3. Talrijke geoxideerde ijzeren nagels. Twee types: kleine spijkers afkomstig van schoeisel of van houten kistje en spijkers met een brede, platte, vierkante kop.

vondsten in nis

1. volledige éénorige kruik in roodbakkende klei.
2. volledige Drag. 27-tas. TS CG. Sterk versleten.
3. hoopje geselecteerd dierlijk of menselijk bot.

Graf 19

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig. Lengte: 200 cm; breedte: 80 cm. NNO-ZZW oriëntatie. Het graf is bewaard tot een diepte van 93 cm onder het maaiveld. Trogvormig profiel met onderaan de kuil een 8 tot 10 cm dik houtskoolrijk pakket dat uitwaaiert langs de wanden. Daarboven een homogene bruine zandleemvulling.

6.7.8.7 Geïsoleerd graf 20

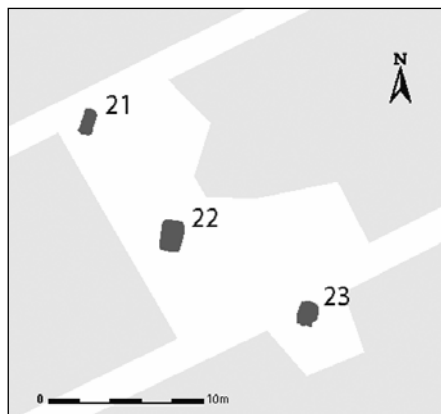
Op 24,75 m ten westen van cluster 2 werd een O-W geïoriënteerd brandrestengraf opgegraven. Het bevindt zich ongeveer 2 m ten zuiden van de zuidelijke gracht van de zuidelijke dubbele omheininggracht van het noordelijke erf. Het betreft een geïsoleerd graf.

Inventaris graf (fig. 6.7.12)

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan ovaalvormig tot rechthoekig. Lengte: 130 cm; breedte: 60 cm. Enkel de bodem (houtskoolrijke vulling) en het onderste van de bovenliggende bruine zandleemvulling zijn bewaard gebleven.

6.7.8.8 Cluster 3 (fig. 6.7.5)

Een derde cluster bevindt zich op zo'n 150 m ten zuidwesten van het zuidelijke erf. Deze cluster bestaat uit drie brandrestengraven met eenzelfde oriëntatie (NNO-ZZW). De afstand tussen graf 21 en 22 bedraagt ca. 7,5 m, de afstand tussen graf 22 en 23 ca. 8,5 m. Het is onduidelijk of dit grafveldje toebehoort tot het zuidelijke erf, dan wel tot een ander, in de nabijheid gelegen erf. Opvallend is dat hier in geen enkel graf aardewerkscherven werden aangetroffen.

Fig. 6.7.5. *Grondplan van cluster 3.*

Inventaris van de graven en grafgoederen (fig. 6.7.13 en 15)

Graf 21

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 180 cm; breedte: 100 cm. NNO-ZZW oriëntatie. De bodem bevindt zich op 82 cm onder het maaiveld. Het profiel is trogvormig in doorsnede. Onderaan de grafkuil bevindt zich een houtskoolrijk pakket met een dikte van 16 tot 20 cm, dit pakket waaiert uit langs de westzijde van de grafkuil. Bovenop dit pakket werd een homogene, bruingrijze vulling aangetroffen.

Graf 22

beschrijving

Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 186 cm; breedte: 134 cm. De bodem bevindt zich op 73 cm onder het maaiveld. NNO-ZZW

oriëntatie. Het graf heeft een u-vormige breedtedoorsnede. Op de bodem van de grafkuil bevindt zich het houtskoolrijke pakket met een gemiddelde breedte van 8 cm, erbovenop een bruingrijze zandleemvulling.

vondsten

1. silex-afslag

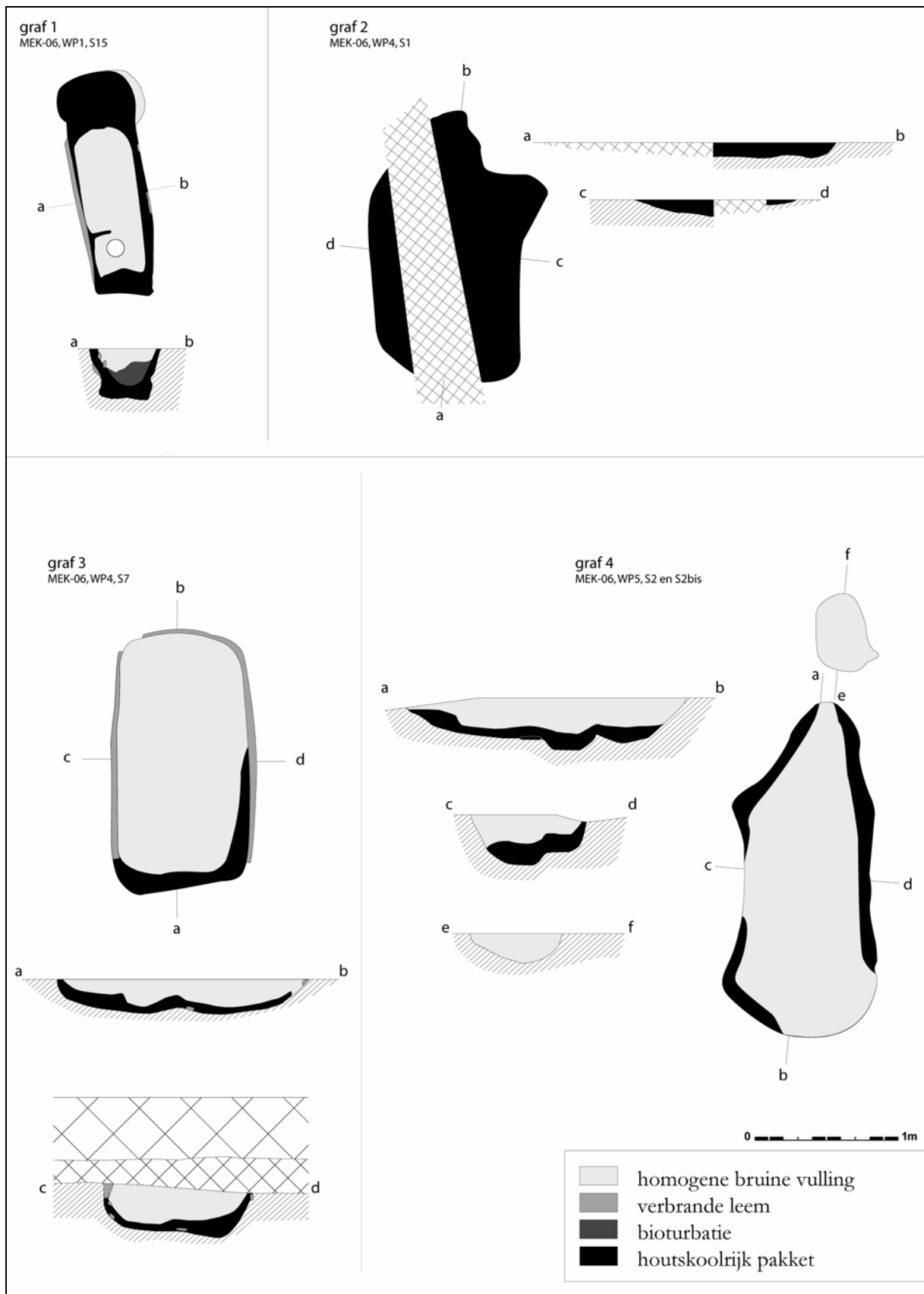
Graf 23

beschrijving

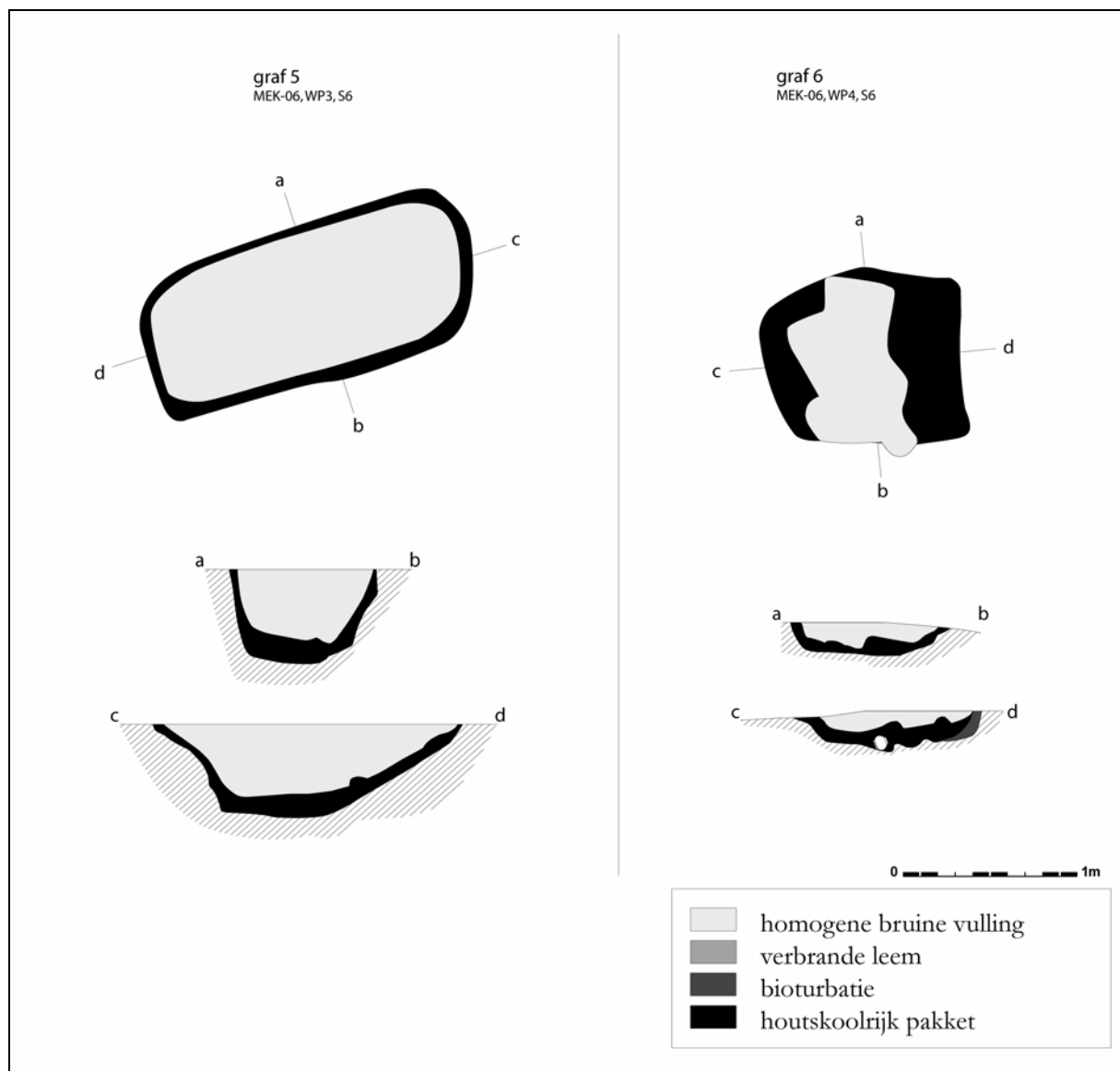
Brandrestengraf. In grondplan rechthoekig met afgeronde hoeken. Lengte: 160 cm; breedte: 124 cm. NNO-ZZW oriëntatie. De bodem van de grafkuil bevindt zich op 112 cm onder het maaiveld. De breedtedoorsnede is trogvormig. De houtskoolrijke vulling onderaan de bodem heeft een dikte van 8 cm en bestrijkt ook de wand langs de oostzijde van de grafkuil. Bovenop dit pakket bevindt zich een 12 cm dik pakket heterogene vulling bestaande uit bruingrijze zandleem en geelbruin substraat. De kuil wordt tenslotte afgedekt door een homogene bruingrijze vulling.

vondsten in houtskoolrijk pakket

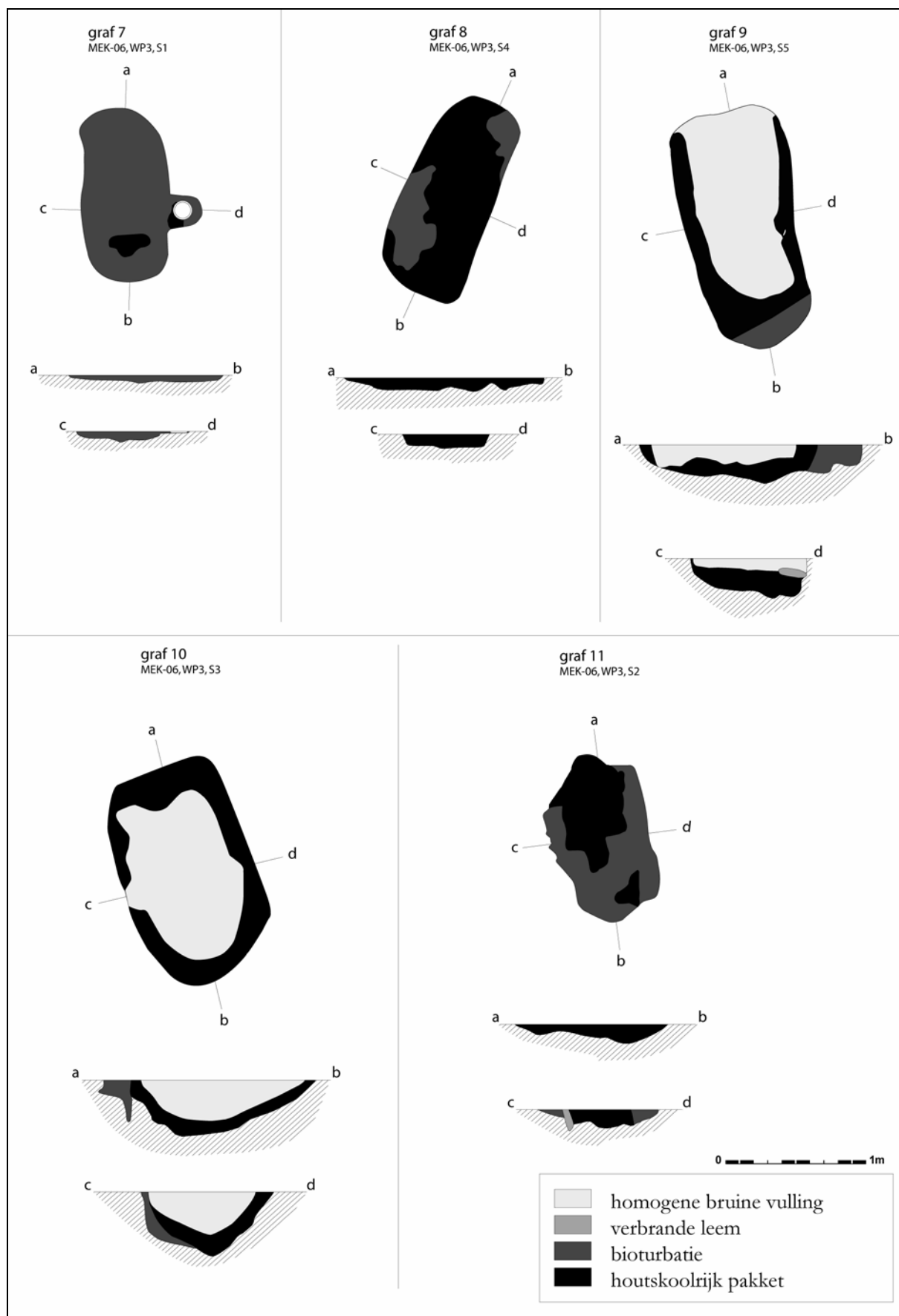
1. talrijke geoxideerde ijzeren nagels. Twee types: kleine spijkers afkomstig van schoeisel of van houten kistje en spijkers met een brede, platte, vierkante kop.
2. fragment van een fibula(?)
3. 5 silex-afslagen

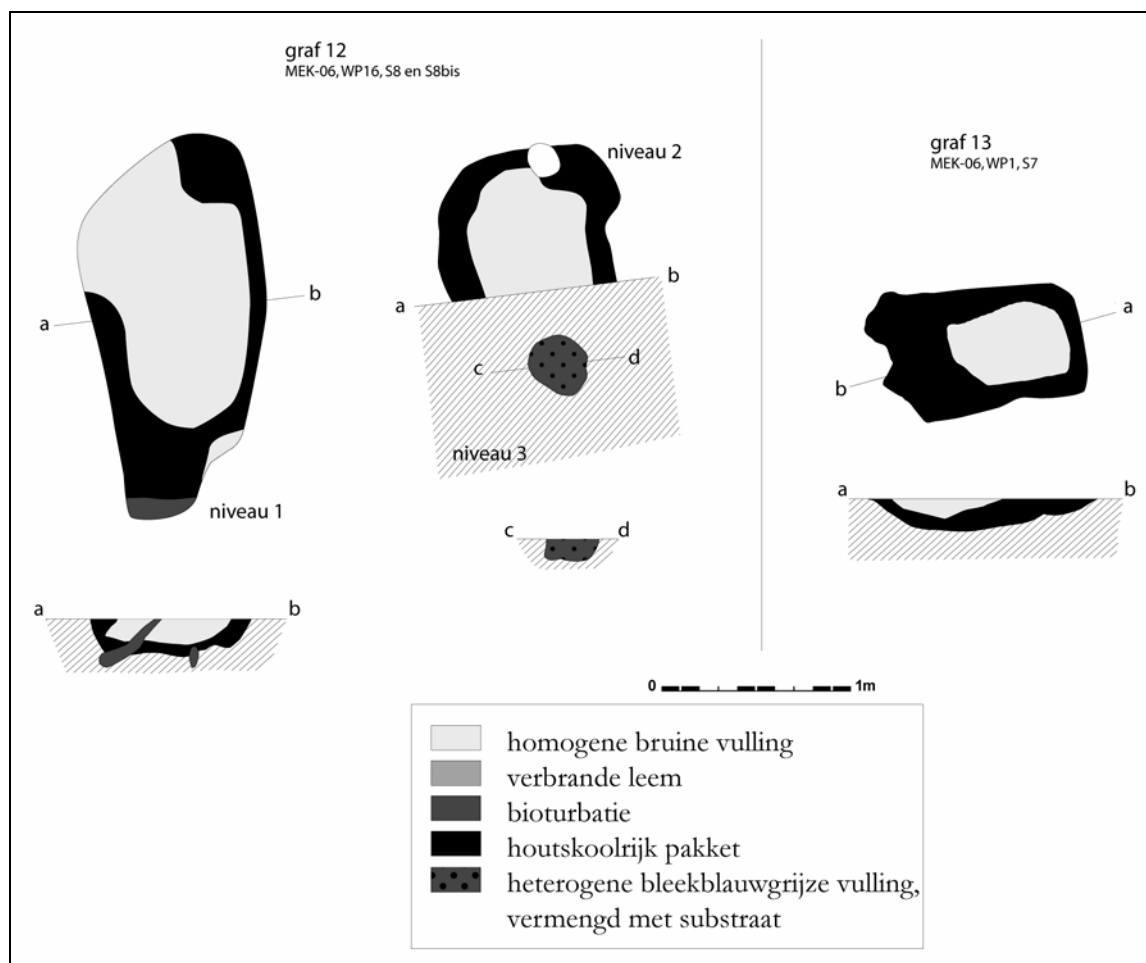
Fig. 6.7.7. Grondplannen en coupes van graven 1 t.e.m. 4.

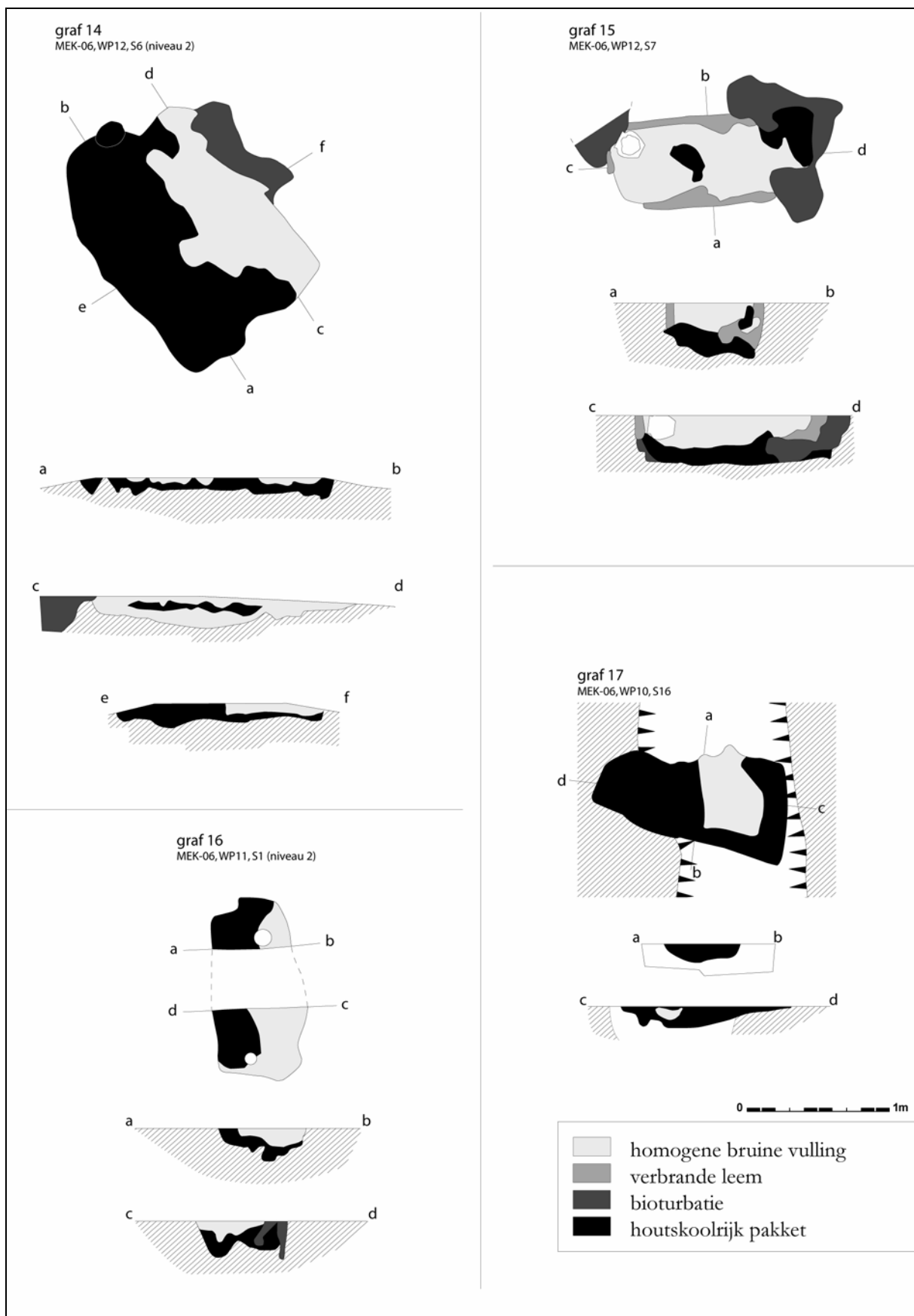
Fig. 6.7.8. *Grondplannen en coupes van graven 5 en 6.*

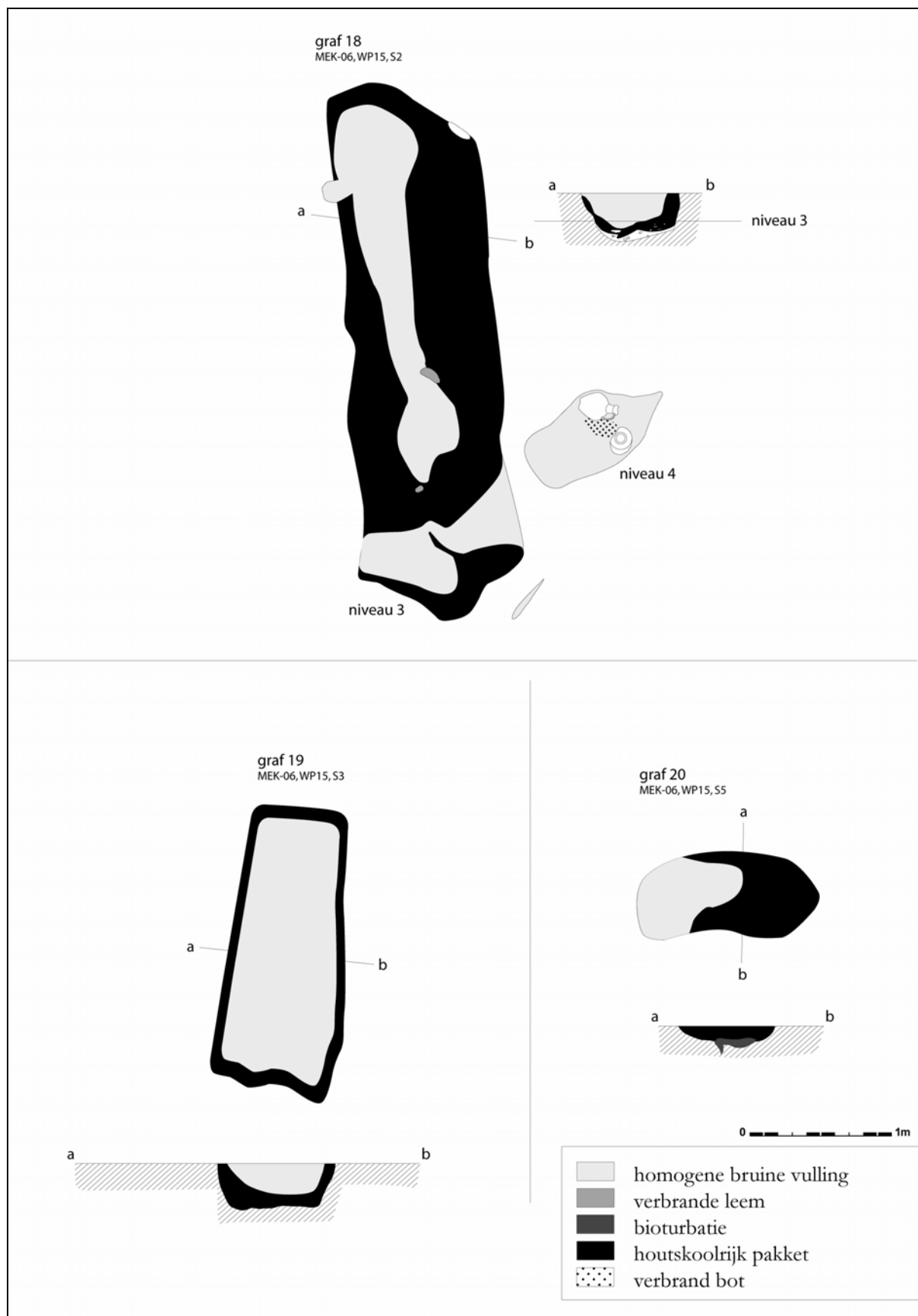
Fig. 6.7.9. Grondplannen en coupes van graven 7 t.e.m. 11.

Fig. 6.7.10. *Grondplannen en coupes van graven 12 en 13.*

Fig. 6.7.11. Grondplannen en coupes van graven 14 t.e.m. 17.

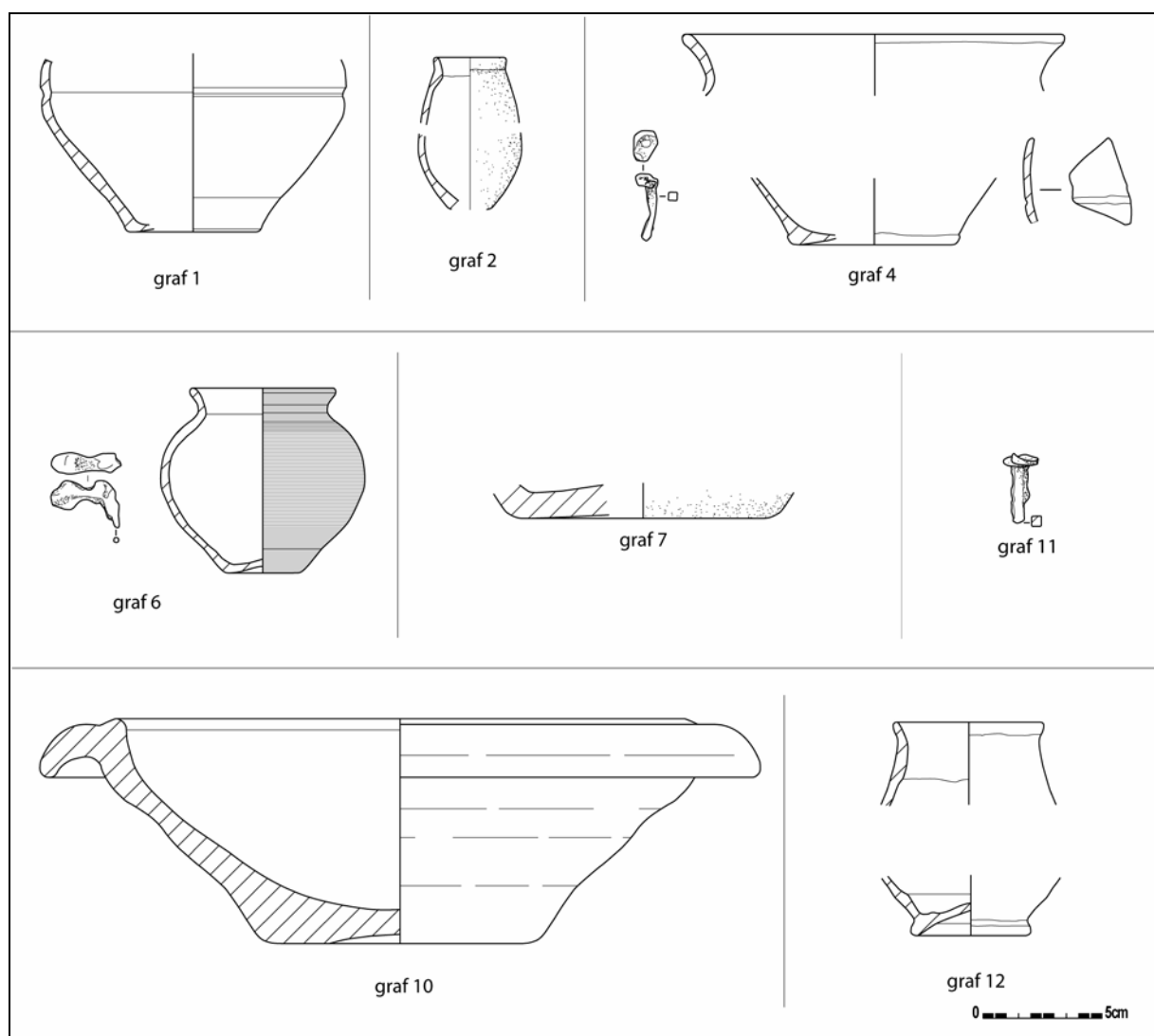

Fig. 6.7.12. *Grondplannen en coupes van graven 18 t.e.m. 20.*

Fig. 6.7.13. *Grondplannen en coupes van graven 21 t.e.m. 23.*

Fig. 6.7.14. *Grafvondsten.*

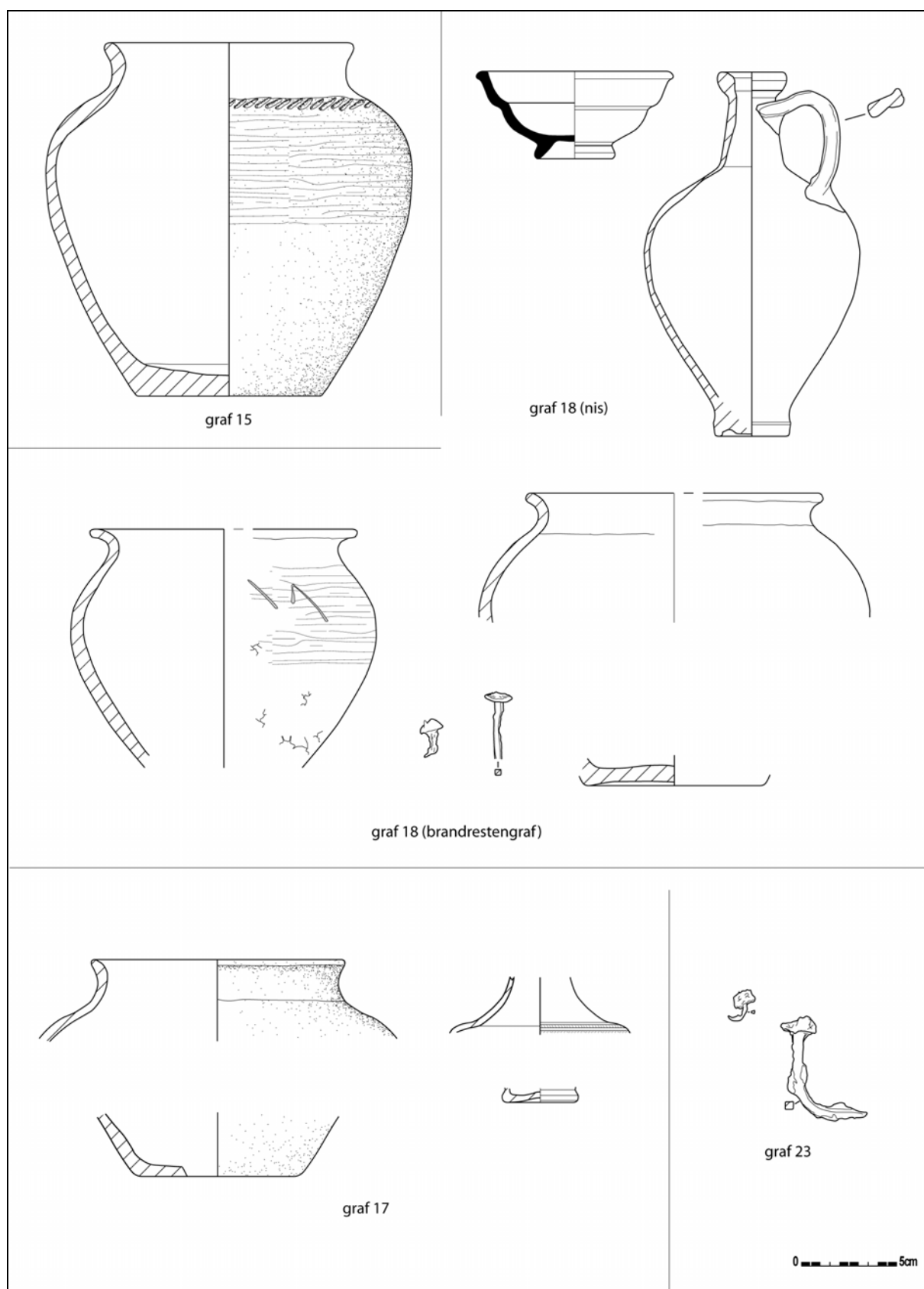
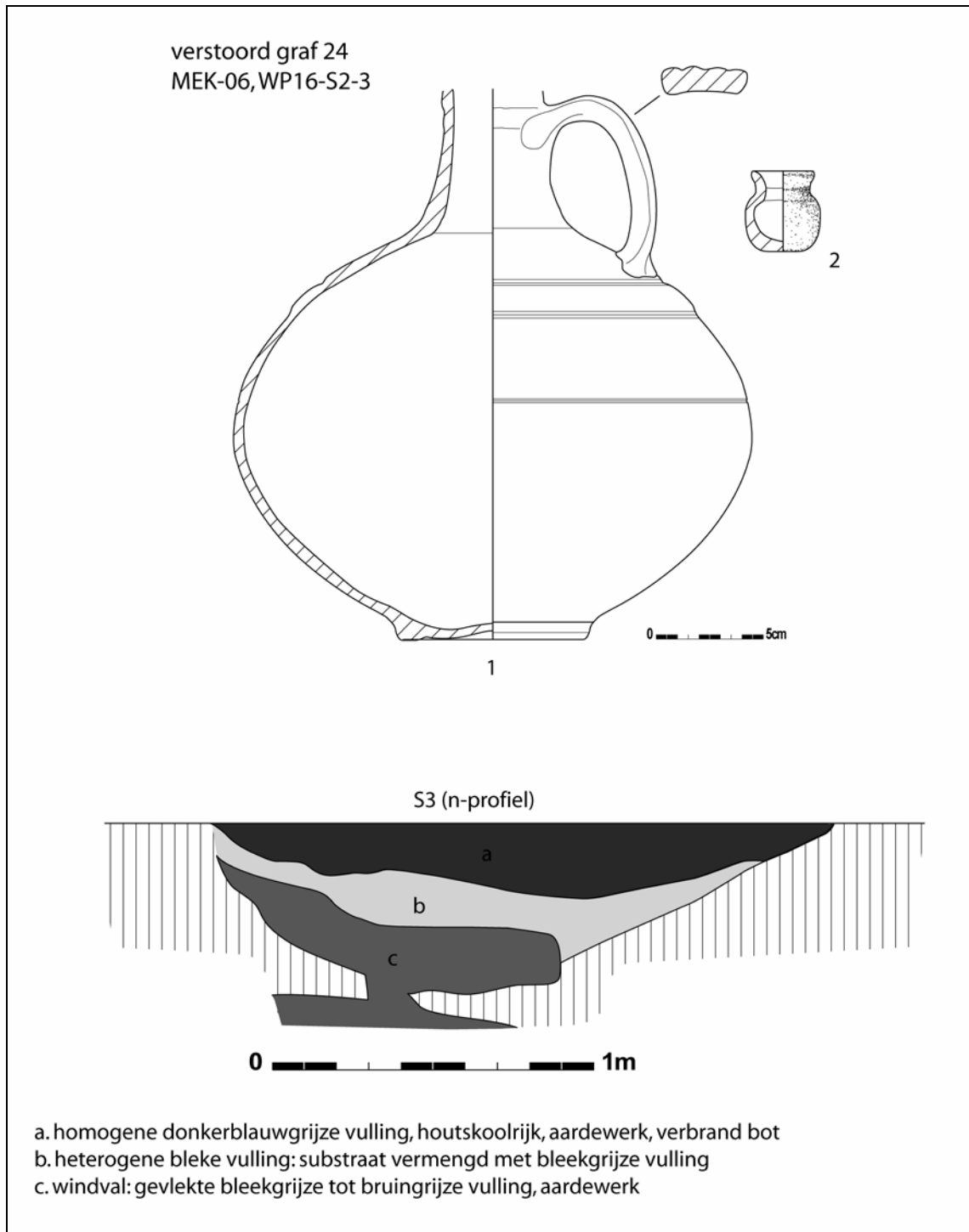

Fig. 6.7.15. Grafvondsten (vervolg).

Fig. 6.7.16. Verstoord graf 24 (WP16– S3): grondplan, coupe en vondsten gevonden in onderste laag.

6.8 DE VONDSTEN

6.8.1 *Het aardewerk*

Deze materiaalgroep werd in grote hoeveelheden op de site aangetroffen en dateert uit de periode gaande van het midden van de eerste eeuw n.Chr. tot het derde kwart van de tweede eeuw n.Chr. Ouder of jonger materiaal uit de Romeinse periode werd niet aangetroffen.

Door tijdsgebrek was het niet mogelijk om dit aardewerk in detail uit te werken. Wel werden van een aantal relevante contexten de diagnostische stukken getekend. Het gaat om volgende contexten: uit het oostelijke erf kuilen 7 (fig. 6.4.3) en 11 (fig. 6.4.4); uit het noordelijke erf omheiningsgracht 30 (fig. 6.5.3 t.e.m. 6.5.16) en waterkuil 43 (fig. 6.5.16); uit het zuidelijke erf afvalkuilen 73 (fig. 6.6.32) en 74 (fig. 6.6.33) en ook nog kuil 89 (fig. 6.6.36). De tekeningen staan telkens afgebeeld bij de respectievelijke contexten. Ook de grafvondsten werden getekend en besproken (fig. 6.7.14, 15 en 16). Hoewel de aardewerkscherven niet zijn geteld, is het toch mogelijk om in grote lijnen een algemeen beeld te schetsen van enerzijds het aardewerkspectrum en anderzijds van de evolutie.

In de grote hoeveelheid aardewerk tekenen zich twee zeer duidelijke groepen af.

Een eerste groep is gekenmerkt door de aanwezigheid van terra rubra en een zeer hoog percentage handgevormd aardewerk. Deze groep is de eerste en oudste aardewerkhorizont van de nederzetting en stamt uit het midden van de eerste eeuw/derde kwart van de eerste eeuw n.Chr.

Een tweede groep omvat materiaal van de Flavische periode t.e.m. het derde kwart van de tweede eeuw. Binnen deze groep is er één aardewerkhorizont die er zeer duidelijk bovenuit steekt, in het bijzonder de contexten met materiaal uit de tweede kwart van de tweede eeuw n.Chr.

De eerste aardewerkhorizont bevat hetzelfde materiaal als wat gevonden werd op de site Menen 't Voske. Kenmerkend voor dit horizont is de terra rubra. Deze aardewerkcategorie is een belangrijk gidsfossiel op Romeinse sites. Deze aardewerkcategorie werd namelijk niet meer vervaardigd na 70 na Chr. Ze is dus typisch voor pre-Flavische contexten. De terra rubra aangetroffen in de Kortewaagstraat bestaat enkel uit bolbuikige bakers met korte, opgerichte tot naar buiten staande rand (type Holwerda 11/Deru P6/7) (fig. 6.5.5). Dit type beker heeft een zeer karakteristieke versiering. De schouder is gedecoreerd met groepjes van vier verticale strepen. Eronder bevindt zich een typische tweeledige/drieledige ribbel die geglad is. De onderbuik tenslotte is voorzien van trilmesversiering. Het baksel is oranjebruin tot lederbruin, vaak met reducerende kern. Het is overvloedig verschaald met fijne kleurloze en witte kwarts. In de kleipasta zitten naast kwartskorrels ook zeer fijne kleikruimels, mica's en vlekken zwarte ijzeroxide.

Een interessant gegeven is dat het baksel, de vorm en het decoratieschema volledig overeenkomen met de terra rubra-bakers gevonden in de *vicus* van Wervik⁶⁹. We weten trouwens dat er in die *vicus* pottenbakkers werkzaam waren: op de site St. Janshospitaal werden in 1950 de restanten van een pottenbakkersoven ontdekt, die gezien het vondstmateriaal in gebruik was rond het midden van de eerste eeuw n.Chr. In de buurt van de oven werd een scherf afkomstig van een misbaksel van vermoedelijk een terra rubra-beker aangetroffen⁷⁰. Doordat het decoratieschema enkel voorkomt op Wervikse en nu ook op Meense terra rubra bakers⁷¹ is het zeer waarschijnlijk dat de terra rubra gevonden in de nederzetting langs de Kortewaagstraat in Wervik werd vervaardigd⁷².

⁶⁹ Goeminne 1970, 31 en 33 en fig. 10, nrs. 1 t.e.m. 15.

⁷⁰ Goeminne 1970, 12.

⁷¹ Mondelinge mededeling X. Deru.

⁷² Aan de hand van de hem voorgelegde terra rubra, concludeerde H. Goeminne dat het om identiek hetzelfde materiaal ging als dat gevonden in Wervik.

Het tweede karakteristieke element van het aardewerk uit deze midden eerste-eeuwse fase is dat een zeer hoog percentage, namelijk ca. 60 tot 75 %, handgevormd is. De voornaamste vorm van dit handgevormde aardewerk is de kookpot met al dan niet verdikte, naar buiten gebogen rand. De schouder ervan is bijna altijd versierd met schuine spatelindrukken. Deze versieringswijze gaat al dan niet gepaard met horizontale kamstrepen op de rest van de buik. Dit type kookpot is wijd verspreid in de vallei van de Leie (Harelbeke, Kortrijk, Wervik, ...). Naast kookpotten troffen we ook diverse types handgevormde kommen aan, zoals bolronde kommen met naar binnen gerichte rand en S-vormige kommen.

In dit aardewerkhorizont treft men verder ook een weinig terra nigra, kruikwaar en gewoon reducerend aardewerk aan. In de kruikwaar treffen we zowel lokale als geïmporteerde baksels aan. Twee baksels hebben vermoedelijk een lokale oorsprong: een oranjebruin zandig baksel met grijze kern en een lichtgele tot lichtbeige klei, overvloedig verschaald met fijn gesteentemateriaal en kwartsfragmenten. Morfologisch sluiten de kruiken vervaardigd in deze baksels volledig aan bij de kruiken gevonden in de eerste-eeuwse contexten van Wervik⁷³. Het gewoon reducerend aardewerk, dat voornamelijk kookpotten met korte hals en een naar buiten gebogen rand en kommen/borden met een naar buiten gebogen rand omvat, is van lokale en regionale makelij.

Opvallend in deze fase is het ontbreken van scherven van Zuid-Gallische terra sigillata, Pompejaans rood aardewerk, amforen en mortaria.

In de loop van de Flavische periode voltrekt zich een grondige wijziging in het aardewerkbeeld. Typisch Romeinse vormen en aardewerkcategorieën, zoals terra sigillata en mortaria treden nadrukkelijk op de voorgrond, de rol van buitenregionale en verre importen speelt een grotere rol dan voorheen en er wordt minder handgevormd aardewerk vervaardigd (percentages van ca. 10 tot 20 %). In de contexten uit deze periode werd het volgende aangetroffen:

- terra sigillata uit Zuid-Gallië, Centraal-Gallië en Oost-Gallië (vrnml. Argonne, maar ook Trier), waarvan de twee laatstgenoemde pas vanaf het tweede kwart van de tweede eeuw belangrijk worden. De types Drag. 18, 18/31, 27, 33 en 37 overheersen.
- geverniste bekertjes uit Keulen. De fragmenten kunnen toegeschreven worden aan het type Hees 2 en zijn meestal versierd met trilmesversiering en/of jachtmotieven in barbotine. Enkel het baksel met olijfgroene tot zwarte deklaag werd aangetroffen.
- pompejaans rood aardewerk uit Les-Rues-des-Vignes
- kruiken en mortaria uit Bavay en omgeving
- kruikwaar uit verschillende productiecentra in Noord-Frankrijk
- mortaria uit het Rijngebied
- mortaria uit het Maasgebied
- dolia uit de regio
- amforen uit Zuid-Spanje (zeer klein percentage)
- regionaal fijn reducerend aardewerk
- regionaal grijs gedraaid aardewerk
- grijs gedraaid aardewerk uit Artesië
- handgevormd aardewerk (voornamelijk kookpotten)

Het jongste aardewerk dateert uit het derde kwart van de tweede eeuw. Tot het jongste materiaal behoren een Centraal-Gallische Drag. 45 en een versierde sigillata kom Drag. 37 in de stijl van Cinnamus. Mortaria met verticale, hamervormige rand horen vermoedelijk ook thuis in deze periode. Aardewerk uit deze periode is nauwelijks vertegenwoordigd, dit in tegenstelling tot het aardewerk uit de eerste helft van de tweede eeuw. Het ontbreken van scherven metaalglanzend aardewerk en het nauwelijks of niet aanwezig zijn van de geverniste types Hees 3 en Niederbieber 32 zijn enkele van de argumenten die ons doen besluiten dat de nederzetting ten laatste rond de jaren 60 of 70 van de tweede eeuw n.Chr. kan zijn verlaten.

---

⁷³ Goeminne 1970, 49, fig. 20, nrs. 15 t.e.m. 20 en 52, fig. 17, nrs. 1 t.e.m. 11.

Tot besluit kunnen we stellen dat in de eerste fase van de nederzetting het aardewerkspectrum getuigt van een sterk doorleven van inheemse tradities, wat zich uit in het hoge percentage handgevormd aardewerk en het ontbreken van typisch Romeins aardewerk, zoals terra sigillata en mortaria. Vanaf de Flavische periode krijgt het aardewerk een duidelijker Romeins karakter en zijn de verre importen beter vertegenwoordigd.

Ten slotte willen we er op wijzen dat in dit verhaal de nabij gelegen *vicus* van Wervik een zeer belangrijke rol speelde. Ten eerste gebruikte men in de nederzetting langs de Kortewaagstraat aardewerk dat in Wervik zelf was vervaardigd. Ten tweede had Wervik ongetwijfeld een marktfunctie voor het omliggende achterland en is het aannemelijk dat de inwoners van de nederzetting regelmatig naar de markt in Wervik gingen om er aardewerk te kopen.

6.8.2 De vuurbokken

In totaal werden er 74 fragmenten van vuurbokken aangetroffen. Vuurbokken zijn objecten in terracotta die, opgesteld in paren, de begrenzing van een vuurhaard vormen. De wanden van de vuurbokken zijn voorzien van perforaties waarin een rooster past. De kop van elke vuurbok neemt de vorm aan van een dierenkop. Het verspreidingsgebied van de vuurbokken in gebakken klei is de Leie- en Scheldevallei⁷⁴. Ze komen op in de Augusteïsche periode en werden tot in de derde eeuw gebruikt. Het gebruik van vuurbokken in ons gebied stamt uit de IJzertijd. Toen waren ze evenwel in ijzer vervaardigd en hadden ze naast een functionele rol ook een symbolische functie (cultus van de haard en het vuur). Het is mogelijk dat ook de Gallo-Romeinen nog een bepaalde symboliek toeschreven aan de vuurbokken⁷⁵.

De vuurbokfragmenten gevonden op de site Menen-Kortewaagstraat vertonen een grote technische uniformiteit. De fragmenten zijn matig hard gebakken, vertonen een grauwbrown, bruine of oranjebruine kleur en zijn overvloedig verschaald met grove kleikruimels met een grootte van 1 à 2 mm. Op een groot aantal stukken werden restanten van een fijne, witgele sliblaag vastgesteld. Tijdens de opgravingen hadden we het geluk een groot aantal koppen aan te treffen. Zo werden twee ramskoppen, één stierenkop en een hondenkop opgegraven (fig. 6.8.1). Deze koppen vallen op door hun sterk stilistisch karakter. De bovenzijde van de vuurbokken is vlak en in de meeste gevallen versierd met rijen van inkervingen in visgraatverband of in netvorm. Deze stukken met inkervingen hebben veelal ook 1 rij van schuine inkervingen aan de buitenzijde. Het exemplaar met gestileerde stierenkop is versierd met inkervingen in kruispatroon. De onderzijde van de vuurbokken is vlak en onversierd. Eén stuk is voorzien van een brede horizontale plastische band aan de buitenzijde. De aangetroffen stukken tonen aan dat de vuurbokken uit twee rijen perforaties bestonden, zoals werd aangetoond voor de exemplaren aangetroffen in Ploegsteert en Sint-Martens-Latem⁷⁶.

De exemplaren gevonden in Menen sluiten zowel in baksel, vorm als in versiering aan bij de stukken gevonden te Ploegsteert⁷⁷, in Harelbeke, Asper, Kruishoutem, Sint-Denijs-Westrem en Sint-Martens-Latem⁷⁸. Voor de exemplaren met ramskop zijn er, behalve het exemplaar gevonden Aalter-Ekenakker⁷⁹, geen parallellen gekend.

Hoewel er een sterke overeenkomst is tussen de sites onderling, merken we wel een variatie wat de keuze in dieren betreft. Zo is er rond het gebied van Gent een sterke

⁷⁴ Voor uitvoerige informatie over vuurbokken: Bourgeois 1983; Vermeulen 1992, 128-130; De Clercq 2007.

⁷⁵ De Clercq 2007.

⁷⁶ Bourgeois 1983; Vermeulen 1992, 128.

⁷⁷ Bourgeois 1983.

⁷⁸ Vermeulen 1992, 128.

⁷⁹ De Laet 1975.

voorkeur voor de afbeelding van everzwijnen⁸⁰. Dit zou te verklaren zijn doordat in de Romeinse periode dit gebied bosrijk was⁸¹. Meer naar het zuiden toe, tussen Leie en Schelde, lijkt er een dominantie van rammen te zijn. Dit werd reeds gesuggereerd door F. Vermeulen⁸² en blijkt nu ook duidelijk voor de site Menen-Kortewaagstraat. Het lijkt er dus op dat de inwoners waarschijnlijk kozen voor vuurbokken met de koppen van dieren die het best in hun leefwereld pasten.

In de Kortewaagstraat werden de fragmenten aangetroffen in paalkuilen, kuilen of grachten waarin zich tevens ander huisafval bevond. De vondsten werden hoofdzakelijk aangetroffen in of in de nabijheid van gebouwen⁸³. Een deel werd gevonden in de opvulling van gracht 30. De meeste fragmenten echter werden aangetroffen in het zuidelijke erf en dan nog voornamelijk in en rond gebouwen 68, 69 en 70.

Van twee exemplaren vermoeden we dat ze kaderen in een rituele sfeer. Het betreft de twee fragmenten met gestileerde ramskop, beiden aangetroffen in een paalkuil van een gebouw. Een eerste exemplaar werd, in associatie met haardresten, aangetroffen in één van de nokpalen van gebouw 70. Het tweede exemplaar werd, eveneens in associatie met haardresten, gevonden op de bodem van de noordoostelijke paalkuil van gebouw 69. Volgens ons zijn deze twee vuurbokfragmenten doelbewust, nadat de twee palen van de twee gebouwen waren uitgetrokken, als een soort offer bijgezet op de bodem van de paalkuil. Het lijkt er dus op dat deze vondsten deel uitmaakten van een verlatingsritueel, waarbij met het wegtrekken van de bewoners het erf ritueel werd gereinigd. Dit aspect wordt ook besproken in hoofdstuk 6.6.4.

In de nederzetting van Menen-Kortewaagstraat werden vuurbokken gebruikt van het begin tot het einde van de occupatie.

Beschrijving afgebeelde vuurbokken (fig. 6.8.1 en 2):

1. MEK-06-249 (WP8-S1)

7 fragmenten (waarvan er vijf aan elkaar passen) van het bovenste deel van een vuurbok. Oranjebruin baksel met bleekbruine wanden, overvloedig verschaald met grove kleikruimels (1 à 2 mm). De kop van de vuurbok bestaat uit twee horens, die waarschijnlijk een stierenkop symboliseren. De zone tussen de horens en de zijkanten zijn versierd met inkervingen in kruisvorm. Circulaire doorboring van 2,4 cm.

2. MEK-07-523 (WP21-S234)

Twee aan elkaar passende fragmenten van de kop van een vuurbok. Grauwe klei, overvloedig verschaald met grove kleikruimels (1 à 2 mm). Sporen van secundaire verbranding. De kop stelt een gestileerde ramskop voor. De voorzijde bestaat uit een eenvoudige uitstulping die de muil van het dier uitbeeldt. De horens worden uitgebeeld door twee schijven waarvan de binnenkant is uitgehold. Deze schijven zijn 4,4 cm in diameter en 1,6 cm dik. Schuine inkervingen aan weerszijden van de schijf symboliseren de ribbels van de ramshoorn.

3. MEK-07-458 (WP22-S39)

Negen fragmenten, waarvan er vier aan elkaar passen, van de kop van een vuurbok. Baksel met grauwe kern, oranjebruine en bruine wanden, overvloedig verschaald met grove kleikruimels (ca. 1 à 2 mm). Sporen van secundaire verbranding. De kop is in de vorm van een gestileerde ramskop. De hoorn van de ram wordt voorgesteld door een schijf waarvan de rand uit een verdikte band met inkervingen bestaat (diam. 4,9 cm;

---

⁸⁰ De Clercq 2007.

⁸¹ Mondelinge mededeling W. De Clercq.

⁸² Vermeulen 1992, 129.

⁸³ Dit werd tevens duidelijk vastgesteld op de sites in Kruishoutem en Sint-Martens-Latem (Vermeulen 1992, 129).

dikte: 1,5 cm). De top van de hoorn wordt aangegeven d.m.v. een verhoging in de kern van de schijf. De voorzijde van de kop is plat, maar stulpt wel uit naar het midden toe (vermoedelijk voorzien van een muil zoals bij MEK-07-523). De rand van de bovenzijde is voorzien van inkervingen in visgraatverband.

4. MEK-07-520 (WP21-S198A)

Twee aan elkaar passende fragmenten van de kop van een vuurbok. Baksel met grauwe kern, oranjebruine randen en bruine wanden voorzien van een witgele slibversiering. Het baksel is overvloedig verschaald met grove kleikruimels (ca. 1 à 2 mm). De boven- en achterzijde van het stuk zijn voorzien van twee rijen inkervingen in visgraatverband. Het geheel vormt vermoedelijk de kop van een hond.

5. MEK-07-519 (WP21-S195B)

Zes aan elkaar passende fragmenten van de bovenzijde van een vuurbok. Baksel met een grauwe kern en oranjebruine randen en wanden. De randen van de bovenzijde zijn voorzien van ingekraste groeven in netvorm. De twee versierde zones worden afgeboord door brede, ondiepe groeven. De zijkant van de bovenzijde is versierd met schuine ingekerfde groeven.

6. MEK-07-620 (WP27-S9)

Twee aan elkaar passende fragmenten van het onderste deel van een vuurbok. Matig zacht gebakken, bleekbruine tot oranjebruine klei, overvloedig verschaald met grove kleikruimels (ca. 1 à 2 mm). Witgele sliblaag aan de buitenkant van de voet. De breedte van de voet bedraagt 6,5 cm en de buitenkant is voorzien van een horizontaal verloopende ribbel. De breedte van de wand bedraagt 2,3 cm. De breedte van de ribbel (gemeten vanaf de binnenkant) bedraagt 4,1 cm. Deel van een cirkelvormige perforatie (diameter ca. 2 cm). Sporen van secundaire verbranding. Een dergelijk stuk met plastische band aan de buitenzijde werd ondermeer aangetroffen in de inheems-Romeinse nederzetting in Sint-Martens-Latem⁸⁴.

7. MEK-07-662 (WP21-S9)

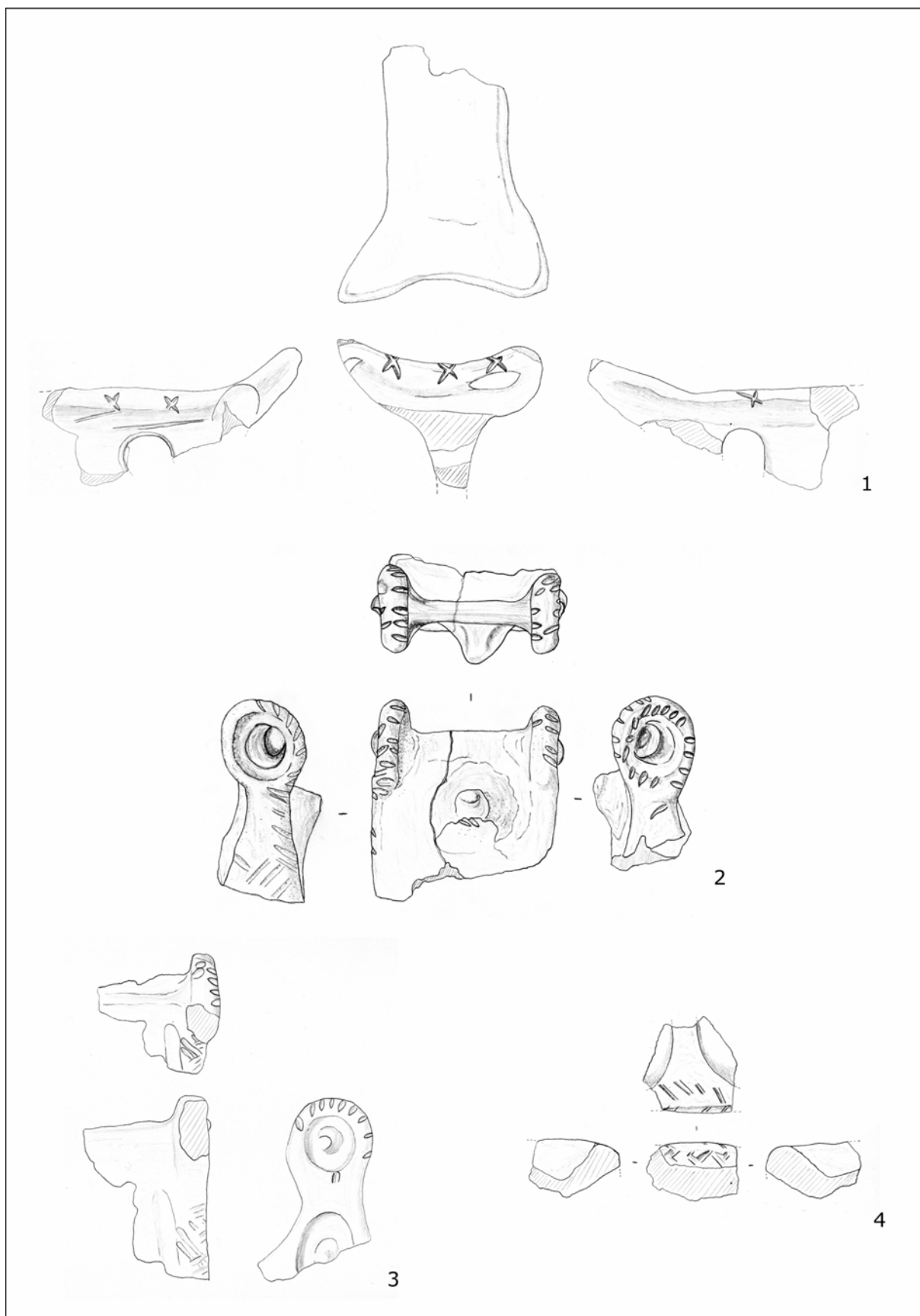
Fragment van de voet van een vuurbok. Bruin tot oranjebruin baksel met overvloedige kleikruimelverschraling (ca. 1 à 2 mm). De wand is voorzien van restanten van een witgele sliblaag. De voet heeft een breedte van 6,4 cm.

8. MEK-06-246 (WP8-S1)

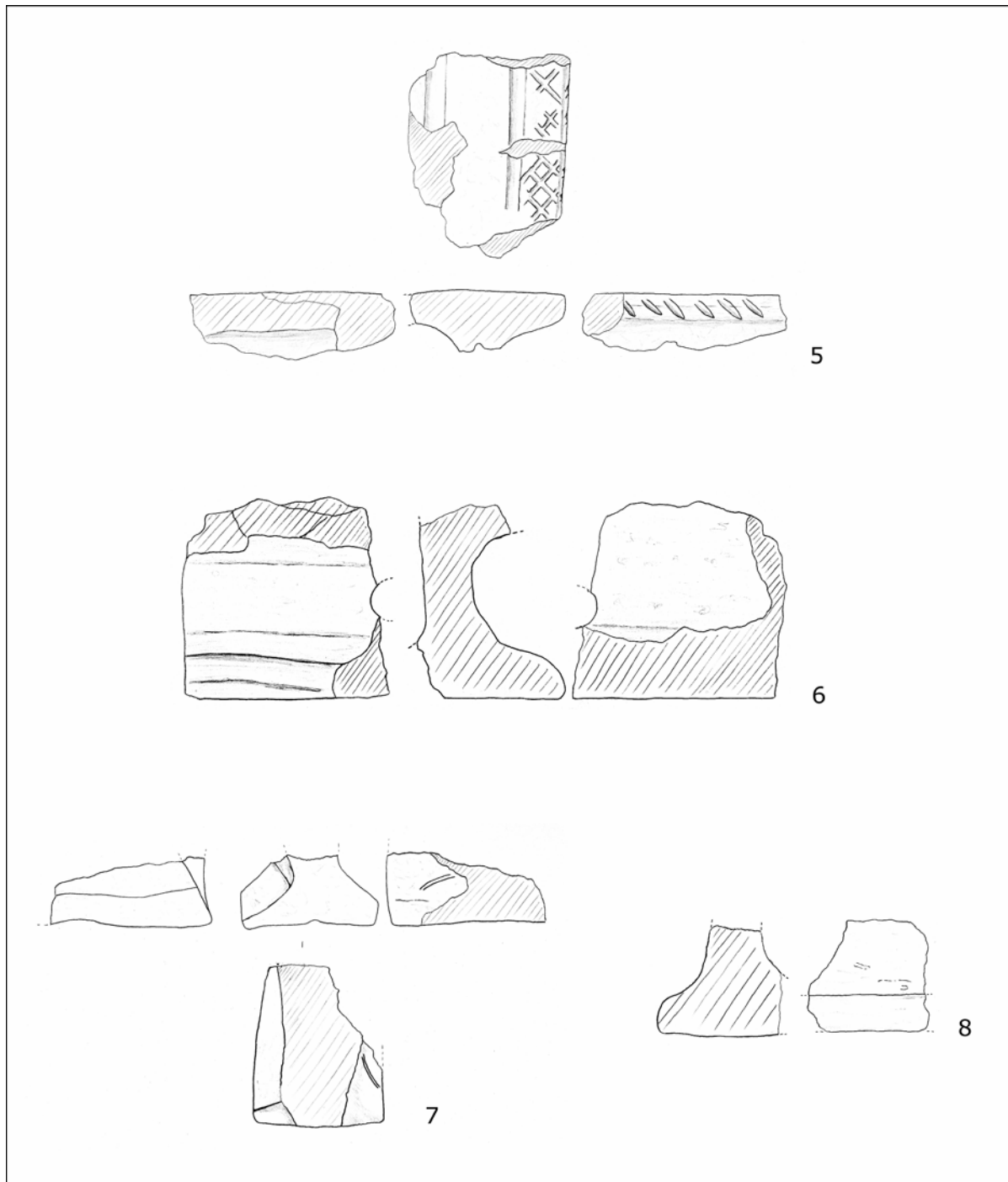
Fragment van de voet van een vuurbok. Bruin tot oranjebruin baksel, overvloedig verschaald met grove kleikruimels (ca. 1 à 2 mm).

---

⁸⁴ Vermeulen 1989, 50 en fig. 29 en 30.

Fig. 6.8.1. Fragmenten van vuurbokken (schaal 1/3) (tek. F. Wyffels).

Fig. 6.8.2. Fragmenten van vuurbokken (vervolg) (schaal 1/3) (tek. F. Wyffels).

6.8.3 Het glas (tussentijds rapport) (Peter Cosyns)

6.8.3.1 Inleiding

Het glasmateriaal van Menen-Kortewaagstraat omvat weinig diagnostisch materiaal. Van de 40-tal scherven is het merendeel niet determineerbaar gebleken door de hoge graad van fragmentatie⁸⁵. Het schervenmateriaal kan herleid worden tot 30 voorwerpen.

⁸⁵ Uitgezonderd het bovenste deel van een hexagonaal flesje uit de waterput (WP9-S44) betreft het kleine, veelal moeilijk te determineren stukjes van 1g en minder.

Opmerkelijk is dat op één enkele kraal en een fragment vensterglas na het allemaal vaatwerk betreft. Meer recente vondsten zijn niet opgenomen in de lijst: het fragmentje kleurloos vensterglas (MEK-06-352/2) lijkt een stukje modern vensterglas te zijn en mag eerder als een intrusie beschouwd worden. Het is het enige niet-Romeinse glazen voorwerp samen met de oppervlaktevondst (MEK-06-21) uit werkput 1. Dit opmerkelijk stuk verdient dan weer wel enige aandacht, want het betreft een randfragment van een Merovingische beker van het type Feyeux 51 of 52⁸⁶ (fig. 6.8.3, nr. 4).

6.8.3.2 Glasvondsten per context (selectie)

1. Omheiningsgracht 30 (WP7-S1; WP8-S1)

De datering van deze structuur loopt van de pre-Flavische periode tot het einde van de Antonijnse periode (periode Ic – IIC)

- MEK-06-233: wandfragment van een niet determineerbaar vormtype vaatwerk in blauwgroen glas
- MEK-06-234: 2 niet-passende wand/halsfragmentjes bleek blauw glas van een unguentarium/fiooltje eigen aan periode IB-II.
- MEK-06-235: (1) een schouderfragment van een vierkante fles (Isings 50) in bleek blauwgroen glas (typologische datering: 50-180 n. Chr.); (2) wandfragment van een niet determineerbaar vormtype vaatwerk in kleurloos glas met een blauwe schijn

2. Opvulling van poel 45 (WP7-S3)

Het vondstmateriaal wordt in de 2de eeuw n. Chr. gedateerd (periode II).

- MEK-06-236/1-3: (1) een schouderfragment van een vierkante fles (Isings 50) in bleek blauwgroen glas (typologische datering: 50-180 n. Chr.); (2) randfragment van een beker in blauwgroen glas; (3) wandfragment van een niet duidelijk determineerbaar vormtype vaatwerk (mogelijk vierkante fles) in bleek blauwgroen glas (fig. 6.8.3, nr. 1).

3. Waterput 44 (WP9-S44)

De waterput moet zijn aangelegd ten tijde van Hadrianus en raakte in onbruik kort daarna aangezien de opvulling dateert uit het tweede en derde kwart van de 2de eeuw (periode IIB-IIC).

- MEK-07-?: rand-/halsfragment van een klein hexagonaal flesje; de volledige rand en hals zijn bewaard gebleven met de aanzet van de schouder en de aanzet van een vertikaal handvat ter hoogte van de lip (typologische datering: IB-II) (fig. 6.8.3, nr. 2)
- MEK-07-473: secundair gesmolten fragment van een niet meer te determineren vormtype vaatwerk of sieraad in donkergroen glas dat zwart oogt. Het fragment werd bemonsterd voor chemische analyse bij prof. Koen Janssens van MiTAC aan de UA, Antwerpen. In de tabel hieronder zijn de percentgewichten van alle oxide boven de 0,1% weergegeven. De SEM-XRF of EPMA methode is niet geschikt voor het vastleggen van de zeer kleine concentraties. Hiervoor wordt nu vaak beroep gedaan op de LA-ICP-MS methode (Laser Ablation with Inductive Coupled Plasma Mass Spectrometry). Bij heel lage waarden of zelfs totale afwezigheid van de belangrijkste oxides in Romeins glas is geopteerd om dit aan te geven met ***. Het resultaat levert een typische "silica-soda-lime" samenstelling Romeins glas met een hoge concentratie aan ijzeroxide (Fe₂O₃) eigen aan de technologie toegepast vanaf de tweede helft van de 2de eeuw na Chr.

⁸⁶ Dit fragment moet 5de – 1ste helft 6de eeuw worden gedateerd, hoewel het door de kleine fragmentatie mogelijk is dat het deel uitmaakte van een conische beker uit de 4de eeuw (type Isings 106; Trier 53).

Na ₂ O	MgO	Al ₂ O ₃	SiO ₂	P ₂ O ₅	SO ₃	Cl	K ₂ O	CaO	TiO ₂	MnO	Fe ₂ O ₃	CuO	PbO	ZnO	BaO
16,80	0,44	1,72	64,81	***	***	0,82	0,67	6,07	***	0,23	8,34	***	***	***	***

Tabel 6.8.3.1. EPMA-analyseresultaten in procentgewicht (%) van het zwart glazen fragment MEK-07-473.

4. kuil 89 (WP21-S31)

- MEK-07-529: bijna volledig bewaarde ringkraal in ultramarijnblauw glas; afmetingen: buiten Ø:1,35 cm; binnen Ø: 0,7 cm; b.: 0,4 à 0,6 cm; h.: 0,2 à 0,3 cm (fig. 6.8.3, nr. 3).
Vergelijkend materiaal: Menen – 't Voske = periode Ic (Deschietter 1994, 17-18, fig.11,1); Tienen – Grijpenveld, graf 27 in WP 12 = periode Ib-IIA (Cosyns 2002)
Typologische datering: Haevernick 1ste eeuw n. Chr.

5. kuil 20 (WP1-SP5)

Deze context is gedateerd in de Claudisch-Neronische periode (periode Ic)

- MEK-06-71: wandfragment van een niet duidelijk determineerbaar vormtype moulegeblazen fles (hexagonaal; vierkant; octogonaal; rechthoekig) in bleek blauwgroen glas.
Periode: IB-II

6.8.3.3 Conclusie

Het glasmateriaal van Menen – Kortewagstraat is vrij homogeen eenvoudig gebruiksmateriaal uit het einde van de 1ste eeuw tot in de tweede helft van de 2de eeuw. Enkele voorwerpen komen echter uit pre-Flavische contexten, zoals het halsfragment van een moulegeblazen fles (MEK-06-71).

6.8.3.4 Bibliografie

COSYNS P. 2002: cat.nr. 13. Glazen halssnoer van Tienen-Grijpenveld. In: SAS. K. & THOEN H. (eds), *Schone Schijn. Romeinse juweelkunst in West-Europa* (tentoonstellingscatalogus PGRM Tongeren), Leuven, 142.

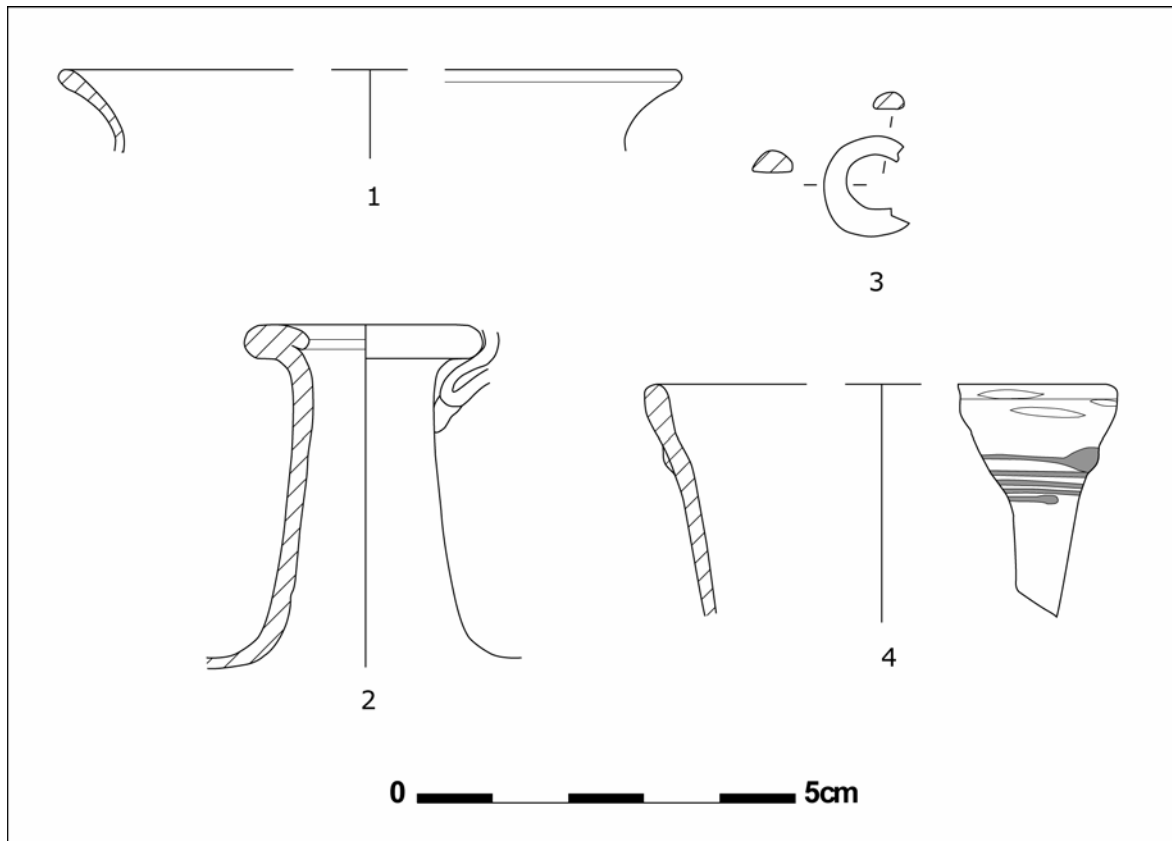
DESCHIETER J. 1994: Een Gallo-Romeinse nederzetting te Menen, *Westvlaamse Archaeologica* X, 5-22.

ISINGS C. 1957: *Roman glass from dated finds*, Traiectina Archaeologica 2, Groningen/Djakarta.

GOETHERT-POLASCHEK K. 1977: *Katalog der römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums Trier*, Mainz am Rhein.

RÜTTI B. 1991: *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 13/1-2, Augst.

HAEVERNICK T. 1960: *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem Europäischen Festland*, Bonn.

Fig. 6.8.3. Enkele fragmenten glas van de site Menen-Kortewagstraat (tek. F. Wyffels & A. Verbrugge) (ware grootte).

6.8.4 Het metaal

Het metaal is vertegenwoordigd door objecten in ijzer, brons en lood.

De ijzeren objecten zijn sterk geoxideerd. Meer dan 90 % van dit materiaal is gemakkelijk herkenbaar in spijkers van diverse afmetingen. Om de andere objecten in de vormeloze klompen ijzer te detecteren, werden de meest relevante met x-stralen doorgelicht. Zo waren op de foto's beslagplaatjes, ringvormige objecten, een staafje met doorboord uiteinde, een splitpen, een tweetal hengsels, een sleutel, onderdelen van messen en een voorwerp dat een beitel kan zijn geweest, te herkennen⁸⁷ (fig. 6.8.4).

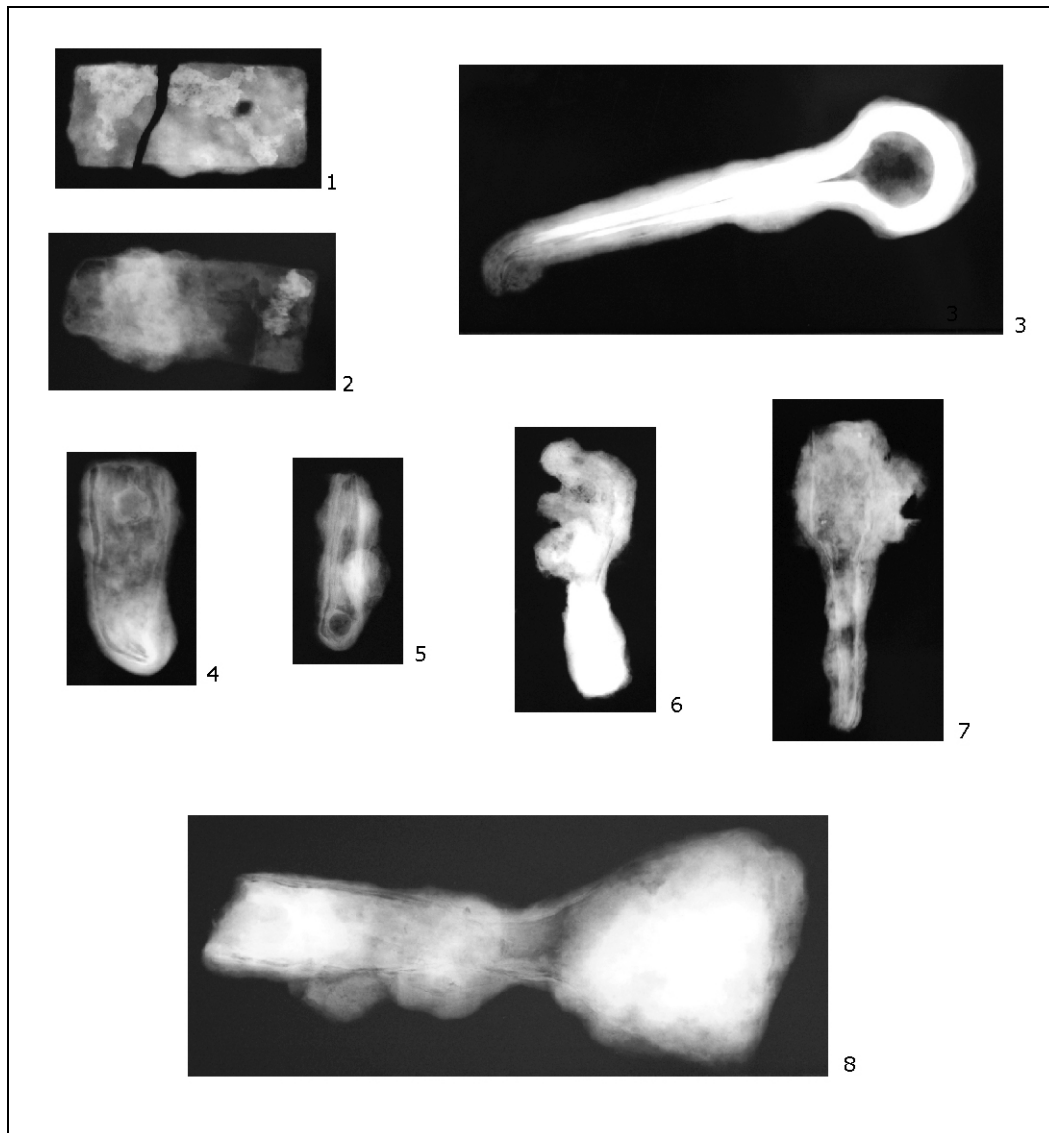
Er werden ook een vijftal bronzen objecten opgegraven. Twee ervan zijn *phalerae* en een stuk zou een sokkeltje kunnen zijn geweest.

In lood is een klein doorboord gewichtje (fig. 6.8.5). Het heeft een dubbelconische vorm en een doorboring met een diameter van 3 mm. Aan één van de zijdes is een merkteken te herkennen.

Fig. 6.8.5. Gewichtje in lood.

⁸⁷ Voor de determinatie van de objecten kregen we hulp van A. Corselis en A. Cools.

Fig. 6.8.4. X-rays van enkele objecten in ijzer (schaal 1/2).

- 1: beslagplaatje met doorboring
- 2: beslagplaatje met verdikking aan de rechterzijde;
- 3: splitpen
- 4: beslagplaatje met doorboring (bouwelement?, beslag van emmer?)
- 5: uiteinde van staafje met doorboord uiteinde (onderdeel grendel?)
- 6: sleutel
- 7: fragment van een mes?
- 8. beitel?

6.8.5 De natuursteen

Er werden talrijke fragmenten natuursteen aangetroffen. Behalve enkele middelgrote en grote brokken ijzerzandsteen, zijn de fragmenten afkomstig van bewerkte natuursteen.

De overgrote meerderheid van deze fragmenten is afkomstig van maalstenen in tefriet⁸⁸ en arcose⁸⁹. Er werden zowel fragmenten van liggers als van lopers gevonden.

⁸⁸ Donkergrijze lavasoort met een sterk uitgesproken blazige structuur. Werd geïmporteerd uit het Eifelgebied (De Paepe & Vermeulen 1988/89, 4).

De maalstenen in arcose zijn voorzien van evenwijdige groeven. De fragmenten in tefriet niet altijd: de sterke porositeit van deze steensoort zorgt ervoor dat zelfs bij grote slijtage het malend vermogen blijft bewaard⁹⁰. Fragmenten in tefriet zijn in dezelfde mate aanwezig als fragmenten in arcose.

De meeste maalsteenfragmenten werden aangetroffen samen met ander nederzettingsafval. In de vulling van een windval⁹¹ werd de helft van een maalsteen in tefriet aangetroffen. In twee paalkuilen vonden we een groot fragment van een maalsteen, eveneens in tefriet⁹². Deze twee fragmenten bevonden zich in verticale positie en waren vermoedelijk in de paalkuil aangebracht ter versteviging van de paal.

Een opvallende vondst zijn de fragmenten van een grote maalsteen in conglomeraat. Door de dikte en zeer brede diameter kunnen de stukken niet van een gewone handmolensteen afkomstig zijn maar van een grote molensteen die enkel door dierlijke trekkracht in beweging kon worden gebracht.

Ook werden kleine of grote fragmenten van wetstenen gevonden. Deze objecten zijn staafvormig en ovaal in doorsnede. Ze passen in een hand en dienden voor het wetten van messen, zeisen en sikkels. Deze fragmenten van wetstenen hebben een blauwgrijze kleur en zijn in kwartsofyllade⁹³.

Fig. 6.8.6. Randfragment van een grote molensteen (links).

Fig. 6.8.7. Groot fragment van een wetsteen (rechts).

6.8.6 Het keramische bouw materiaal

De groep van het keramisch bouw materiaal wordt ingenomen door verbrande huttenleem en dakpanfragmenten.

Op de overgang van gracht 30 naar 23 werd een zeer grote concentratie verbrande huttenleem aangetroffen. In een deel van deze huttenleem is de afdruk van het vlechtwerk nog duidelijk te herkennen.

Dakpanfragmenten zijn nauwelijks vertegenwoordigd. In totaal werden slechts twee grote dozen van dit materiaal ingezameld. De dakpanfragmenten werden altijd in sterk gefragmenteerde vorm aangetroffen. Wellicht gebruikte men als dakbedekking geen dakpannen maar stro of riet.

⁸⁹ Grofkorrelige, slecht gesorteerd, witgrijs gesteente. Werd geïmporteerd uit de Ardennen (De Paepe & Vermeulen 1988/89, 9).

⁹⁰ De Paepe & Vermeulen 1988/89, 7.

⁹¹ Het betreft spoor WP7-S224B1. Dit spoor bevindt zich enkele meters ten noordwesten van palenrij 41.

⁹² O.m. in spoor WP7-S216.

⁹³ Vermoedelijk geïmporteerd uit de Ardennen.

6.9 SYNTHESE

Tijdens het onderzoek langs de Kortewaagstraat werden sporen van een kleine inheems-Romeinse nederzetting uit de periode van ca. 50 tot 160/170 n.Chr. vrijgelegd. Naast een deel van een lokale Romeinse weg werd een klein grafveld, twee boerenerven en een artisanale zone opgegraven.

De weg werd rond het midden van de eerste eeuw n.Chr. aangelegd. Hoe deze weg aansloot op het lokale wegennet is niet geweten. Vermoedelijk sloot ze, eventueel via een andere weg, aan op een hoofdweg die de vallei van de Leie volgde⁹⁴.

De Leie was in de Romeinse tijd een belangrijke verkeersader. Het is dan ook niet verwonderlijk dat langs deze rivier belangrijke Gallo-Romeinse agglomeraties gelegen waren, met name Harelbeke, Kortrijk en Wervik. Ook waar nu het stadcentrum van Menen ligt, was er in de Romeinse tijd een nederzetting. Getuige hiervan zijn de vondsten uit de Romeinse tijd die er in 1977, 1992 en 1996 werden gedaan, zoals potscherven, fragmenten van dakpannen en een fragment van een Venusbeeldje. De agglomeraties langs de Leie waren ook door middel van wegen met elkaar verbonden. Vanuit de plek waar nu het stadscentrum van Menen is, kon de dichtbij gelegen *vicus* van Wervik worden bereikt. Deze *vicus* speelde een belangrijke rol in het dagdagelijkse leven van de nederzetting. Wellicht gingen de inwoners er naar de markt en een deel van het aardewerk dat ze gebruikten kwam uit Wervik.

De erven werden tegelijkertijd met de weg aangelegd. Het grondplan van het noordelijke erf is onduidelijk, dat van het zuidelijke erf is licht trapezoidaal. Deze erven werden door omheininggrachten omzoomd en langs de oostzijde sluiten ze aan op de Romeinse weg. Uit de opvulling van de omheininggrachten kan afgeleid worden dat deze grachten in gebruik bleven tot het einde van de occupatie (ca. 160/170 n.Chr.), zonder wijzigingen in hun verloop.

Binnen elk van deze erven werden paalsporen van meerdere gebouwen, kuilen en een waterput aangetroffen. De paalsporen van het noordelijke erf zijn moeilijk te interpreteren. In het zuidelijke erf is de situatie veel duidelijker. Zo werden er paalsporen van 3 gebouwen aangesneden. Het betreffen een eenschepig gebouwtje van 4 op 7 m (gebouw 68), een vijfpostenspieker (gebouw 69) en een een- of tweeschepig gebouw van 18,75/21m op 8 m (gebouw 70). Palenclusters 75, 83 en cluster 84 zijn vermoedelijk ook toe te schrijven aan gebouwen. Deze gebouwen, die uitsluitend met vergankelijke materialen (hout, stro/riet, leem) waren gebouwd, hadden een skelet van houten palen die in individuele paalkuilen waren geplaatst. Gebouwen 68 en 69 dateren vermoedelijk uit de eerste eeuw n.Chr., gebouw 70 uit de tweede eeuw n.Chr.

Elk erf was voorzien van een waterput. Door hun centrale ligging vormden deze putten een belangrijk visueel punt op het erf. De schacht van de waterput van het zuidelijke erf bestond uit een vierkante houten bekisting. Deze was opgebouwd uit vier hoekpijlers, een rij dwarsstutten en planken die met ijzeren nagels en houten pennen tegen de hoekpijlers waren bevestigd. Voor deze waterput werd hout van een grote, brede eik gebruikt die werd geveld in de periode 116-132 n.Chr.

De bekisting van de waterput van het noordelijke erf hield wel een verrassing in. Voor deze waterput werd namelijk gerecupereerd constructiehout van gebouwen gebruikt. Dit is een uitzonderlijke vondst, want dergelijk constructiehout blijft bijna nooit bewaard. Dit gerecupereerde hout is afkomstig van een of meerdere gebouwen uit de Flavische periode. Er werden o.m. twee liggers en vier planken gevonden. Zowel de liggers als de planken hadden inkepingen op regelmatige afstanden. Verder onderzoek zal moeten uitmaken of de liggers constructie-elementen waren waarop het skelet van een gebouw kon rusten dan wel constructie-elementen die een ruimte overspande. Het gebruik van liggers

---

⁹⁴ Voor een bespreking van het wegennet in de Vallei van de Leie zie Vermeulen 1992, 155-175.

als basis voor gebouwen is een typisch Romeinse bouwwijze, die voornamelijk in kampen en in woningen in steden en *vici* wordt aangetroffen.

In deze waterputten vonden we talrijke vruchten, bladeren, twijgen en takken van diverse boomsoorten en dekschilden van kevers. Dit materiaal zal in de loop van 2008 door de natuurwetenschappelijke cel van het VIOE worden onderzocht en zal ons helpen voor de reconstructie van het landschap in en rond de nederzetting.

Beide waterputten werden ergens in de jaren 20 of 30 van de tweede eeuw aangelegd. We weten dus hoe de waterbevoorrading tijdens de tweede eeuw in zijn werk ging. De vraag is nu hoe men tijdens de eerste eeuw aan water geraakte. In het noordelijke erf werd in die periode vermoedelijk water geput uit een waterkuil (waterkuil 43). In het zuidelijke erf werd voor die periode geen enkele waterkuil of -put gevonden.

Naast gebouwen en een waterput werden op elk erf ook talrijke kuilen aangetroffen. Een groep springt eruit, namelijk die kuilen die gekenmerkt worden door een rechthoekig grondplan van gemiddeld 125 op 175 cm, rechte wanden, vlakke bodems en een oorspronkelijke diepte van gemiddeld 100 cm. Dergelijke kuilen zijn ook talrijk aanwezig op andere inheems-Romeinse nederzettingen in de vallei van de Schelde en de Leie. Op deze sites werden ze geïnterpreteerd als voorraadkuilen voor voedsel en voeder. Een dergelijke interpretatie is ook voor onze kuilen mogelijk.

Een aantal sporen in het zuidelijke erf hebben een opvulling die door het hoge aantal vondsten, of door het speciale karakter van die vondsten, afwijkt van de normale sporen. De twee ramskoppen gevonden in twee paalkuilen kunnen geïnterpreteerd worden als verlatingsoffers. Een (paal)kuil met op de bodem een dik pakket houtskool vermengd met verbrand bot, alsook een kleine kuil met talrijke scherven van verbrande kookpotten en een glazen parel kunnen wellicht ook gerelateerd worden aan een of ander ritueel.

Wat de opbouw van de erven betreft, lijkt de inheems-Romeinse nederzetting Menen-Kortewaagstraat in grote lijnen aan te sluiten bij andere kleine inheems-Romeinse nederzettingen tussen Leie en Schelde⁹⁵ en in de regio rond Rijsel (Mélantois)⁹⁶. Het is evenwel nog te vroeg om verregaande conclusies te trekken. Het grootschalig onderzoek naar landelijke Gallo-Romeinse sites in de zandleemstreek is immers nog maar net begonnen⁹⁷. Wel werd reeds duidelijk dat er verschillen te noteren zijn met de landelijke sites in de zandstreek⁹⁸ uit het noordelijk deel van West- en Oost-Vlaanderen. Ten eerste hebben we de indruk dat de omheiningsgrachten die de erven omsluiten in de zandleemstreek 'monumentaler' waren dan in de zandstreek⁹⁹. Ten tweede primeert in de zandstreek het tweeschepige woonstalhuis van het type Alphen-Ekeren. In het zandleemgebied lijkt er een grotere variatie te zijn en tekenen de hoofdgebouwen zich veel minder duidelijk af. Dit probleem stelde zich bvb. op de site La Haute Borne in Villeneuve d'Ascq¹⁰⁰ en in Zwegem-Deltapark¹⁰¹. Toekomstig onderzoek zal moeten uitwijzen wat de reden hiervoor is. Een derde verschil is dat er op de site Menen-Kortewaagstraat en op andere sites tussen Leie en Schelde veel kuilen werden aangetroffen. In de zandstreek in het noorden van West- en Oost-Vlaanderen werden op de erven nauwelijks kuilen aangetroffen.

Tot nu toe hebben we weinig informatie over de economie van de nederzetting Menen-Kortewaagstraat, maar ontegensprekelijk woonden er boeren die leefden van akkerbouw en veeteelt.

---

⁹⁵ Vermeulen 1992.

⁹⁶ Quérel 2007.

⁹⁷ Andere projecten in het Vlaamse Zandleemgebied waar op grote schaal bewoningssporen van inheems-Romeinse erven/nederzettingen werden of worden opgegraven zijn Wielsbeke en Zwevegem-Deltapark.

⁹⁸ Zie de publicaties van Y. Hollevoet en W. De Clercq.

⁹⁹ Mondelinge mededeling W. De Clercq.

¹⁰⁰ Mondelinge mededeling P. Quérel.

¹⁰¹ Mondelinge mededeling L. Messiaen.

Voor wat de landbouw betreft: tijdens de opgravingen werden regelmatig pollenstalen en bulkmonsters met macroresten genomen. Deze zullen helpen uitmaken welke granen rond de nederzetting werden verbouwd. Uit ander onderzoek weten we dat er in het zandleemgebied spelt, emmer, gerst en haver werd verbouwd.

Wat het vee betreft, troffen we, behalve enkele verbrande fragmentjes, geen dierenbot aan. Toch kunnen we ervan uitgaan dat er runderen, schapen en varkens werden geteeld. De runderen en schapen graasden op de weilanden in de omgeving van de nederzetting, maar ook in de beekvalleien en in de vallei van de Leie. De gevonden vuurbokken met rams- en stierenkop kunnen een indirecte aanwijzing zijn voor de belangrijke rol die de schapen- en runderteelt innam in de lokale economie. De runderen werden in de eerste plaats geteeld voor hun vlees, de schapen voor hun wol.

Tijdens de tweede eeuw werd er in de nederzetting ook ijzer gesmeed en kleine koperen objecten gegoten. Dit konden we opmaken doordat in twee afvalkuilen in de zuidoostelijke zone van het zuidelijke erf afvalmateriaal van een smidse werd gevonden. De bulk van dit afval wordt gevormd door smeedslakken, een type lakken dat ontstaat tijdens het bewerken van het ijzer in de smeedhaard. Naast deze lakken komen er ook andere afvalproducten voor zoals hamerslag, kleine fragmentjes lak en geoxideerde ijzeren objecten. De vondst van een aantal kleine smeltkroesjes toont aan dat er naast ijzerbewerking ook koper of koperlegeringen werd gesmolten en in vormen gegoten.

Onmiddellijk ten oosten van de weg troffen we een klein grafveld met minstens 12 graven aan. De positionering van het grafveld naast een Romeinse weg is een typisch Romeins gebruik. Het is een van de elementen die getuigen van de romanisering van de funeraire gebruiken. In de inheems-Romeinse nederzettingen in onze streken was het ook de gewoonte om het grafveld vlak naast de bewoning in te planten. Verder werden nog een aantal geïsoleerde graven en clusters van twee tot drie graven aangetroffen. Deze graven bevonden zich eveneens buiten het bewoningsareaal. Het voorkomen van geïsoleerde graven is een fenomeen dat ook in andere inheems-Romeinse nederzettingen in het Menapische gebied werd waargenomen. We weten niet precies hoe ze moeten begrepen worden, maar ze tonen wel aan dat groepsbijzetting in grafvelden niet de enige manier van begraven was. Sommige van deze graven zouden kunnen kaderen in een vooroudercultus, andere zouden kunnen wijzen op een bepaalde verbondenheid met het landschap. De meerderheid van de graven zijn brandrestengraven, een kleine minderheid zijn *bustum*graven. Tussen beide types lijkt er geen chronologisch verschil te zijn: beide types kwamen gelijktijdig voor. Slechts twee graven waren voorzien van een nis met bijgaven. In de andere graven werden grafgiften enkel in het houtskoolrijke pakket aangetroffen en dan altijd in verbrande vorm. Meestal was dit niet meer dan wat fragmenten van een kookpot in handgevormd aardewerk en/of een beker in fijn reducerend aardewerk.

Er werden op het terrein heel wat vondsten ingezameld: aardewerk, fragmenten van vuurbokken, dakpanfragmenten, scherven glas, gebruiksvoorwerpen in ijzer, brons en lood, fragmenten van maalstenen en wetstenen en ook enkele houten objecten. In grote lijnen komt de materiële cultuur overeen met deze van de andere landelijke nederzettingen tussen Leie en Schelde¹⁰².

In de groep van het aardewerk merken we een duidelijke evolutie in de tijd. Rond het midden van de midden/derde kwart van de eerste eeuw getuigt het aardewerkspectrum van een sterk doorleven van inheemse tradities, wat zich enerzijds uit in de aanwezigheid van terra rubra en het zeer hoge percentage handgevormd aardewerk en anderzijds het ontbreken van typisch Romeins aardewerk zoals terra sigillata, mortaria en pompejaans rood aardewerk. In de loop van de Flavische periode voltrekt zich een grondige wijziging in het aardewerkbeeld: typisch Romeinse vormen en aardewerkcategorieën zoals terra sigillata en mortaria treden nadrukkelijk op de voorgrond, de buitenregionale en verre

---

¹⁰² Vermeulen 1992.

importen spelen een grotere rol dan voorheen en er wordt minder handgevormd aardewerk vervaardigd.

De vuurbokfragmenten sluiten zowel in vorm, baksel als in versiering aan bij de stukken gevonden in de rest van de Leie- en Scheldevallei. Een aantal fragmenten stellen koppen van dieren voor. We vonden twee ramskoppen, een stierenkop en een kop van een hond. Zoals de dierenkoppen gevonden op de andere sites zijn deze koppen sterk gestileerd.

Dakpanfragmenten werden nauwelijks aangetroffen, waaruit afgeleid kan worden dat men als dakbedekking eerder koos voor vergankelijke materialen als stro en riet.

Glas is nauwelijks vertegenwoordigd. Er werden slechts een vijftigtal scherven aangetroffen. De meeste fragmenten horen toe aan vierkante en hexagonale flessen. Er werden verder twee fragmenten van een *unguentarium* en een parel in blauw glas gevonden.

De ijzeren objecten bestaan hoofdzakelijk uit spijkers. Om de andere objecten in de vormeloze klompen ijzer te detecteren, werden de meest relevante met x-stralen doorgelicht. Zo waren op de foto's talrijke gebruiksvoorwerpen zoals beslagplaatjes, hengsels, onderdelen van messen, een splitpen en een sleutel te herkennen. Er werden ook een vijftal bronzen objecten opgegraven, ondermeer twee *phalerae*, een sokkeltje en een halve munt. De lijst van de metalen voorwerpen wordt vervolledigd door een klein dubbelkonisch, doorboord gewichtje.

Het natuursteen bestaat voornamelijk uit fragmenten van maalstenen in arcose en tefriet, fragmenten van een zeer grote molensteen in conglomeraat en uit fragmenten van wetstenen in quartzofyllade.

Behalve het hierboven besproken constructiehout werden in de opvulling van de waterput in het noordelijke erf elementen van tonnetjes/emmers gevonden, zoals de helft van een bodem en enkele duigen.

7 Middeleeuwen

7.1 VROEGE MIDDELEEUWEN

Twee losse vondsten kunnen toegeschreven worden aan de vroege middeleeuwen (5-10de eeuw). Sporen uit die periode ontbreken echter.

Een eerste vondst betreft een randfragment van een Merovingische beker van het type Feyeux 51 of 52¹⁰³, een losse vondst in het eerste vlak van WP1 (fig. 7.1).

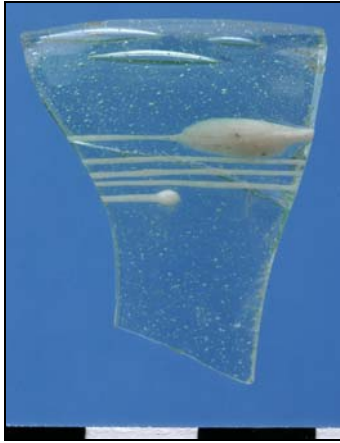
In kuil S41 (*infra*) werd een Karolingische gelijkarmige *fibula* of mantelspeld aangetroffen (fig. 7.2)¹⁰⁴. Deze fibula is onder te brengen in de groep van de zogenaamde 'slangentypes' en meer bepaald tot deze met platte kop (Van Bellingen type 6.2)¹⁰⁵. Het is een klein exemplaar in brons. Deze fibula is ca. 3.3-3.5 cm lang. Het scharnierplaatje is bewaard gebleven, de naaldhouder is grotendeels weg. Ook het uiteinde van het plaatje waaronder de naaldhouder zich bevindt, is gebroken. De beugel is d.m.v. een groef in twee zijdelingse vlakken verdeeld. Elk vlak is in het centrale gedeelte voorzien van een puntcirkelornament. Eén van de twee plaatjes is voorzien van twee puntcirkelornamenten. Dit type van fibula wordt voornamelijk in het Maasgebied aangetroffen¹⁰⁶. Ons stuk is vermoedelijk van de achtste eeuw.

¹⁰³ Dit fragment moet 5de – 1ste helft 6de eeuw worden gedateerd, hoewel het door de kleine fragmentatie mogelijk is dat het deel uitmaakte van een conische beker uit de 4de eeuw (type Isings 106; Trier 53).

¹⁰⁴ Deze kuil bevindt zich in de zuidwestelijke hoek van de werkput.

¹⁰⁵ Van Bellingen *s.d.*

¹⁰⁶ Van Bellingen *s.d.*, 37.

Fig. 7.1. Randfragment van een beker van het type Feyeux 51 of 52 (links).

Fig. 7.2. Karolingische fibula van het type Van Bellingen 6.2 (rechts).

7.2 VOLLE MIDDELEEUWEN

De door N. Lemay opgemerkte houtskoolrijke kuil in de korte zuidelijke zijde van de meest oostelijk gelegen proefsleuf van vak 8 noopte tot een controle. Doordat het geen geïsoleerd spoor betrof, werd een kijkvenster van ca. 25 op 25 m rond dit spoor getrokken. In dit kijkvenster, dat de naam WP2 kreeg, werd een grote concentratie aan sporen uit de volle middeleeuwen aangetroffen (fig. 7.3, 4 en 5). Deze site bevindt zich op amper 6,5 m van de rand van de beekvallei van de Kromme Beek. Het terrein helt sterk af: het maaiveld ter hoogte van de zuidelijke zijde bevindt zich 72 cm lager dan aan de noordzijde.

In het noordelijke deel van de werkput werd een rechthoekige configuratie van tien paalkuilen aangetroffen (S14-22, 25, 26-30). Deze configuratie meet 2,75 op 5,5 m en bevindt zich in een bleekgrijze vlek van ca. 9 x 4 m. Beide structuren hebben eenzelfde oriëntatie. De constructie en de vlek leverden geen dateerbaar materiaal op.

Deze vlek staat haaks op vier oost-west lopende grachten met een homogene grijze vulling (S1, 2, 4 en 31). Deze vier grachten zijn onderling verbonden door smallere grachten of greppels. De grachtvullingen leverden talrijke aardewerkscherven uit de 12-13de eeuw op (fig. 7.6).

In de westelijke helft van de werkput werden een viertal paalgaten en drie greppels met een homogene, zeer bleke grijze vulling aangetroffen, echter zonder vondsten (S6-12 en 34). Doordat deze sporen bleker zijn dan de middeleeuwse sporen, zijn ze wellicht ouder.

Uitermate complex zijn de lagen en sporen in de zuidelijke helft van de werkput. De oudste fase lijkt er vertegenwoordigd te worden door drie noord-zuid lopende grachten (niet afgebeeld op fig. 7.5). Op de bodem van één van deze grachten werd veen en een fragment van een houten plank aangetroffen. De bovenste vulling van deze grachten wordt gesneden door twee grote, ondiepe kuilen die samen een rechte hoek vormen. De oostelijke kuil meet ca. 8,5 op 7 m (S35), de westelijke 8,5 op 3 m (S37). Deze kuilen hebben rechte wanden. De zuidelijke kant van de westelijke kuil en de oostelijke kant van de oostelijke kuil zijn recht afgestoken. De andere kanten zijn onregelmatig. De opvulling van deze kuilen is blauwig grijs en bestaat uit talrijke brokken houtskool en verbrande leem. De meest westelijke kuil vertoonde in het centrale deel tevens een pakket verbrande huttenleem. Deze kuilen worden op hun beurt gesneden door de in vorig alinea vermelde volmiddeleeuwse grachten. De functie van deze kuilen is onduidelijk.

Het is gissen naar de exacte functie van deze site, en het gegeven dat er slechts een gedeelte werd opgegraven, maakt de interpretatie extra complex. De aard van de sporen wijzen op een artisanale functie. Misschien is er een relatie met de vlakbij lopende Krommebeek. Vermoedelijk dateren niet enkel de oost-west lopende grachten uit de 12-13de eeuw, maar ook de meerderheid van de omliggende sporen.

Fig. 7.3. Kaart met werkputten. De site uit de middeleeuwen bevindt zich in WP2 (aangeduid met pijl).

Fig. 7.4. Overzichtsfoto van WP2. De Krommebeek en haar vallei situeren zich achteraan de foto.

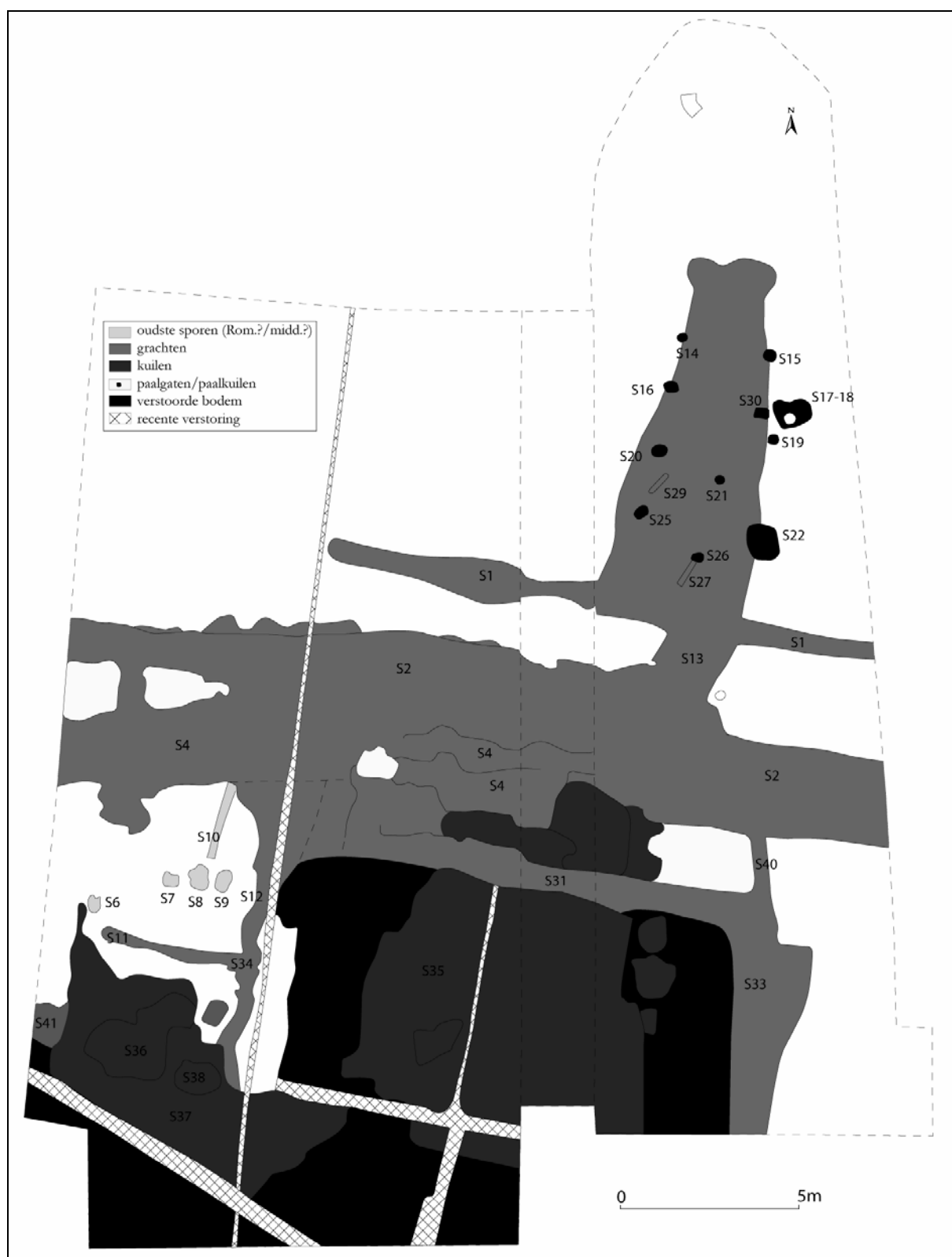
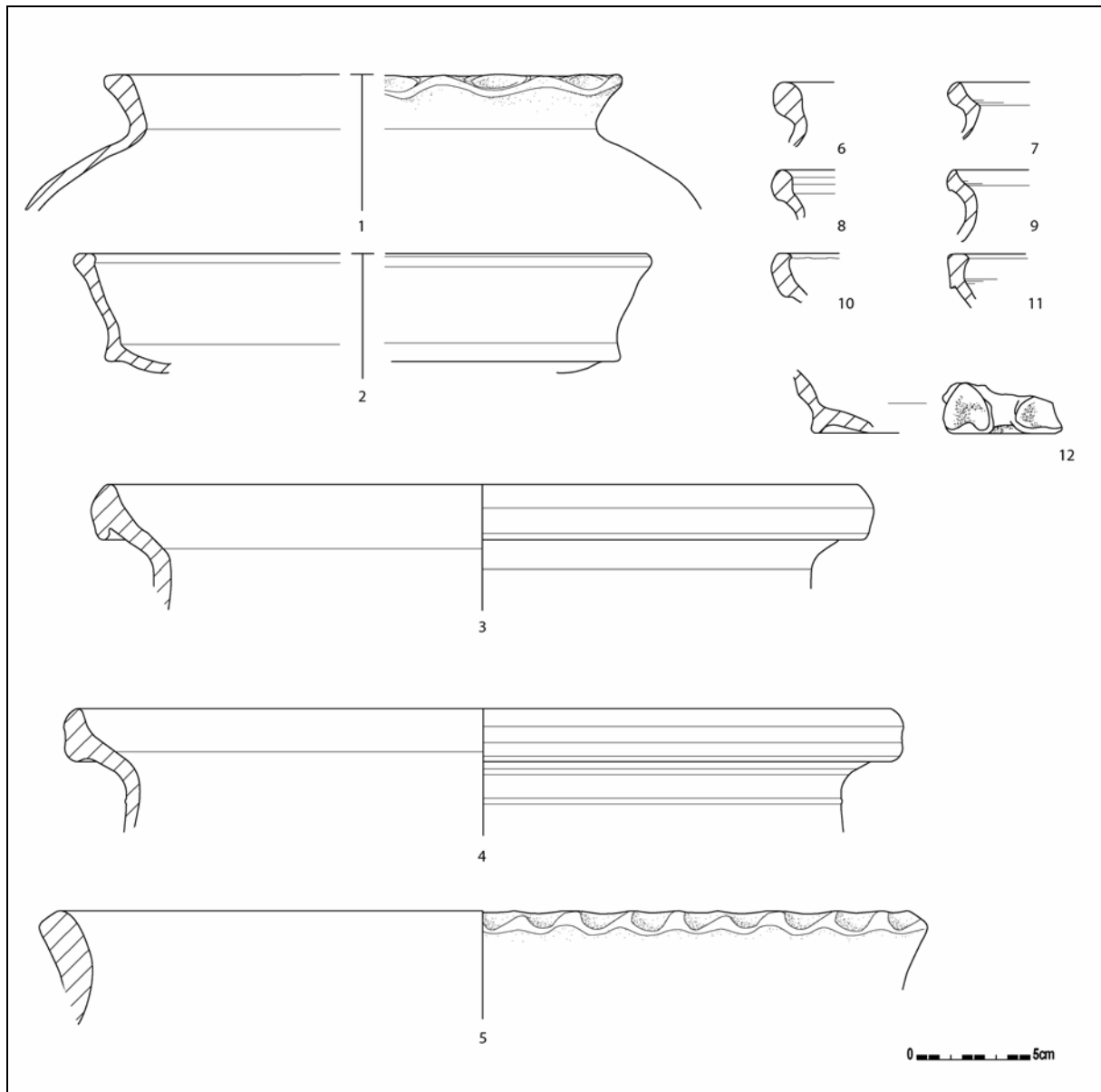

Fig. 7.5. Allesporenkaart WP2.

Fig. 7.6. Aardewerk uit WP2.

8 Eerste Wereldoorlog

Op luchtfoto's uit de Eerste Wereldoorlog is te zien dat er in de zone aan het kruispunt van de Kortewaagstraat met de Bruggestraat en in de zone ten noorden van de Kortewaagstraat talrijke loopgraven en prikkeldraadversperringen waren ingeplant (fig. 8.1). Deze loopgraven maakten vermoedelijk deel uit van de achterste linie van de Duitse frontlijn¹⁰⁷. Volgens Ronald Vandenbussche betreffen het oefenloopgraven¹⁰⁸.

Het was dan ook niet verwonderlijk dat het archeologische onderzoek ook getuigenissen uit de Eerste Wereldoorlog opleverde. Reeds tijdens het proefsleuvenonderzoek werden twee loopgraven aangetroffen in het westelijke deel van het te bouwen bedrijventerrein. De ene lag over haar gehele lengte in een ZW-NO georiënteerde proefsleuf. Tijdens het onderzoek werd deze loopgraaf volledig blootgelegd, maar enkel de bodem kon worden onderzocht. Deze loopgraaf was 50 m lang en onderaan 70 cm breed.

¹⁰⁷ Mondelinge mededeling B. Stichelbaut.

¹⁰⁸ Mondelinge mededeling R. Vandenbussche.

Op regelmatige afstanden waren boogvormige onderbrekingen te zien (fig. 8.2, 8.3 en 8.4). Het gaat om een Duits type loopgraaf, dat regelmatig rond Diksmuide wordt aangetroffen¹⁰⁹. In de vulling van de loopgraaf werden kogelhulzen van een Mausergeweer en fragmenten van een geëmailleerde drinkfles en gamel opgegraven.

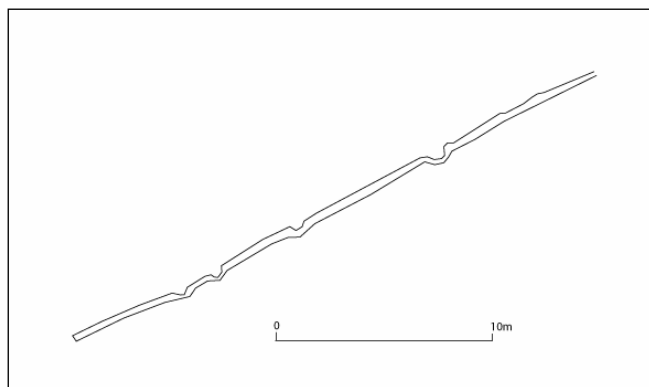
In een andere proefsleuf werd een deel van een tweede loopgraaf aangetroffen. Deze loopgraaf die een NNW-ZZO oriëntatie had, werd in de breedte door de proefsleuf gesneden (fig. 8.5). De coupe leert ons dat deze loopgraaf trogvormig in doorsnede was, met een bodembreedte van 60 cm en een minimale hoogte van ca. 1 m. In de buurt van deze loopgraaf werd een ontsteker T. & P. N°83 gevonden¹¹⁰ (fig. 8.6).

Naast deze twee loopgraven en verspreid over het gehele opgravingsareaal, werden een vijftiental bommenkraters, eveneens uit WOI, aangetroffen. Op de bodem van een van deze bommenkraters werd de kop van een ontsteker Graze N°101 aangetroffen¹¹¹ (fig. 8.7). Tenslotte werd ook nog een 'spoortrekker' aangetroffen.

Fig. 8.1. Luchtfoto uit WOI van de zone langs de Kortewaagstraat (links).

Fig. 8.2. Algemeen zicht op loopgraaf 1 (rechts).

Fig. 8.3. Grondplan van loopgraaf 1.

¹⁰⁹ Mondelinge mededeling B. Stichelbaut.

¹¹⁰ Informatie verstrekt door F. Wyffels. Gebruikt voor een 60-pdr schrapnel/6 inch gas Shell.

¹¹¹ Informatie verstrekt door F. Wyffels. Gebruikt voor 13, 18, 60-pdr, 3.7, 4.5, 6 of 9.2 inch H.E. shell.

Fig. 8.4. *Detailfoto van loopgraaf 1 (links).*

Fig. 8.5. *Doorsnede door loopgraaf 2 (rechts).*

Fig. 8.6. *Ontsteker T. & P. N°83 (links).*

Fig. 8.7. *Ontsteker Graze N°101 (rechts).*

Bibliografie

AMERYCKX J.B., VERHEYE W. & VERMEIRE R. 1995: *Bodemkunde*, Gent.

BOURGEOIS J. 1983: Chenets et plaques de foyer d'époque romaine à Ploegsteert, *Mémoires de la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région XIII*, 23-38.

Bourgeois J. 1985: Le village gallo-romain de Ploegsteert (Comines-Warneton, Prov. De Hainaut): un bilan provisoire, In: *Les recherches archéologiques en Hainaut occidental. Actes du colloque d'Antoing 10-11 septembre 1983*, Ath, 71-100.

DE CLERCQ W. 2000: Een blik op een decennium archeologisch onderzoek op Gallo-Romeinse vindplaatsen in Oost-Vlaanderen, In: VERLAECKT K. (red.), *Opnieuw een decennium Oost-Vlaamse archeologie: terug- en vooruitblik*. VOBV-themanummer, Dendermonde, 35-47.

DE CLERCQ W. 2003: L'habitat gallo-romain en Flandre orientale (Belgique). Recherches 1990-2001 dans les *civitates Menapiorum* et *Nerviorum* (1990-2001), *Revue du Nord - Archéologie de la Picardie et du Nord de la France* 85, N° 353, 161-179.

DE CLERCQ W. 2005: Een Gallo-Romeins grafveld uit de 1ste eeuw te Oostwinkel-Leischoot (gem. Zomergem), In: IN 'T VEN & DE CLERCQ W. (red.), *Een lijn door het landschap. Archeologie en het VTN-project 1997-1998. Deel II, Archeologie in Vlaanderen*. Monografie 5, Brussel, 135-153.

DE CLERCQ W. 2007: Figuration et symbolique du chenet dans le monde des vivants et des morts du Nord-Ouest de la Gaule (ca. 200 av. J.-C.-275 ap. J.-C.). Un aspect particulier de la culture matérielle indigène à travers la romanisation. In: KRUTA V. & LEMAN G. (dir.), *Feux des morts, foyers des vivants. Les rites et symbols du feu dans les tombes de l'âge du Fer et de l'époque romaine*, Actes du XXVIIe colloque international de HALMA-IPEL UMR 8164.

DE HEINZELIN J., HAESAERTS P. & DE LAET S.J. 1977: *Le Gué du Plantin (Neufvilles, Hainaut), site néolithique et romain*, Dissertationes Archaeologicae Gandenses XVII, Gent.

DEJONCKHEERE M. 1993: Archeologisch Toezicht 1993, *'t Wingheroen* XVII, 21-28.

DE LAET S.J. 1975 : Chenet celtique à tête de béliet trouvé à Aalter (Flandre Orientale), *Helinium* XV, 1, 43-50.

DELARUELLE S. & VERBEEK C. 2004: De metaaltijden op het HSL-traject, In: VERBEEK C., DELARUELLE C. & BUNGENEERS J., *Verloren Voorwerpen. Archeologisch Onderzoek op het HSL-traject in de Provincie Antwerpen*, Antwerpen, 115-174.

DEMEYERE F., DEWILDE M., WYFFELS F. & DE CLERCQ W. 2005: Twee Gallo-Romeinse brandrestengravingen: Waardamme en De Panne (West-Vlaanderen), In: *Romeinendag 2005*, Brussel, 21-26.

DE PAEPE P. & VERMEULEN F. 1988/89: Argeo-petrografisch onderzoek van natuursteen gevonden in enkele Gallo-Romeinse nederzettingen uit het Gentse, *VOBV-Info* 32-33, 1-15.

DESCHIETER J. 1994: Een Gallo-Romeinse nederzetting te Menen, *Westvlaamse Archaeologica* X, 5-22.

DESCHIETER J. & DEJONCKHEERE M. 1997: De Romeinen te Menen: een eerste kennismaking, *'t Wingheroen* XXI, I (69), 45-47.

DE VOS S. 2004: Het Gallo-Romeins grafveld van Destelbergen-Eenbeekeinde: studie van 60 brandrestengraven en 4 ustrina uit de opgravingscampagne van 1998, *Ghent Archaeological Studies* Vol. I, 19-29.

ESMONDE CLEARY S. 2000: Putting the dead in their place: burial location in Roman Britain, In: PEARCE J., MILLET M. & STRUCK M. (eds.), *Burial, Society and Context in the Roman World*, Oxford, 127-142.

GERRITSEN F. 2003: *Local Identities. Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse-Demer-Scheldt Region*, Amsterdam Archaeological Studies 9, Amsterdam.

GOEMINNE H. 1970: *Opgravingen in de Romeinse vicus te Wervik*, Archaeologia Belgica 117, Brussel.

HEEREN S. 2007: Huizen, woonerven en de mensen die er woonden, In: ROYMANS N., DERKS T. & HEEREN S., *Een Bataafse gemeenschap in de wereld van het Romeinse rijk. Opgravingen te Tiel-Passewaaij*, Utrecht.

HELIN C. 2001: Les nécropoles dans le département du Nord à l'époque romaine, In: GEOFFROY J.-F. & BARBE H. (éds.), *Les nécropoles à incinération en Gaule Belgique. Synthèses régionales et méthodologie*, Revue du Nord. Hors série. Art et Archéologie N° 8, Villeneuve d'Ascq, 17-24.

HOLLEVOET Y. 1993: Ver(r)assingen in een verkaveling. Romeins grafveld te Oudenburg (prov. West-Vlaanderen). Interimverslag, *Archeologie in Vlaanderen* 3, 207-216.

HOLLEVOET Y. & HILLEWAERT B. 1997/1998: Het archeologisch onderzoek achter de voormalige vrouwengevangenis Refuge te Sint-Andries/brugge (prov. West-Vlaanderen). Nederzettingssporen uit de Romeinse tijd en de Middeleeuwen, *Archeologie in Vlaanderen* VI, 191-207.

IN 'T VEN I., HOLLEVOET Y., COOREMANS B., DE GROOTE A. & DE FORCE K. 2005: Een Romeins grafveld ten oosten van de Stoofweg te Damme/Sijsele (prov. West-Vlaanderen), In: IN 'T VEN I. & DE CLERCQ W. (red.), *Een lijn door het landschap. Archeologie en het VTN-project 1997-1998. Deel II*, Archeologie in Vlaanderen Monografie 5, Brussel, 35-45.

PYNCKET M. 1986: Historische stedenatlas van Menen, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

QUEREL P. 2007: Apports de l'archéologie préventive à la connaissance du terroir antique du Mélantais (France) (avec la collaboration de QUEREL C.), In: *Romeinendag, Jaarlijks Belgisch Congres voor Romeinse Archeologie, Namen 2007*, 53-58.

ROGERS G.B. 1999 : *Poteries sigillées de la Gaule Centrale. II. Les potiers*, Lezoux.

SCHREURS J. 2005: Het Midden-Neolithicum in Zuid-Holland, In: DEEBEN J., DRENTH E., VAN OORSOUW M.-F. & VERHART L. (red.), *De Steentijd van Nederland*, Archeologie 11/12, 301-332.

STANFIELD J.A. & SIMPSON G. 1958: *Central Gaulish Potters*, New York - Toronto.

VAN BELLINGEN S. s.d.: *Gelijkarmige fibulae uit de merovingische en karolingische periode in België en in Noord-Frankrijk*, Brussel, Vrije Universiteit Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).

VAN DEN BROEKE 2002: Een vurig afscheid. Aanwijzingen voor verlatingsrituelen in ijzertijd nederzettingen, In: FOKKENS H. & JANSSEN R. (red.), *2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Leiden, 45-61.

VAN DOORSELAER A. 1967: *Les nécropoles d'époque romaine en Gaule Septentrionale*, Dissertationes Gandenses Archaeologicae Vol. X, Brugge.

VAN DOORSELAER A. 1969, Typische Gallo-Romeinse brandrestengraven in de Scheldevallei, *Helinium* 9, 118-137.

VAN DOORSELAER A. 2001: Les tombes à incinération à l'époque gallo-romaine en Gaule septentrionale introduction générale, In: GEOFFROY J.-F. & BARBE H. (éds.), *Les nécropoles à incinération en Gaule Belgique. Synthèses régionales et méthodologie*, Revue du Nord. Hors série. Art et Archéologie N° 8, Villeneuve d'Ascq, 9-14.

VANMONTFORT B. *et. al.* 2001/2002: *De Hel* in de tweede helft van het 5de millennium v.Chr. Een midden-Neolithische enclosure te Spiere (prov. West-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen VIII*, 9-77.

VERMEERSCH P.M. & WALTER R. 1980: *Thieusies, Ferme de l'Hoste, site Michelsberg*, *Archaeologia Belgica* 230.

VERMEULEN F. 1992: *Tussen Leie en Schelde. Archeologische inventarisatie en studie van de Romeinse bewoning in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks 1, Gent.

VERMEULEN F. & HAGEMAN B. 2001: Protohistoric and Roman roads, routes and tracks in Sandy Flanders: identification in the field, In: Vermeulen F. & Antrop M. (eds.), *Ancient Lines in the Landscape. A Geo-Archaeological Study of Protohistoric and Roman Roads and Field Systems in Northwestern Gaul*, Leuven - Paris - Sterling, Virginia.

VIERIN J. 1987: Vijfentwintig jaar "Pro Cortoriaco". Prospectie - Ontdekkingen - Vondsten, *Handelingen der Geschied- en Oudheidkundige Kring te Kortrijk* LIII, 5-101.

WEBSTER P. 1996: *Roman Samian pottery in Britain*, Practical handbook in archaeology 13, Council for British Archaeology.